

ČASOPIS PRE KNIHOVNÍCTVO

KNIŽNICA

ŠTÚDIA

KNIŽNICA A KOMUNIKÁCIA

KNIŽNÁ KULTÚRA

RECENZIE

CELOŽIVOTNÉ VZDELÁVANIE

BIOGRAFISTIKA

ZAHRANIČNÉ KNIŽNICE

štvrtročník
číslo 02
2022
ročník XXIII.

2022

5. august – 23. október 2022
Literárne múzeum SNK*
M. R. Štefánika 11, Martin

SNK

MYSTÉRIÁ STVORITEĽA; ZEME A VODY

výber z výtvarnej tvorby

Ľudmily Balkovej-Šišítkovej

* Slovenská národná knižnica

Ľ. Balkovej-Šišítkovej
2022

číslo 2 | 2022 | ročník XXIII.

vydáva Slovenská národná knižnica

www.snk.sk

ISSN: 1336-0965

Zodpovedný redaktor

Mgr. Juraj Valko

e-mail: juraj.valko@snk.sk

tel.: +421 43/2451 304

Výkonný redaktor

PhDr. Darina Auxová, PhD.

e-mail: darina.auxova@snk.sk

tel.: +421 43/2451 277

Technické a grafické spracovanie

Mgr. Jana Nemcová

Adresa redakcie

Slovenská národná knižnica

Nám. J. Čigera Hronského 1

036 01 Martin

e-mail: redakcia@snk.sk

tel.: +421 43/2451 304, 277

Redakčná rada

Ing. Katarína Krištofová, PhD.

Mgr. Katarína Buzová, PhD.

Mgr. Szabolcs Dancs

PhDr. Jana Huňová

Mgr. Iveta Hurná

Katarzyna Ślaska

Mgr. Michal Sliacky

Ing. Silvia Stasselová

Mgr. Norbert Végh

Časopis vychádza 4-krát ročne
v elektronickej verzii.

<https://www.snk.sk/sk/obchod/edicna-cinnost/casopis-kniznica/archiv-kniznica.html>

Imprimované: 26. 7. 2022

Milé čitateľky, milí čitatelia,

vždy ma poteší, keď sa trajektórie výstupov práce vydavateľstva Slovenskej národnej knižnice neplánovane pretnú a v zhode smerujú v ústrety kvitnúcemu symbiotickému vzťahu. V ostatnom čase stála za takýmto javom G. Žibritová, ktorá sa rozhodla obsah nášho časopisu obohatiť o recenziu na edíciu troch publikácií z produkcie SNK. Na jednej strane by kritický rozbor katalógov dizertačných tlačí slovenských študentov pôsobiacich na nemeckých univerzitách v priebehu 16. – 18. storočia z pera Agáty Klimekovej, prirodzene, nemohol vzniknúť, ak by ich knižnica nevydala (na tomto mieste by zrejme stálo za zmienku, že momentálne prebiehajú prvé prípravné práce na zostavení štvrtého dielu edície). Na strane druhej, aj zásluhou predmetnej recenzie môže byť potenciálny záujemca prostredníctvom zvoleného komunikačného kanálu – časopisu *Knižnica* – informovaný o dostupnosti edície na knižnom trhu. Recenziu, ktorá venuje pozornosť procesu spracovania katalógov, štruktúre bibliografických záznamov dizertačných tlačí či biografickým portrétom peregrinantov z územia dnešného Slovenska, autorka uzatvára odporúčaním, aby vydavateľ urobil všetko preto, aby tituly sprístupnil odbornej verejnosti v čo najširšom zábere. Ostražito vnímam a vážim si tento zdvihnutý ukazovák. Chcel by som vás, milé čitateľky a milí čitatelia, ubezpečiť, že v rámci možností vyvíjame nemalé úsilie na to, aby sme publikácie ako výsledky vedeckovýskumných úloh SNK propagovali čo najúčelnejšie a najefektívnejšie. Odborná i laická verejnosť má možnosť oboznámiť sa s edičnou činnosťou knižnice napríklad na jej webovej stránke, prostredníctvom jej profilov na sociálnych sieťach či rozličných reklamných materiálov. Každý rok je publikovaný a distribuovaný aktualizovaný ponukový katalóg tak v elektronickej, ako aj tlačenej forme. Cieľavedome budujeme spoluprácu s externými partnermi i kníhkupectvami a priestor na prezentáciu dostávajú naše knihy i na vybraných verejných podujatiach. Uvedomujem si, že na tomto poli má vydavateľstvo SNK stále svoje limity (spomeňme napríklad elektronický obchod, ktorého navrhovaná verzia existuje zatiaľ iba na papieri) a k otvoreniu pomyselného šampanského vedie ešte kľukatá cesta. Jedným dychom však dodávam, že rozbehnutú kampaň postupne doplníme ďalšími overenými, ako aj riskantnejšími – neošúchanými spôsobmi propagácie.

V druhom čísle 23. ročníka nášho časopisu neprehliadnite štúdie M. Špániovej, ktorá analyzuje translačnú funkciu knižných ilustrácií zo 17. storočia, a E. Vitézovej, ktorá sa zaoberá zákonitosťami výstavby leporela v minulosti a dnes. J. Skalicová predstavuje akreditovaný kurz určený detským knihovníkom, ktorý sa uskutoční v priebehu budúceho roka. Autori K. Jašová a V. Bukovský porovnávajú dve zreštaurované vydania inkunábul rovnakého titulu vytvorené v jednej tlačiarenskej dielni na konci 15. storočia. Článok Z. Kopeckej je zameraný na možnosti realizácie medzigeneračného vzdelávania v knižničnom priestore. V štúdiu L. Richtera sa dočítame, ktoré klenoty slovenskej prózy vydané po roku 1989 upútali pozornosť literárnych kritikov v Nemecku, Rakúsku a Švajčiarsku. Okrem toho si pripomíname život a tvorbu Jána Balka, Petra Balghu a Michala Potemru, podrobnejšie je rozpracovaná kniha povestí od Igora Váleka. Napokon vás pozývame na prehliadku (prinajmenšom) z architektonického hľadiska výnimočnej Katarskej národnej knižnice.

Prajem vám príjemné čítanie.

Mgr. Juraj Valko

vedúci vydavateľstva SNK

Uverejnené názory vyjadrujú stanoviská autorov, ktorí sú garantom obsahovej správnosti príspevku. Redakcia si vyhradzuje právo robiť v texte štylistické úpravy a jazykové korektúry a v prípade potreby krátiť príspevky. Nevyžiadané rukopisy redakcia nevracia. Pri prepise citovaných textov si redakcia vyhradzuje právo ponechať pôvodný pravopis kvôli autenticite dokumentov a prameňov.

Pokyny pre autorov príspevkov nájdete na <https://www.snk.sk/sk/obchod/edicna-cinnost/pokyny-pre-autorov.html>.

OBSAH/ Table of Contents

ŠTÚDIA

Studies

- 6/ **Translačná funkcia ilustračnej grafiky 17. storočia**
Translational Function of 17th-Century Illustrations: Tobias Bidenharter, Mauritz Lang, Elias Widemann
Mgr. Marta Špániová, PhD.

- 21/ **Leporelo ako prvá kniha v živote dieťaťa (súčasná tendencia v leporelovej tvorbe)**
Board Book as the First Book in a Child's Life: Contemporary Tendencies in Board Book Production
Prof. PaedDr. Eva Vítězová, PhD.

KNIŽNICA A KOMUNIKÁCIA

Library and Communication

- 32/ **Ako byť dobrým detským knihovníkom**
How to Be a Good Children's Librarian
Mgr. Jana Skalicová

KNIŽNÁ KULTÚRA

Book Culture

- 40/ **Príbeh dvoch rovnakých, a predsa rozdielnych inkunábul**
Story of Two Identical, Yet Different Incunabula
Mgr. Katarína Jašová, PhD.
Doc. Ing. Vladimír Bukovský, CSc.

- 52/ **Tvorba Jána Balka**
Ján Balko's Literary Works
Mgr. Mária Pitáková, PhD.

- 59/ **Súčasná slovenská próza v nemeckých prekladoch. Prehľad recepčných snáh**
Slovak Contemporary Prose in German Translations
Prof. Dr. Sc. Phil. Ludwig Richter

RECENZIE

Reviews

- 76/ **Hodnotná aj inšpiratívna kniha povestí**
A Valuable and Inspiring Book of Legends
Mgr. Peter Cabadaj

- 79/ **Dizertačné tlače ako významná súčasť kultúrneho dedičstva**
Dissertation Prints as an Important Part of Cultural Heritage
Doc. PhDr. Gabriela Žibritová, PhD.

CELOŽIVOTNÉ VZDELÁVANIE

Lifelong Learning

- 84/ **Knižnica ako priestor celoživotného vzdelávania**
Library as a Lifelong Learning Facilitator
Mgr. Zuzana Kopecká, PhD.

BIOGRAFISTIKA

Theory of Biography

88/ **Neprávom zabudnutý tvorca. 50 rokov od úmrtia Petra Balghu**

An Unfairly Forgotten Author. 50 Years Since Peter Balgha Passed Away

Mgr. Peter Cabadaj

92/ **Storočnica bibliografa a historika Michala Potemru**

Centenary of the Bibliographer and Historian Michal Potemra

PhDr. Marek Rímsky

ZAHRANIČNÉ KNIŽNICE

World's Libraries

98/ **Katarská národná knižnica. Púštny diamant**

Qatar National Library

Diamond in the Desert: Qatar National Library

PaedDr. Darina Obušeková, PhD.

TRANSLAČNÁ FUNKCIA ILUSTRÁČNEJ GRAFIKY 17. STOROČIA

MGR. MARTA ŠPÁNIOVÁ, PHD.

✉ marta.spaniova@uniba.sk

🏠 Katedra knižničnej a informačnej vedy
Filozofická fakulta
Univerzita Komenského v Bratislave

🌐 <https://fphil.uniba.sk/kkiv/>

The study deals with the phenomenon of illustration artwork in the modern age. It points out the limitations and influences of the illustrating process, especially the ways in which illustrations interfered with the reception of texts. The author focuses on the artists who were active in Bratislava in the 17th century – Tobias Bidenharter, Mauritz Lang, and Elias Widemann. She pays particular attention to the translational function of their illustrations.

Keywords: illustrations; illustration artworks; graphic art; history of book culture; Tobias Bidenharter; Mauritz Lang; Elias Widemann

Prvá časť štúdie sa venuje translačnej funkcii ilustrácie a tiež spôsobom translácie textu do ilustrácie. V súvislosti s ideológiou a interpretáciou ilustrácií poukazuje na obmedzenia a vplyvy aktu ilustrovania, predovšetkým na schopnosť ilustrácie zasahovať do recepcie textu. V druhej časti sa sústreďí na tvorbu umelcov, ktorí pôsobili v Bratislave v 17. storočí Tobiasa Bidenhartera, Mauritzu Langa, Eliasa Widemanna, pričom si všima translačnú funkciu ich ilustračnej grafiky v spoločenskom kontexte doby.¹

TRANSLAČNÁ FUNKCIA ILUSTRÁCIE

Pri sledovaní translačnej funkcie ilustrácie vychádzame z toho, že ilustrácia má schopnosť rozprávať rovnako ako text. Translačná funkcia ilustrácie spočíva v konverzii verbálnych do vizuálnych informácií, aj keď naratívna schopnosť obrazov je vyjadrená inými prostriedkami ako pri verbálnych konštrukciách.²

Grafická ilustrácia slúži osvetleniu písaného alebo tlačeného textu, je s ním ideovo spätá, tvorí jeho súčasť, preto je viac naratívna, fabulatívna a v tlačenej knihe má veľmi dôležité pôsobenie³. Ilustrácia je integrálnou súčasťou diela a rovnako ako text sa podieľa na výstavbe jeho významu. Grafika ako syntéza obsahu samotného textu sa stala sprostredkovateľom poučenia, informácie a najmä v obdobiach historických zvrátov a udalostí splňala dôležitú a spoločensky podmienenú informačnú funkciu⁴.

Ilustráciu nikdy nemožno vnímať ako izolovanú činnosť vytvárania obrazov pre slová, ale ako proces, ktorý formuje spôsob prijímania literárneho diela. Treba zdôrazniť, že vízia ilustrátora ovplyvňuje schopnosť čitateľa vnímať a chápať príbeh, formuje jeho čitateľský zážitok. Detaily slovného popisu sa premieňajú na vizuálne obrazy a stávajú sa presnejšími: ľudská postava má určitú výšku a stavbu, tvár má konkrétne črty, dom má špecifické architektonické prvky, šaty majú určitý strih atď. Každý detail ponúka potenciálne obohatenie zážitku z čítania, keďže ilustrátor dáva do služieb čitateľa svoj vlastný komplexný zážitok z textu. Ilustrátor vlastne vstupuje medzi autora textu a čitateľa, pričom „vnucovaním“ svojho pohľadu čitateľovi a svojho vlastného intelektuálneho a estetického zámeru zasahuje do interpretácie a recepcie textu.

Aj keď text poukazuje na konkrétne udalosti, o spôsobe ich grafickej prezentácie rozhoduje v končnom dôsledku sám autor ilustrácie. Vyberá určité prvky, aspekty, scény, pasáže z textu, ktoré reprezentuje obrázkami. Scény a postavy interpretuje tak, ako sa javia a priori jemu (nie autorovi textu). Vizuálna tvorba kresieb je veľmi podobná slovnej tvorbe textu. Obrazy sú statické, plynutie času simulujú umiestnením, veľkosťou, hrúbkou čiar, farbou, textúrou, úrovňou sýtosti atď., vďaka čomu sú viditeľné dynamicky. Vzhľadom na to, že umelci interpretujú text vytváraním obrázkov, ilustrácie možno považovať za ďalší spôsob vytvárania významu textu⁵.

Ilustrátor vždy ilustruje pre niekoho a na nejaký účel. Musí rešpektovať publikum a zohľadňovať jeho schopnosti. Oittinen⁶, ktorá sa venuje translačnej funkcii detskej ilustrácie poznamenáva, že v priebehu storočí sa diela pre deti často upravovali podľa pedagogických zásad dospelých na úkor potrieb a vkusu detí. Poukazuje na skutočnosť, že autori, prekladatelia a ilustrátori detskej knihy tvoria na základe svojich obrazov z detstva a zároveň celospoločenského obrazu detstva. V translatológii, ako konštatuje, ešte v roku publikovania jej štúdie (2000) neexistovali takmer žiadne výskumy na tému translačnej funkcie ilustrácie. Oittinen interpretuje ilustráciu ako formu prekladu a zároveň zdôrazňuje dôležitosť ilustrácie pre prekladateľa. To znamená, že pri preklade prekladateľ zohľadňuje nielen text predlohy, ale aj jej ilustrácie. Prekladateľ musí brať pri preklade do úvahy interakciu detského čitateľa s obrázkami. Oittinen dokonca priznáva, že preklad ilustrovaných kníh predstavuje špeciálnu oblasť translatológie, ktorá vyžaduje poznatky z oblasti umenia.

Jednou z najdôležitejších volieb ilustrátora je výber scén, ktoré má zobrazit'. V mnohých prípadoch obraz konkrétnej scény alebo postavy, reflektujúci názor ilustrátora, je tak mocný, že sa stáva stereotypom diela v konkrétnom literárnom systéme. Dokonca možno konštatovať, že ilustrácie manipulujú s reakciami čitateľa na knihu, čo iba podčiarkuje úlohu obrázkov ako kľúčových prvkov v recepcii (literárneho) diela⁷. Špeciálnu rétorickú silu majú ilustrácie titulného listu alebo predsádky pre vytvorenie silnej tematickej výpovede a nastavenie tónu pre čítanie celej knihy. Niekedy sa nimi dokonca ilustrátor snaží o zhrnutie konfliktu v knihe⁸. Treba upriamiť pozornosť aj na to, že obľúbené, bohato ilustrované diela, ktoré vychádzali v priebehu desaťročí (ba až storočí) opakovane, tvorili rôzni umelci, čo umožňuje skúmať ich z rôznych aspektov ilustračného procesu.

SPÔSOBY TRANSLÁCIE TEXTU DO ILUSTRÁCIE

Pereira⁹ uvádza tri spôsoby, ktorými môžu obrázky plniť svoju translačnú funkciu a „prekladať“ slová:

1. Doslovná reprodukcia textu do obrázku, na ktorom ilustrácia znázorňuje presne to, o čom sa v texte hovorí. Takýto doslovný intersemiotický preklad je asi najzreteľnejším spôsobom, akým možno preložiť textové prvky do vizuálnych. Ilustrácia má v tomto prípade veľkú naratívnu silu a snaží sa o verný popis myšlienok, ktoré autor textu opisuje verbálne.

Napríklad v knihe Lewisa Carrolla *Alica v krajine zázrakov* je pasáž, ktorou sa hrdina, syn, prihovára svojmu otcovi Williamovi:

„Si starý, otec William,“

„A tvoje vlasy veľmi zbeleli;

a napriek tomu neustále stojíš na hlave.

Myslíš si, že v tvojom veku je to správne?“

Ilustrácia znázorňuje presne to, o čom sa píše v texte t. j. otca Williama stojaceho na hlave (Obr. 1a).

V ďalšej pasáži otec William svojmu synovi odpovedá:

„V mojej mladosti,“

„Bál som sa, že by to mohlo uraziť mozog;

ale teraz, keď som si úplne istý, že žiadny nemám,

prečo, robím to znova a znova.“

Potom otec William urobí salto vzad, načo mu mladík odpovedá:

„Si starý,“ „ako som už spomenul,

a nezvyčajne tučný.

Napriek tomu si urobil salto pri dverách.

Modli sa, aký máš dôvod?“

Ilustrácia ukazuje otca Williama, ktorý robí salto a mladíka, ktorý sa s úľakom prizerá (Obr. 1b).

2. Zdôrazňovanie špecifických naratívnych prvkov

– ide o stratégiu, pri ktorej ilustrátor vyberie jeden alebo viac prvkov z textu (postavu, uhol pohľadu, akciu, tému a pod.) a vizuálne ich vyrozpráva kresbou.

Príkladom môžu byť ilustrácie v románe Marka Twaina *Dobrodružstvá Huckleberryho Finna* (1884), ktoré ilustroval Edward Winsor Kemble. Ilustrátor sa pod silným Twainovým vplyvom, ktorý riadil celý proces ilustrovania knihy, zamerával na postavy. Twain schvaľoval každý výkres, pričom mu išlo o to, aby problémy, ktorými sa v knihe zaoberá (ako násilie, rasové prenasledovanie, predsudky, sex, zločin a smrť), šokovali jeho publikum. Kontrolou tvorby obrázkov sa

Obr. 1a Carroll, Lewis. *Alica v krajine zázrakov* (1865), otec William stojaci na hlave. Zdroj: https://www.fromoldbooks.org/LewisCarroll-AliceInWonderland/pages/alice_05b/

Obr. 1b Carroll, Lewis. *Alica v krajine zázrakov* (1865), otec William robí salto. Zdroj: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Alice_05c.jpg

Twain uistoval, že tieto tabu témy budú aspoň po vizuálnej stránke prístupňované čitateľovi príjemnejším spôsobom. Úlohou ilustrátora bolo zdôrazniť určité prvky epizód a zmierniť iné tak, aby odklonil pozornosť čitateľa od nebezpečných aspektov. Kemble sa preto sústredil viac na postavy a ich charakter a vynechal informácie, ktoré by vykreslili kontroverzné pasáže podrobnejšie (o. i. minimalizoval pozadie obrázkov). Napríklad na zmiernenie hrôzy zo smrti a zúfalstva v tvári hrdinu Boggsa v scéne, ktorá znázorňuje epizódu jeho zastrelenia a smrti, je Boggs nakreslený zozadu (Obr. 2a).

Kemble popisuje svoj postup ilustrovania knihy *Huckleberryho Finna* v článku publikovanom v roku 1930 v časopise *Colophon*. Uvádza v ňom okolnosti, za akých kresby vznikali. Mohol si údajne dovoliť iba jedného

modela, ktorý pózoval pre všetky postavy. Musel preto zapojiť všetku svoju predstavivosť. Navyše postava hlavného hrdinu Huckleberryho Finna nie je v románe vizuálne vôbec charakterizovaná. Kemble ju vykreslil presne podľa črt tváre svojho modela, ktorý mu pózoval. Na Twainovu žiadosť však musel na obrázkoch črty Huckleberryho tváre upraviť (napr. ústa, ktoré sa Twainovi zdali príliš írske a pod.). Z Kembleových slov je evidentné, že Mark Twain bol presvedčený o veľkej sile a kľúčovom význame ilustrácií. Kembleova reprezentácia Huckleberryho Finna so slameným klobúkom, puškou v jednej a mŕtvym zajacom v druhej ruke sa stala ikonou Twainovej knihy a stereotypom zobrazovania tejto literárnej postavy (Obr. 2b).

3. Prispôsobenie (adaptácia) obrázkov konkrétnej ideológii alebo umeleckému smeru – ilustrácie sú určené konkrétnemu publiku, t. j. sú podriadené konkrétnej ideológii a konkrétnemu umeleckému smeru podľa doby vzniku a podľa ilustrátorových hodnôt a ideológii. V tomto prípade sa za spôsob ilustrácie podpisuje napríklad politický názor ilustrátora, propaganda a pod.

Na Obrázku 3 je vyobrazenie personifikácie francúzskeho štátu v diele, ktorého autor bol kritikom ideálov francúzskej revolúcie a jeho ilustrátor legiti-

Obr. 2b Twain, Mark. *Dobrodružstvá Huckleberryho Finna* (1884), Huckleberry Finn. Zdroj: <https://mizzoumag.missouri.edu/2013/05/the-flawed-greatness-of-huckleberry-finn/index.html>

Obr. 2a Twain, Mark. *Dobrodružstvá Huckleberryho Finna* (1884), Boggsova smrť. Zdroj: <https://flaglerlive.com/19522/huckleberry-finn-text-chapter-21/>

Obr. 3 Personifikácia francúzskeho štátu. Zdroj: <http://www.erudit.org/en/journals/meta/2008-v-53-n1-meta2114/017977ar/>

mujúc vládnu autoritu štátu zobrazil mocné Francúzsko ako hrdinu trójskej vojny Aenea so všetkými druhmi nebezpečenstiev, ktoré ohrozujú štátnu integritu, ako pokrytectvo, zrada, hlad, svätokrádež a iné. Ilustrácia sa podriadila názorom ilustrátora na štátnu moc vo Francúzsku¹⁰.

OBMEDZENIA A VPLYVY AKTU ILUSTROVANIA

Platí, že tak ako pri analýze textov (originálov či prekladov), aj pri skúmaní ilustrácií sú nezanedbateľné sociologické, historické a kultúrne spoločenské faktory. Dôležitú rolu zohráva kontext recepcie samotným ilustrátorom – prečítanie zdrojového textu a jeho interpretácia (preloženie) cieľovému publiku. Tieto faktory majú veľký vplyv na samotný akt ilustrovania.

Ilustrácie odrážajú umelecké konvencie doby, v ktorej vznikajú a vkladajú literárne dielo do určitého umeleckého prúdu. Pomáhajú zistiť, čo príslušné dielo predstavuje pre konkrétne generácie čitateľov. V tomto kontexte je zaujímavé poukázať na vplyv mecenášstva a ideológie na ilustráciu. Patronát podporuje vydanie diela alebo jeho prekladu a disponuje určitou právomocou nad autormi, redaktormi, prekladateľmi aj ilustrátormi. Ide o formu tzv. režijnej ilustrácie alebo režijného prekladu (čo čitateľ, samozrejme, nevidí). Ilustrátor pracuje na objednávku editora, ktorý rozhoduje nielen o cieľovom publiku, ale aj o počte ilustrácií, veľkosti obrázkov a ich funkciách. Ilustrácie v takomto prípade musia spĺňať komerčné požiadavky knihy. Úlohu patrona môže zohrávať samotný autor alebo vydavateľ, ktorý kontroluje proces vzniku ilustrácií. Sleduje pri tom, či ilustrácia zodpovedá jeho predstave. Ideológia tak vládne nad ilustráciou a tá sa prispôbuje cieľom publikácie. Tieto obmedzenia úzko súvisia s interpretáciou, pretože každý krok, ktorý ilustrátor urobí, či už výber pasáží, ktoré chce znázorniť, ale aj spôsob ich znázornenia, odrážajú nielen jeho pohľad na svet, jeho ideológiu a morálne hodnoty, jeho estetické a štýlové zásady, ale aj všeobecné (spoločenské) názory na umenie¹¹.

Veľmi zaujímavý je aj propagačný aspekt ilustrácie ako pútača a reklamy na konkrétne dielo, ktorý sa objavuje v knižných oznámeniach už v počiatočných kníhtlačoch v 15. storočí. Niektoré knižné oznámenia sú ilustrované, pričom ilustrácia v nich plní funk-

ciu lákadla na zakúpenie knihy, ktorá má na trhu veľa vydaní a ilustrácie zvyšujú šancu jej predaja. Reklama konkrétneho vydania prostredníctvom drevorezov vytlačených už na reklamnom plagáte sa využívala na propagáciu plánovaného vydania aj v prípadoch, ak si vydavateľ nebol istý, že na účinnú propagáciu diela postačí iba text¹².

Možno konštatovať, že napriek existujúcim obmedzeniam, ktoré majú na ilustráciu výraznejší vplyv (najmä cenzúra a politika), ilustrácia indikuje štýlový a ideologický smer a umiestňuje dielo do konkrétneho estetického alebo ideologického prúdu¹³.

ILUSTRAČNÁ GRAFIKA UMELCOV PÔSOBIACICH V BRATISLAVE V 17. STOROČÍ

Grafika na Slovensku sa vyvíjala v rámci stredo-európskeho vývinu a niesla v sebe prvky internacionálnych prúdení, ale aj znaky špecificky domáceho výrazu. Jej genéza sa odohrávala v úzkej súvislosti s kultúrnymi a hospodárskymi dejinami nášho územia, pričom knižná grafika spĺňala a odrážala potreby spoločnosti. Dejiny knižnej ilustrácie poznamenali obdobia náboženských zápasov, v 16. a 17. storočí najmä reformácia a protireformácia. V dôsledku vojen s Turkami, stavovských povstaní a politicko-hospodárskej nestabilnosti sa pôvodná knižná grafika na území Slovenska začala vyvíjať až v poslednej štvrtine 16. storočia, pričom sa viazala výlučne na kníhtlačiarne centrá. Zlatým vekom grafickej ilustrácie na Slovensku bola druhá polovica 17. a prvá polovica 18. storočia¹⁴. Hlavná tvorba sa koncentrovala do Akademickej tlačiarne v Trnave, avšak ešte pred jej založením pôsobili významní majstri knižnej grafiky pri Tlačiarňi jezuitského kolégia v Bratislave (1623 – 1652). Po presťahovaní tlačiarne z Bratislavy do Trnavy sa presídlili aj niektorí bratislavskí ilustrátori. Treba zdôrazniť, že Bratislava sa stala výtvarným centrom grafiky pod vplyvom neďalekej Viedne. V Bratislave sa oproti iným tlačiarňam na našom území nachádzali bohatšie zásoby drevorezových štočkov, viniet a iných typografických ozdôb vrátane reprezentatívneho písma, do ktorého jezuiti v Tlačiarňi jezuitského kolégia veľa investovali.

Žiaľ, podobne ako o tlačiaroch v ranom období vývoja kníhtlače, ani o grafikoch a rytcoch knižnej ilustrácie nemáme takmer žiadne biografické informácie. Ich pohyb a pôsobenie dokladá z väčšej časti iba ich signovaná tvorba. Samostatnú skupinu tvoria anonymní umelci, tvorcovia mnohých umelecky hodnotných ilustrácií, o ktorých životnej dráhe nevieme vôbec nič.

V ďalšom texte priblížime ilustračnú grafiku rytcov pôsobiacich v Bratislave v 17. storočí, pričom sa sústredíme na novšie zistenia o ich tvorbe a spolupráci a poukážeme aj na translačnú funkciu ilustrácie. Všímame si zároveň súvislosť ilustrácie a vydavateľského procesu.

Tobias Bidenharter (Tobiáš Bidenharter)

Tobias Bidenharter z Viedne pôsobil v Bratislave v 20. rokoch 17. storočia a pravdepodobne bol aj bratislavským mešťanom¹⁵. Medirytinová Bidenharterova slávobrána do knihy najvýznamnejšieho protireformátora a rekatolizátora Uhorska Petra Pázmaňa *Isteni igazságra vezérlő Kalauz* (Sprievodca božskou pravdou) bola vôbec jedným z prvých diel pre uhorských jezuitov. Bidenharter ju vyryl do druhého vydania Pázmaňovho *Kalauzu* v roku 1623. Vytvoril ju podľa predlohy titulnej medirytiny v prvom vydaní Pázmaňovho *Kalauzu* z roku 1613, ktorá je signovaná monogramom neznámeho umelca „P. I.“ a ktorú Bidenharter mierne pozmenil. Táto rytina prvýkrát koncepčne zobrazovala vzťah patrónky Uhorska sv. Márie a uhorských svätcov, ktorý rozvinuli a v myslení uhorskej protireformácie zakotvili uhorskí jezuiti.¹⁶ Obe vydania Pázmaňovho diela vyšli tlačou v Bratislave: prvé vydala Arcibiskupská tlačiareň a druhé bolo prvé tlačenou knihou bratislavskej Tlačiarne jezuitského kolégia. Bidenharterova pozoruhodná grafická kompozícia na titulnom liste najvýznamnejšieho a najvplyvnejšieho polemického diela Petra Pázmaňa sprehľadňuje celý systém katolíckej viery zobrazujúc uhorských svätcov z rodu Arpádovcov v koncepcii uhorskej protireformácie: sv. Štefana, sv. Imricha, sv. Ladislava, sv. Martina, sv. Vojtecha (Adalberta) a sv. Alžbetu v jednom obraze (Obr. 4a). Medirytina predstavuje veľmi kvalitné neskororenesančné dielo vynikajúceho majstra. Obraz sv. Márie s Ježiškom a s nápisom „*Patrona Hungariae*“ kraľuje výjavu v centrálnej časti medirytiny, nad ním je jezuitský monogram IHS a v spodnej časti kompozície je umiestnený erb Uhorska. Po oboch stranách výjavu sú znázornení: vľavo svätý Šte-

Obr. 4a Pázmány, Peter. *Isteni igazságra vezérlő Kalauz* (1613). Medirytinový titulný list umelca „P. I.“. Zdroj: <https://mek.oszk.hu/01800/01885/html/index706.html>

fan – uhorský kráľ s kráľovskými insígniami, pod ním svätý Imrich – uhorské knieža, s ľaliou v ľavej ruke, vpravo svätý Ladislav – uhorský kráľ s bojovnou sekerou a štítom s vyobrazením uhorského erbu, pod ním je svätá Alžbeta držiaca v ľavej ruke knihu a pravou rukou podávajúca almužnu dieťaťu (na obraze stvárnenom Bidenharterom v roku 1623 podáva almužnu starcovi).

Bidenharterova prezentácia (Obr. 4b) nesie oproti pôvodnej predlohe aj iné nové prvky: v hornej časti ilustrácie zobrazuje svätého Vojtecha (Adalberta) s dvojkrížom a svätého Martina s otvorenou knihou (ani jeden z nich nie je súčasťou skoršej predlohy). V spodnej časti obrazu je kľačiaci anjel, ktorý v pravej ruke drží erb Uhorska a v ľavej ruke erb Petra Pázmaňa. Je pravdepodobné, že námet na ilustráciu titulného listu svojho diela poskytol umelcovi samotný Pázmaň.¹⁷ Isté je, že všetky postavy svätých, použité v kompozícii Bidenharterovho medirytinového titulného listu Pázmaňovho *Kalauzu*, sa stali trvalým symbolom diel zostavených v duchu uhorskej protireformácie: svätý

Obr. 4b *Pázmány, Peter. Isteni igazságra vezérlő Kalauz* (1623) Medirytinový titulný list Tobiasa Bidenhartera. Zdroj: <https://collections.imm.hu/gujtemeny/konyv-pazmany-peter-igaszagra-vezerlo-kalauz-pozsony-1623/28492>

Štefan ako prvý kráľ Uhorska, ktorý sa zaslúžil o pokresťančenie krajiny; svätý Imrich – Štefanov syn, svätý Ladislav – Imrichov bratranec a uhorský kráľ, hlboko veriaci kresťan; svätý Martin – biskup, mních a kresťanský učiteľ v 4. storočí; svätý Vojtech (Adalbert) – biskup a mučeník v 10. storočí, šíriteľ kresťanskej kultúry v Čechách a Uhorsku a svätá Alžbeta – uhorská svätica katolíckej cirkvi v 13. storočí, patrónka núdzných a prenasledovaných. Dobové publikum si spojenie Panny Márie s uhorskými svätcami v jednej kompozícii vykladalo ako odporúčanie svätého Štefana prijať Panu Máriu za patrónku Uhorska, ktorá ochráni krajinu pred náporom nebezpečenstva a pomôže jej v boji proti Turkom i proti protestantským teológom. Táto rytina a jej stvárnenie je typickou ukážkou barokového konceptu sviatosti „Regnum Marianum“, ktorá sa uplatňovala v jezuitskom umení a v barokovej maľbe. V tejto súvislosti je zaujímavé poukázať na úzke prepojenie knižnej ilustrácie

a maliarskeho umenia. Bidenharterov medirytinový titulný list k Pázmaňovmu Kalauzu bol vybraný ako ukážkový model pre oltárny obraz bočného oltára jezuitského kostola v Győri. Oltár dal v roku 1642 postaviť uhorský šľachtic z Győru František Péči na počesť stvárnených uhorských svätcov¹⁸.

Bidenharter vynikal majstrovstvom portrétného umenia. Vo Viedni portrétoval napríklad cisárov Rudolfa II. a Mateja II. Veľmi známa je aj jeho rytina cisára Ferdinanda II. na katafalku, vyhotovená v roku 1637.

Prednedávnom sa objavila správa o vzácnej bohemikálnej tlači, tzv. Dietrichsteinovom letáku, pojednávajúcom o umučení holešovického dekana Jana Sarkandera v apríli roku 1620, na ktorom je polstranová medirytina znázorňujúca jeho mučenie, signovaná Tobiasom Bidenharterom „Tobias: Biden: Sculp: Vien:“. Leták dal vo Viedni vytlačiť olomoucký biskup František, kardinál z Dietrichsteina – architekt rekatolizácie Moravy a čelný predstaviteľ katolíkov. Jeho snahou bolo využiť propagandistický potenciál Sarkanderovo umučenia, ktoré viedli zástupcovia vzbúreného nekatolíckeho tábora. Bidenharterov výjav zachytáva priebeh tortúry, kde je Sarkander natiahnutý na škripci a pálený v bokoch, pričom mu je vidieť všetky obnažené rebrá. Mučeniu sa okrem kata a jeho pomocníkov prizerá päť stavovských komisárov. Toto najstaršie ikonografické stvárnenie Sarkanderovho umučenia spolu s latinsko-nemeckým textom na letáku sa považuje za najranejší doklad šírenia kultu svätého Jana Sarkandera, ktorý sa dočkal v katolíckej Európe okamžitého ohlasu. Rytina je zverejnená v štúdiu Jiřího Glonka, ktorý o nej informuje¹⁹.

Mauritz Lang (Moritz Lang, Móric Lang)

V Bratislave pôsobiaci Mauritz Lang z Augsburgu, považovaný za najplodnejšieho medirytca reprodukčnej grafiky na území západného Slovenska v 17. storočí, bol známym portrétistom a úžitkovým grafikom, ktorý vytvoril viaceré umelecky hodnotné diela. Do hlavného mesta Uhorska presídlil z Viedne, v Bratislave žil a pôsobil pravdepodobne v rokoch 1652 – cca 1667/8. V roku 1668 bol už vo Viedni, čo dosvedčuje medirytina, ktorú vyryl do diela *Manuale Sodalitatis Beatae Virginis* (1668, Trnava) a signoval ju ako „Mauriti. Lang sc. Viennae“.

Z hľadiska translačnej výpovede patrí medzi najpozoruhodnejšie jeho séria desiatich emblema-

Obr. 5 Sinapius Horčička, Ján. *Parva schola* (1658). Medirytiniový titulný list Mauritza Langa. Zdroj: <https://dikda.eu/najstarsie-ucebnice-a-ucebne-texty-do-roku-1777/>

tických ilustrácií do evanjelického katechizmu Jána Sinapia Horčičku „*Parva schola*“ (1658), vytlačeného v Trenčíne. Deväť z nich je súčasťou výtvarne vyzdobeného titulného listu, ktorým sa Lang snažil o grafickú syntézu hlavných myšlienok diela.

Signovanie titulného listu „*Mauritz Lang – sculpsit Poson*“ (Obr. 5) dosvedčuje, že titulnú medirytinu (a zrejme aj ostatné ilustrácie) Lang vytvoril v Bratislave. *Parva schola* predstavuje pedagogický nábožensko-didaktický spis s výkladom hlavných téz protestantského učenia. Sinapius-Horčička v úvode knihy poznamenáva, že sa usiloval text zostaviť zrozumiteľnou a bežnou školskou metódou²⁰. Obsah textu je náboženský, ale autor ho úmyselne zastrel pútajúc pozornosť na gramatiku, pretože jednotlivé kapitoly o učeniach viery sú koncipované tak, akoby išlo o učenie o jazyku a slovných druhoch. Napríklad „*Nomen*“ (podstatné meno) je vysvetlené ako Iesus Christus a Lang ho graficky vyjadril postavou žehnajúceho Krista, v mene ktorého sa treba modliť, „*Pronomen*“ (zámeno) je vyložené ako kresťan, ktorý používa meno Krista, a Lang ho zobrazil ako modliaceho sa kresťana, kľačiaceho s pohľadom upretým k nebesiam,

„*Verbum*“ (sloveso, slovo) sa v katechizme vykladá ako príkaz Boží a Lang ho interpretoval ako ruku vychádzajúcu z nebies so žezlom, ktoré odovzdáva krajine, „*Coniunctio*“ (spojka) predstavuje vieru spájajúcu Boha a človeka a Lang ju zobrazil ako ruku Božiu vychádzajúcu z oblakov, ktorá stíska ruku človeka podávanú z ľudského príbytku atď.²¹ Langove ilustrácie sú dynamické, vytvárajú akýsi rytmus príbehu a napätie typifikáciou a dramatičnosťou pohybov a gest postáv. Každá z ilustrácií interaguje s textom a reprezentuje ho v symboloch, pričom snahou ilustrátora je čo najpresnejšie zachytiť hlavný zmysel písaného slova. Ilustrátor obsah diela predstavil už na titulnom liste prostredníctvom emblematických ilustrácií – miniatúr, ktoré odkazujú na konkrétne kapitoly učebnice. Možno tu hovoriť o symbióze textu a jeho vizuálneho zobrazenia formou vstupnej brány doň. Pri každej miniatúre je aj názov kapitoly, ku ktorej ilustrácia patrí. Miniatúry titulného listu sú zároveň použité na začiatku každej kapitoly.²² Nevedno, či autor knihy Sinapius-Horčička alebo jej tlačiar v Trenčíne Čížek oslovili Langa ako ilustrátora, o ktorom vedeli, že má augsburské vzdelanie a dobre ovláda techniku medirytiny, ktorou je schopný enigmaticky skryte sprostredkovať význam textu obrazovou ilustráciou. Hádankovitost emblematickej literatúry a ilustrácie bola v 17. storočí totiž čitateľovi veľmi blízka a zároveň aj rozšírená. Lang tu obdivuhodne skĺbil didaktický text s názorným obsahovým vysvetlením abstraktného významu a svojimi alegorickými obrázkami uviedol čitateľa do teologicky etickej atmosféry. Zároveň sa mu podarilo nájsť obrazovú formu pre zastretý obsah náboženskej učebnice na prvý pohľad prezentovanej ako výklad gramatiky. Ide o ojedinelý príklad emblematickej literatúry a ilustrácie pôvodnej proveniencie na našom území. Týmto dielom Lang vstúpil do dejín knižnej grafickej ilustrácie na Slovensku, ktorú zaradil do európskeho kontextu.²³

Lang vyrýl aj 43 medirytinových ilustrácií k latinsko-maďarskej knihe pre uhorských františkánov *De Sacris Stigmatibus Seraphici Patris S. Francisci*, vydané pravdepodobne v druhej polovici roku 1655 vo Viedni. Jej vydavateľom bol uhorský šľachtic a krajinský sudca František Nádašdy. Jeho motiváciou vydať knižku mohlo byť menovanie do tejto funkcie (v júni 1655) a tiež narodenie jeho syna Františka Nádašdyho mladšieho (v druhej polovici roka 1655). Datovanie tlače bolo určené na základe dedikácie neznámym františkánom

Obr. 6a, b, c, d *De Sacris Stigmatibus Seraphici Patris S. Francisci* (cca 1655). Medirytiny Mauritza Langa. Zdroj: https://books.google.sk/books?id=QETZAAAACAAJ&pg=PA139&lpg=PA139&dq=De+Sacris+Stigmatibus+Seraphici+Patris+S.+Francisci&source=bl&ots=iyG_ADpVA5&sig=ACFu3U0Qwoxq52GRwktW_j6EBFWypqS8-w&hl=sk&sa=X&ved=2ahUKewiHr6PD9tv1AhWPQvEDHbsZAHsQ6AF-6BAgUEAM#v=onepage&q=De%20Sacris%20Stigmatibus%20Seraphici%20Patris%20S.%20Francisci&f=false

(pravdepodobne Gergely Malomfalvay – provinciál františkánov v Eisenstadte), ktorý knižku adresoval Nádašdymu už ako krajinskému sudcovi a tiež jeho novonarodenému synovi. Grafickú sériu výjavov svätého Františka a jeho stigiem, ktorá knihu zdobí, Lang prevzal z predlohy mníchovskej tlače diela Remigia a Bozula *Rosetum Seraphicum* z roku 1622²⁴ (Obr. 6a, b, c, d).

Ide o medirytiny, ktoré plnia translačnú funkciu doslovnou reprodukciou textu do obrázka a komunikujú s čitateľom veľmi vernou vizuálnou reprezentáciou. Napríklad v texte, kde sa píše o zázračnej sile svätých rán sv. Františka vzkriesiť mŕtvych, je na obrázku znázornený, ako dotykom ruky uzdravuje smrteľne zraneného vojaka. Text o zranení Patra Seraphica bodnutím dýkou a jeho uzdravení interpretuje obrázok s výjavom sv. Františka, ktorý mu dýku z hrude vyťahuje a lieči ho dotykom ruky. Príhoda o tom, ako pápež Mikuláš V. vidí na rukách a nohách svätca krvavočervené sväté znamenia je znázornená doslovným prekladom textu do obrázka vizuálne opisujúceho presne to, čo autor textu vyjadruje verbálne atď. Knižka opisuje najvýznamnejšie udalosti zo života sv. Františka, jeho stigmy a dobrodenia veľmi jednoduchým spôsobom, pričom nielen povaha opisu udalostí, ale aj množstvo obrázkov a väčší typ písma jasne vypovedajú o jej čitateľskom určení deťom. Celostranové medirytiny v tomto prípade spĺňajú ikonografickú poznávaciu funkciu a tvoria veľmi významnú, ba až dominantnú zložku tohto diela. Reprezentatívny charakter knižky dotvára množstvo variantov ozdobných viniet použitých na každej strane za jej textom.

Lang tvoril aj heraldické exlibrisy, napríklad pre arcibiskupa Selepčeniho vytvoril pravdepodobne medzi rokmi 1666 – 1668 podľa arcibiskupovej vlastnoručne vyhotovenej predlohy nový, prepracovanejší a ozdobnejší medirytinový heraldický exlibris s replikou arcibiskupovho autoportrétu a vylepšeným erbom so sprievodným textom. Paradoxne, Selepčeni nepoužíval exlibris, ktorý si sám vyhotovil, ale Langov, ktorý je vlepý aj vo viacerých exemplároch jeho kníh v Arcibiskupskej knižnici v Ostrihome.²⁵ Počas pôsobenia v Bratislave Lang taktiež vytvoril pôvodný medirytinový exlibris cisárskeho radcu, poručíka Petra K. Vinckera von Erckheima, ale aj viaceré portréty významných osobností mesta a armády. Na objednávku dodával frontispice, emblémy a grafické listy do Viedne, Trnavy, Trenčína a Košíc. Možno spomenúť jednolistovú doskotlač

s latinskými modlitbami na zahnanie moru, pohrôm a vojen, vyhotovenú pre Bratislavčanov v roku 1682 s medirytinou znázorňujúcou alegorický výjav víťazstva dobra nad zlom: archanjel Michal víťazí v boji nad drakom stelesňujúcim diabla. Doskotlač vznikla krátko po skončení zdĺhavej morovej epidémie, ktorá trápila obyvateľov Bratislavy tri roky a vyhubila takmer polovicu z nich.

Okrem týchto grafík Lang participoval na mužských portrétoch v rámci veľmi prestížnej portrétnej série ďalšieho významného rytea pôsobiaceho vo Viedni a v Bratislave, svojho rovesníka a rodáka z Augsburgu, Eliasa Widemanna.

Elias Widemann (Elias Wideman, Eliáš Wiedemann)

Elias Widemann presídlil zo svojho rodného mesta Augsburgu na cisársky dvor vo Viedni okolo roku 1640, odkiaľ pracoval aj pre Bratislavu. Už v roku 1646 bol v hlavnom meste Uhorska. Jeho príchod do Bratislavy určujeme podľa venovania k prvému zväzku jeho veľkolepej trojzväzkovej série portrétov významných šľachtických osobností *Comitium gloriae centum*, ktoré datoval 25. novembra 1646 v Bratislave. Lang s ním spolupracoval nielen na tomto, ale aj na iných projektoch portrétnej grafiky. Widemann získal v portrétovaní dobré skúsenosti v dielni Kilianovcov v Augsburgu vďaka účasti na portrétnom diele Wolfganga Kiliana *Annales Ferdinandeí*. V tejto sérii vzniklo 18 portrétov signovaných Eliasom Widemannom. Patrí k nim napríklad portrét rakúskeho šľachtica a kniežaťa Maximiliana von Dietrichsteina ako rytiera rádu uverejnený v prvom zväzku „Annales“, vydanom v roku 1640 vo Viedni. Je predpoklad, že Widemannovým plánom bolo pokračovať v tejto spolupráci, avšak to sa nenaplnilo. Z toho dôvodu začal v roku 1646 realizovať vlastný veľký projekt trojzväzkovej portrétnej série *Comitium gloriae centum*. Zaujímavé je, že medzi dielami „Annales“ a „Comitium“ existuje osobno-historická kontinuita, pretože Widemann vo svojej ďalšej práci nadviazal na Kilianovu portrétnu grafiku v príbuznej reprezentácii portrétov, niektoré dokonca použil ako predlohy. Widemannovu sériu „Comitium“, zahŕňajúcu 300 portrétov rakúskych, českých a uhorských šľachticov, Habsburgovcov, ich rodinných príslušníkov, európskych panovníkov a ministrov panovníckeho dvora hodnotia historici v prvom rade ako uhorský národný projekt – najviac portrétov reprezentuje práve uhorskú šľachtu. Tretí zväzok *Icones illustrium heroum Hungariae*

risy mohli byť vyhotovené pri príležitosti Zrínskeho dvoch sobášov.²⁷

Widemann je aj autorom exlibrisu krajinského sudcu Františka Nádašdyho, ktorý na jeho vizuále tiež aktívne spolupracoval. Widemanna žiadal, aby bol exlibris „medirytinou malého formátu s erbom, samozrejme, bez portrétu či rukopisu“. Widemannom vyhotovený Nádašdyho exlibris je vlepý do 26 zväzkov z Nádašdyho knižnice, vytlačených prevažne v 50. rokoch 17. storočia.²⁸ Tu je ešte zaujímavé podotknúť, že medirytinové tlačené exlibrisy sa nedostali do úplne všetkých zväzkov kníh v knižnici, čo je pochopiteľné, pretože zdobili skôr reprezentatívne diela a exlibrisy sa používali iba dovtedy, kým nebol minutý ich tlačený náklad. To je dôvod, prečo ich nachádzame len v niekoľkých desiatkach kníh vo veľkých (šľachtických) knižniciach. Nádašdyho umelecké cítenie a jeho aktívny podiel pri výbere ilustrácií do diel, ktoré vydával, naznačujú aj iné indicie. Widemannovi pomáhal pri ilustrovaní prvého a tretieho zväzku portrétnej série uhorských osobností „Comitium“ i tým, že mu zapožičal 14 vlastných portrétov zo svojej galérie v Pottendorfe ako predlohu.²⁹

Widemann taktiež portrétoval aj bratislavské osobnosti pri rôznych príležitostiach a autentickosťou svojich medirytinových portrétnych sérií tak udomácnil tradíciu reprezentačného portrétu v jeho reportážnej a dokumentárnej interpretácii, ktorá charakterizuje reprodukčnú grafiku 17. storočia³⁰.

Widemann bol predovšetkým portrétistom, ale zanechal po sebe aj sadu výnimočných rytín – alegorických personifikácií vied logiky, fyziky a metafyziky, ktoré zdobili reprezentatívne vydanie filozofickej dizertácie Trnavskej univerzity od jezuitu a profesora Mikuláša Vešeléniho (Wesselény) *Triplex Philosophia Rationalis, Naturalis et Metaphysica*, (Obr. 9a, 9b) vydané cca v roku 1640 v Bratislave vrátane veľkolepej medirytinovej slávobrány symbolizujúcej starovekú školu filozofov, nahrádzajúcu titulný list diela.

Interakcia ilustrácie s textom tejto dizertácie z filozofie a metafyziky je vyjadrená prostredníctvom symbolov. Widemann bol veľkým majstrom ikon. Vyobrazením ženskej personifikácie logiky ako učiteľky intelektu v grafických symboloch stvárnil spravodlivosť, múdrosť, inteligenciu a tvorivú silu, metafyziku (pôvodkyňu vied) zobrazil ako ženu držiacu horiacu pochodňu na znak slobody, viery a znalostí s vyobrazením ďalších grafických symbo-

Obr. 9a *Triplex Philosophia Rationalis, Naturalis et Metaphysica* (cca 1640). Medirytinový titulný list. Zdroj: Lyceálna knižnica ÚK SAV

Obr. 9b *Triplex Philosophia Rationalis, Naturalis et Metaphysica* (cca 1640). Alegória fyziky. Zdroj: Lyceálna knižnica ÚK SAV

lov múdrosti, vytrvalosti, poznania, tajomna a duchovnej navigácie. Ženskú personifikáciu uplatnil aj v alegórii fyziky, pričom figúra ženy symbolizuje umenie a fyziku ako oko prírody zastupuje postava Šalamúna. Majstrovsky zvolené grafické symboly poukazujú na snahu ilustrátora stvárniť hodnoty, ako sú duchovná perspektíva, rodinné puto, sila a statočnosť, súcit, pochopenie a pokrok. Spôsob, ako autor ilustrácií vybral a prezentoval scény do jednotlivých obrazov, svedčí o jeho veľkom dôvtipe, ale aj vtipe a tiež výnimočnej schopnosti vyrozprávať príbeh vizuálnymi prostriedkami. Napríklad ilustrácie na obryse celostranového medirytinového titulného listu znázorňujúceho Platónovu akadémiu vykresľujú gréckych učencov v kontexte ich výskumov a objavov: Aristoteles, ktorý vysvetľoval patofyziologické mechanizmy vertiga, je znázornený ako po závrate padá zo skaly do mora; Demokritos, ktorý učil, že svet neriadi prozreteľnosť, ale slepá prirodzenosť, a že pozostáva z atómov vyplňajúcich prázdno a nebytie, je zobrazený ako slepý, zhrbený učiteľ, ktorému čapica zastiera zrak; Archimedes, ktorý zaviedol pojem ťažiska a spočítal ťažisko rôznych geometrických útvarov, na obraze s námahou manipuluje veľkou guľou, pomáhajúc si tenkou a dlhou palicou; Diogenes, najradikálnejší predstaviteľ kynizmu, ktorý bol známy rôznymi filozofickými kúskami, napríklad nosil lampáš v priebehu dňa vyhlasujúc, že hľadá skutočne úprimného človeka, je zobrazený práve pri tejto činnosti a s lampášom. Nápis „Porticus Diogenis“ naznačuje súvislosť so stoicizmom, jednej z najtrvácnejších škôl gréckej filozofie, ktorá bola sformovaná z Diogénovho kynizmu. Widemann na každom obraze zdôraznil telesnosť postáv a výrazom ich tváří najmä pokoj, vážnosť, stabilitu, sústredenie či zvedavosť. V značnej miere je tu

prítomná aj zvieracia symbolika, ktorej Widemann pripisoval veľkú úlohu. Treba tiež poznamenať, že obsah scén alegórií fyziky, metafyziky a logiky nie je myšlienkovovo nový, ale prevzatý. Išlo o akýsi stereotyp zobrazovania týchto vied, pričom je evidentné, že už od 16. storočia bolo zvykom znázorňovať ich ženskými personifikáciami a za pomoci zvieracích symbolov, symbolov vedy, etiky, prírody, antickej filozofie a učnosti. Tiež je dôležité doplniť, že na základe Widemannovej predlohy rytinu titulného listu Vešelénioho *Triplex Philosophia* a rovnako aj alegórie fyziky a logiky do diela vyryl Isaak Major. Alegóriu metafyziky vyryl Widemann podľa ilustrácie Matthiasa van Werma. Týmito grafikami a vydavateľským pozadím tlače, ktorú zdobia, sa podrobnejšie zaoberáme v štúdiu publikovanej v pripravovanom zborníku *Kniha 2022*.

ZÁVER

Knižná ilustrácia 17. storočia zodpovedala umeleckému a duchovnému pohybu doby a v neposlednom rade slúžila konfesii a ideológii. Nielen voľná grafika, ale aj tvorba portrétov či exlibrisov plnila svoju translačnú funkciu transformáciou požadovanej idey do obrázkov. Umeleckých majstrov pôsobiacich v Bratislave v 17. storočí, ktorých ilustrácie zdobili tlačené knihy, radíme medzi najvýznamnejších predstaviteľov barokovej tradície uhorskej knižnej grafiky a právom ich považujeme za umelcov stredo-európskeho formátu. Okrem spomínaných grafikov tu pôsobili aj iní umelci vrátane remeselných anonymov, ktorí zanechali svoje rytiny najmä v dielach populárnej a šľachtou vydávanej náboženskej literatúry a ich tvorba stojí za osobitnú pozornosť.

POZNÁMKY

- ¹ Autorka nadväzuje na štúdiu pripravovanú pre zborník *Kniha 2022*.
- ² PEREIRA, Nicole M. Translational functions of Book Illustrations, and what Dickens has to do with them. In *Dialogues between Media* [online]. January 2021 [cit.13.01.2022]. Dostupné na internete: https://www.researchgate.net/publication/348209237_Translational_Functions_of_Book_Illustrations_and_What_Dickens_Has_to_Do_with_Them.
- ³ ZÁVADOVÁ, Katarína. Úvod do dejín graphickej ilustrácie na Slovensku. In *Kniha '91 - '92 : Zborník pre problémy a dejiny knižnej kultúry na Slovensku*. Martin : Matica slovenská, 1993, s. 62.
- ⁴ ZÁVADOVÁ, ref. 3, s. 63.
- ⁵ PEREIRA, Nicole M. Book Illustration as (Intersemiotic) Translation: Pictures Translates Words. In *Meta : Journal des traducteurs Translator's Journal* [online], roč. 53, marec 2008, č. 1 [cit.15.01.2022]. Dostupné na internete: <https://www.erudit.org/fr/revues/meta/2008-v53-n1-meta2114/017977ar.pdf>.

- ⁶ AUDET, Louise. OITTINEN, Riitta. (2000) : Translating for children, New York and London, Garland Publishing, 205 p. In *Meta : Journal des traducteurs Translator's Journal* [online], roč. 48, december 2003, č. 4 [cit. 15.01.2022]. Dostupné na internete: <https://www.erudit.org/en/journals/meta/2003-v48-n4-meta725/008741ar.pdf>.
- ⁷ PEREIRA, ref. 5.
- ⁸ GANNON, Susan. The Illustrator as Interpreter: N. C. Wyeth's Illustrations for the Adventure Novels of Robert Louis Stevenson. In *Children's Literature* [online] 19 (1991), s. 90 – 106. [cit. 15.01.2022]. Dostupné na internete: <https://muse.jhu.edu/article/246228>.
- ⁹ PEREIRA, ref. 5.
- ¹⁰ PEREIRA, ref. 5.
- ¹¹ PEREIRA, ref. 2.
- ¹² LICHNEROVÁ, Lucia. To Publish, Make Known and Sell or Promoting Printed Books in the Incunabula Period. In *Z Badaň nad Książką i Księgozbiórami Historycznymi*, 2021, zv. 15, č. 3, s. 339.
- ¹³ PEREIRA, ref. 5.
- ¹⁴ ZÁVADOVÁ, ref. 3, s. 64 – 67.
- ¹⁵ BIDENHARTER, Tobiáš. In *Slovenský biografický slovník: I. zväzok, A-D*. Martin : Matica slovenská, 1986. s. 246.
- ¹⁶ Pázmány Péter Isteni igazságra vezérlő kalauzának első kiadása. In MIKÓ, Árpád, SINKÓ, Katalin (zost.). *Történelem-Kép, Szemelvények múlt és művészetkapcsolatáról Magyarországon (A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai 2000/3)*, s. 316. [online]. [cit. 27.01.2022]. Dostupné na internete: https://library.hungaricana.hu/hu/view/ORSZ_NEMG_Kv_01_Kep/?pg=13&layout=s.
- ¹⁷ PÁZMÁNY Péter 1570 – 1637. In *Magyar Történeti Életrajzok*. [online]. [cit. 31.01.2022]. Dostupné na internete: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/MagyarTortenetiEletrajzok-magyar-torteneti-eletrajzok-BE5D/pazmany-peter-15701637-4566/megjegyzesek-a-kepekrol-49F6/>.
- ¹⁸ GALAVICS, Géza. Oltárkép a győri jezsuita templom Magyar szentek-oltáráról. In MIKÓ, Árpád, SINKÓ, Katalin (zost.). *Történelem-Kép, Szemelvények múlt és művészetkapcsolatáról Magyarországon (A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai 2000/3)*, s. 314. [online]. [cit. 27.01.2022]. Dostupné na internete: https://library.hungaricana.hu/hu/view/ORSZ_NEMG_Kv_01_Kep/?pg=13&layout=s.
- ¹⁹ GLONEK, Jiří. 2014. Dvě raritní akvizice Vědecké knihovny v Olomouci. In *Krok : Kulturní Revue Olomouckého Kraje* 2014, roč. 11, č. 1. [online]. [cit. 28.01.2022]. Dostupné na internete: <https://www.vkol.cz/uploads/revue/24/doc/krok2014-1.pdf>.
- ²⁰ RÉGI Magyarországi Nyomtatványok 1656 – 1670. Budapest : Akadémiai kiadó, 2012, s. 220, záznam č. 2808. [online]. [cit. 31.01.2022]. Dostupné na internete: <https://mek.oszk.hu/11900/11979/11979.pdf>.
- ²¹ ZÁVADOVÁ, Katarína. 1993. Mauritz Lang a jeho emblematické medirytiny v Sinapiovej učebnici Parva schola. In *Kniha '91 – '92*. Martin : Matica slovenská, 1993, s. 459 – 460.
- ²² KNAPČOKOVÁ, Stanislava. 2018. *K dejinám knižnej ilustrácie na Slovensku: 16. a 17. storočie*. Martin : Slovenská národná knižnica, 2018. s. 102. ISBN 978-80-8149-103-0.
- ²³ ZÁVADOVÁ, ref. 21, s. 458 – 459.
- ²⁴ VISKOLCZ, Noémi. *A mecenatúra színterei a főúri udvarban : Nádasdy Ferenc könyvtára* [online]. Szeged – Budapest : Szegedi Tudományegyetem Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány, 2013, s. 123. [cit. 17.01.2022]. Dostupné na internete: http://real-eod.mtak.hu/1502/1/KKK_VIII.pdf.
- ²⁵ VISKOLCZ, ref. 24, s. 95.
- ²⁶ POLLERROSS, Friedrich. „Conterfet Kupfferstich“ Neue Erkenntnisse zu den „Porträtbüchern“ des 17. Jahrhunderts. In *kunstgeschichte.univie.ac.at*. [online]. [cit. 19.1.2022]. Dostupné na internete: https://kunstgeschichte.univie.ac.at/fileadmin/user_upload/i_kunstgeschichte/Bilder_IKG/Bilder_Personenseiten/Conterfet.pdf.
- ²⁷ KLANICZAY, Tibor(zost.). 1991 . *A bibliotheca Zriniana története és állománya : Zrínyi könyvtár IV*. [online]. Budapest : Argumentum Kiadó – Zrínyi Kiadó, 1991, s. 38 – 40. [cit. 31.01.2022]. Dostupné na internete: http://real.mtak.hu/33043/1/Monok_Bibliotheca_Zriniana_1992.pdf.
- ²⁸ VISKOLCZ, ref. 24, s. 95 – 96.
- ²⁹ VISKOLCZ, ref. 24, s. 266 – 267.
- ³⁰ ZÁVADOVÁ, Katarína. Vývin knižnej výzdoby a ilustrácie v Bratislave od 17. storočia. In *Kniha '93 – '94 : Zborník a problémoch a dejinách knižnej kultúry na Slovensku*. Martin : Matica slovenská, 1996, s. 109.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

- AUDET, Louise. OITTINEN, Riitta. 2000. Translating for children, New York and London, Garland Publishing, 205 p. In *Meta : Journal des traducteurs Translator's Journal* [online], roč. 48, december 2003, č. 4. [cit. 15.01.2022]. Dostupné na internete: <https://www.erudit.org/en/journals/meta/2003-v48-n4-meta725/008741ar.pdf>.
- BIDENHARTER, Tobiáš. 1986. In *Slovenský biografický slovník: I. zväzok, A – D*. Martin : Matica slovenská, 1986. ? s.
- GALAVICS, Géza. 2000. Oltárkép a győri jezsuita templom Magyar szentek-oltáráról. In MIKÓ, Árpád, SINKÓ, Katalin (zost.). *Történelem-Kép, Szemelvények múlt és művészetkapcsolatáról Magyarországon (A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai 2000/3)* [online]. [cit. 27.01.2022]. Dostupné na internete: https://library.hungaricana.hu/hu/view/ORSZ_NEMG_Kv_01_Kep/?pg=13&layout=s.
- GANNON, Susan. 1991. The Illustrator as Interpreter: N. C. Wyeth's Illustrations for the Adventure Novels of Robert Louis Stevenson. In *Children's Literature* 19 (1991), s. 90 – 106. [online]. [cit. 15.01.2022]. Dostupné na internete: <https://muse.jhu.edu/article/246228>.
- GLONEK, Jiří. 2014. Dvě raritní akvizice Vědecké knihovny v Olomouci. In *Krok : Kulturní Revue Olomouckého Kraje* [online] 2014, roč. 11, č. 1. [cit. 28.01.2022]. Dostupné na internete: <https://www.vkol.cz/uploads/revue/24/doc/krok2014-1.pdf>.
- KLANICZAY, Tibor. 1991. *A bibliotheca Zriniana története és állománya : Zrínyi könyvtár IV.* [online]. Budapest : Argumentum Kiadó – Zrínyi Kiadó, 1991. [cit. 31.01.2022]. Dostupné na internete: http://real.mtak.hu/33043/1/Monok_Bibliotheca_Zriniana_1992.pdf.
- KNAPČOKOVÁ, Stanislava. 2018. *K dejinám knižnej ilustrácie na Slovensku: 16. a 17. storočie*. Martin : Slovenská národná knižnica, 2018. 191. s. ISBN 978-80-8149-103-0.
- LICHNEROVÁ, Lucia. 2021. To Publish, Make Known and Sell or Promoting Printed Books in the Incunabula Period. In *Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi*, 2021, zv. 15, č. 3, s. 331 – 355.
- Pázmány Péter Isteni igászságra vezérlő kalauzának első kiadása. In MIKÓ, Árpád, SINKÓ, Katalin (zost.). *Történelem-Kép, Szemelvények múlt és művészetkapcsolatáról Magyarországon (A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai 2000/3)* [online]. [cit. 27.01.2022]. Dostupné na internete: https://library.hungaricana.hu/hu/view/ORSZ_NEMG_Kv_01_Kep/?pg=13&layout=s.
- PÁZMÁNY Péter 1570 – 1637. In *Magyar Történeti Életrajzok* [online]. [cit. 31.01.2022]. Dostupné na internete: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/MagyarTortenetiEletrajzok-magyar-torteneti-eletrajzok-BE5D/pazmany-peter-15701637-4566/megjegyzesek-a-kepekrol-49F6/>.
- PEREIRA, Nicle M. 2021. Translational functions of Book Illustrations, and what Dickens has to do with them. In *Dialogues between Media* [online]. January 2021. [cit.13.01.2022]. Dostupné na internete: https://www.researchgate.net/publication/348209237_Translational_Functions_of_Book_Illustrations_and_What_Dickens_Has_to_Do_with_Them.
- PEREIRA, Nicle M. 2008. Book Illustration as (Intersemiotic) Translation: Pictures Translates Words. In *Meta : Journal des traducteurs Translator's Journal* [online], roč. 53, marec 2008, č. 1. [cit.15.01.2022]. Dostupné na internete: <https://www.erudit.org/fr/revues/meta/2008-v53-n1-meta2114/017977ar.pdf>.
- POLLEROS, Friedrich. „Conterfet Kupfferstich“ Neue Erkenntnisse zu den „Porträtbüchern“ des 17. Jahrhunderts. In *kunstgeschichte.univie.ac.at* [online]. [cit. 19.1.2022]. Dostupné na internete: https://kunstgeschichte.univie.ac.at/fileadmin/user_upload/i_kunstgeschichte/Bilder_IKG/Bilder_Personenseiten/Conterfet.pdf.
- RÉGI, Magyarországi Nyomtatványok 1656 – 1670. Budapest : Akadémiai kiadó, 2012. [online]. [cit. 31.01.2022] Dostupné na internete: <https://mek.oszk.hu/11900/11979/11979.pdf>
- VISKOLCZ, Noémi. 2013. *A mecenatúra színterei a főúri udvarban : Nádasdy Ferenc könyvtára* [online]. Szeged – Budapest : Szegedi Tudományegyetem Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány, 2013. 776 s. [cit. 17.01.2022]. Dostupné na internete: http://real-eod.mtak.hu/1502/1/KKK_VIII.pdf.
- ZÁVADOVÁ, Katarína. 1993. Mauritz Lang a jeho emblematické medirytiny v Sinapiovej učebnici Parva schola. In *Kniha '91 – '92*. Martin : Matica slovenská, 1993, s. 457 – 464.
- ZÁVADOVÁ, Katarína. 1993. Úvod do dejín grafickej ilustrácie na Slovensku. In *Kniha '91 – '92 : Zborník pre problémy a dejiny knižnej kultúry na Slovensku*. Martin : matica slovenská, 1993. s. 62.
- ZÁVADOVÁ, Katarína. 1996. Vývin knižnej výzdoby a ilustrácie v Bratislave od 17. storočia. In *Kniha '93 – '94 : Zborník a problémoch a dejinách knižnej kultúry na Slovensku*. Martin : Matica slovenská, 1996, s. 109 – 114.

LEPORELO AKO PRVÁ KNIHA V ŽIVOTE DIEŤAŤA (SÚČASNÉ TENDENCIE V LEPORELOVEJ TVORBE)

PROF. PAEDDR. EVA VITÉZOVÁ, PHD.

The study examines the genre of board books. The author focuses on the functions, development, and construction principles of this specific genre. She introduces some earlier as well as contemporary authors of board books. She explains why the symbiosis of literary and artistic components is important when creating picture (board) books. At the same time, she emphasizes the fact that contemporary commercially available board books intended for pre-readers are of different quality levels and provides the recommendation to authors and literary critics for paying more attention to this genre.

Keywords: board books; picture books; pre-school children; pre-school age; literary aspect; illustrative aspect

 evitezova@gmail.com

 Katedra slovenského jazyka
a literatúry
Pedagogická fakulta TU v Trnave

 <https://www.truni.sk/>
[https://pdf.truni.sk/katedry/ksj/
katedra](https://pdf.truni.sk/katedry/ksj/katedra)

Ilustračné foto. Zdroj: súkromný archív E. Vitézová

ÚVOD

Prvou knihou v rukách dieťaťa býva väčšinou lepoporelo a ako všetko videné prvý raz, tak i lepoporelo zanecháva hlboké stopy a dlho rezonuje. Lepoporelo je dlhodobosť osvedčený typ publikácie pre najmenšie deti. Rodičia siahajú po prvých knihách s očakávaním, že sa ich dieťa bude prostredníctvom obrázkov zoznamovať so svetom, ktorý ho obklopuje, bude vedieť označiť predmety, napodobniť zvuky zvieratiek, identifikovať veci, rozoznať farby a podobne. Je to však len časť z toho bohatstva, ktoré lepoporelo a práca s ním ponúka. Práve v tomto najútlejšom veku má zmysel investovať do rozvoja pozornosti dieťaťa, do jeho kontaktu s okolitým svetom, do prehĺbovania vnútornej väzby s dieťaťom a do vytvárania hlbokého vzťahu s ním, k tomu je nápomocná kniha – lepoporelo, ktorá navyše prináša veľa pozoruhodných možností. Zároveň ide aj o vynikajúcu prípravu na predškolský a školský vek, ktorá sa raz zúročí.

Väčšinou je lepoporelo „vyrobené“ z pevnejšieho papiera a slúži nielen na čítanie, ale je zároveň aj hračkou. V prvom štádiu vývoja dieťaťa je vecou, predmetom, hračkou, neskôr estetickou inšpiráciou, stavebnicou, skladačkou. Z literárneho hľadiska sú pre lepoporelo vhodné ako verše (používajú sa najčastejšie), tak i stručná próza a umelecký či náučný text. Lepoporelo je v literárnom zmysle osobitý žáner, skladá sa z mozaiky drobných samostatných textov alebo

motívov jednej témy, podnetných na rozvetvenie do bohatej výtvarnej panorámy prostredníctvom fantázie výtvarného umelca. Najúčelnejšie plní svoju funkciu vtedy, keď sa texty napíšu pod obrázky tak, ako sa píše texty melódií. Každá strana je tu vlastne samostatným výtvarným dielom. Ak chceme hovoriť o lepoporele ako o prvom (základnom) predčitateľskom žánri, musíme si najskôr uvedomiť jednu zvláštnosť tejto knihy – lepoporelo je hračka. Navyše, lepoporelá totiž vôbec nemusia obsahovať text, môžu byť zostavené len z ilustrácií, aj keď autorom ich tematickej osnovy je často spisovateľ. V lepoporelách sa častejšie vyskytuje poézia, zriedkavejšie próza, najčastejšie však rozprávky (najmä zvieracie) alebo krátke príbehy zo života detí. Na začiatku sa vyberali texty najmä z ľudovej slovesnosti, neskôr začínajú tvoriť texty aj známi autori. Oblíbenými sú publikácie o zvieratkách, dopravných prostriedkoch a rozprávkové lepoporelá. Niektoré knižné publikácie sú vhodné aj pri rozvíjaní matematickej gramotnosti dieťaťa, spoznávaní rozličných zamestnaní človeka alebo pomáhajú pri učení sa rozličných bežných činností, napríklad spoznávať čas na hodinách. Výber vhodných tém pre lepoporelo je rozmanitý a bohatý. Pri výbere textu si tvorcovia lepoporel musia uvedomiť, že pre lepoporelo nie je vhodný súvislý text, ktorý sa umelo rozkúskuje na časti a rozloží na jednotlivé stránky. Lýdia Kyselová (1985, s. 115) odporúča pri zostavovaní lepoporela nasledovné: „Lepoporelo je v literárnom zmysle osobitný žáner, skladá sa z mozaiky drobných samo-

statných textov alebo motívov jednej témy, podnetných na rozvedenie do bohatej výtvarnej panorámy, prostredníctvom fantázie výtvarného umelca. Účelnejšie by bolo písať text pod obrázky tak, ako sa píšu texty k melódii. Každá strana je tu vlastne samostatným výtvarným dielom“. Najvhodnejšie texty pre leporelá sú samostatné krátke básne, riekanky alebo krátke prozaické útvary s reťazovou kompozíciou. Netreba podceňiť ani vzťah textu k ilustrácii, s ktorou by mal korešpondovať. Dieťa musí chápať súvis medzi textom a obrázkom. Náročnosť textu by nemala byť veľmi vysoká, lebo leporelo je určené deťom približne do štyroch rokov. Staršie deti už skôr siahnu po knihe, i keď kvalitné ilustrácie ich pritiahnú k leporelu aj v neskoršom veku. Základným tvorivým princípom umenia pre najmenších je fantazijný princíp detskej hry. Je dôležité, aby dieťa pri stretnutí s umeleckým slovom malo radosť z hry a z obrazotvornosti. Deti by tiež nemali byť vnímané ako pasívni príjemcovia textu, ale malo by im byť umožnené jeho aktívne osvojenie. Deťom sa najľahšie zapamätávajú také texty, ktoré majú výrazný rytmus, jednoduchú kompozíciu a prehľadné členenie. Podľa Poliaka „... v predškolskom veku majú medzi deťmi najväčší úspech také básnické útvary, ktoré sú hrou rytmu, zvukov a predstáv, teda riekanky, vyčítanky, prekáračky, detské hry so sprievodom hovoreného alebo spievaného slova“ (Poliak, 1983, s. 50).

ZVLÁŠTNOSTI LEPORELA

Leporelo je zvláštne tým, že je preň (väčšinou) dôležitejšia výtvarná než textová zložka, ktorá v tejto knižnej forme ani nemusí byť prítomná. V prvom období detského veku sa dieťa stretáva s rôznymi obrázkami, ktoré nemusia byť súčasťou knihy, ale môžu byť časťou inej hračky, oblečenia a podobne. Aj knihu spočiatku vníma ako hračku. Neskôr si dieťa začína uvedomovať, že jednotlivé obrázky majú výpovednú hodnotu, znázorňujú predmety, s ktorými sa dieťa stretáva aj v bežnom živote. Ilustrácie imitujú aj deje, prírodné javy, ľudskú činnosť, dokonca môžu zobrazovať aj rôzne emócie, ktoré postavy prežívajú. Dieťa si postupne uvedomuje, že jednotlivé obrázky na seba často nadväzujú, sprostredkujú dej. Pri vnímaní ilustrácie dieťa rozvíja aktívnu myšlienkovú činnosť a spracováva skutočnosť, ktorú vidí. Uvedomuje si, že zobrazená téma súvisí s jeho reálnym životom, pomáha mu objavovať rôznoro-

dosť sveta, ktorý ho obklopuje. Zároveň mu pomáha rozvíjať jeho vlastnú fantáziu a istým spôsobom ho oboznamuje s rôznymi výtvarnými technikami maľby a kresby. Autorom leporela nie je iba spisovateľ, ale rovnako dôležitú úlohu má aj výtvarník, ktorý by nemal byť obmedzovaný pri svojej sebarealizácii. Ilustrácia a text by mali navzájom súvisieť, vzájomne sa dopĺňať a rozvíjať. Výtvarník by mal zobraziť obsah textu, ale zároveň ho môže obohatiť aj ďalšími podnetmi, ktoré nie sú v texte implicitne vyjadrené, zvlášť vítané sú humorné prvky, ak to charakter textu umožňuje. Ilustrácie by mali mimeticky zobrazovať skutočnosť, čo by však nemalo byť prekážkou pre výtvarníka, ktorý môže využiť primeranú mieru estetickéj štylizovanosti. Často nadobúda formu personifikácie alebo antropomorfizácie, ktorá je veľmi blízka deťom predškolského veku. Kvalitná ilustrácia nielen skonkrétňuje realitu s ohľadom na mentalitu a skúsenosti dieťaťa, ale prináša aj prvky zábavnosti. Malú šancu na úspech majú ilustrácie, ktoré sú príliš abstraktné, poskytujú málo záchytných bodov pre konkrétne detské myslenie a pre detskú obrazotvornosť.

Ilustračné foto. Zdroj: súkromný archív E. Vitězová

Literárni a výtvarní kritici tak v minulosti, ako aj v súčasnosti často upozorňujú na nedostatočnú kvalitu výtvarnej tvorby v leporelovej knižnej forme. Medzi najvýraznejšie nedostatky sa považuje nesúlad textovej a výtvarnej zložky, nielen v obsahu, ale aj v atmosfére diela. Ak je text veselý a žartovný, aj ilustrácie by mali byť zobrazené v takých farebných tónoch, aby vyvolali pocit veselej, prí-

jemnej atmosféry. Ilustráciám sa vyčíta aj prílišná jednoduchosť výrazu, chudobnosť detailov či príliš abstraktný spôsob zobrazenia, ktorému dieťa nemusí rozumieť. Ďalšie nedostatky, najmä v súčasnej literárnej tvorbe, vidí Zuzana Stanislavová (2007) v celkove znižujúcej sa estetickej kvalite leporel, ktoré sú príliš komerčne zamerané, preferuje sa v nich najmä zábavnosť bez nejakého hlbšieho významu. To platí nielen o texte, ale aj o ilustráciách a tie podľa Stanislavovej obsahujú veľké, farebne agresívne plochy alebo naopak, sladko sentimentálne ornamentálne detaily kresby, pričom personifikácia, ktorá je v nich obsiahnutá, často nadobúda komiksovo expresívny charakter. Z uvedeného vyplýva, že leporelová tvorba na našom trhu je ovplyvnená rôznymi módnymi trendmi, čo je často na úkor jej kvality, preto by bolo potrebné venovať viac pozornosti tomu, čo sa najmenším príjemcom knižného, výtvarného a literárneho dieťa predkladá. Kvalitné leporelo stimuluje v dieťaťu záujem o svet, ktorý ho obklopuje, a keďže si dieťa veľmi skoro dokáže „čítať“ samo, formujú sa v ňom najzákladnejšie predpoklady jeho budúcich čitateľských kompetencií. Vďaka veľkému typu písma a ľahkej manipulácii nachádza svoje uplatnenie aj v službe krátkozrakým či mentálne postihnutým čitateľom, ktorí majú nedostatočne vyvinutú jemnú motoriku. Podľa toho, aké funkcie leporelá plnia, Stanislavová (2007) rozlišuje niekoľko typov leporel. Jedným z nich sú **didakticko-inštruktívne leporelá** – obsahujú text, inštrukciu, ktorá pomáha pri navodení komunikačnej situácie, a tak poskytuje vhodný podnet na dialóg s dieťaťom. Pomocou tohto typu leporela dieťa poznáva, pomenúva prvky tematizovanej látky a dáva ich do vzájomných súvislostí, k čomu prispievajú aj bohaté ilustrácie, ktoré dieťaťu poskytujú ďalšie podnety k rozhovoru či tvorbe príbehu. Ďalším typom sú **náučné leporelá s textom** – obsahujú informáciu vecnej či estetickej povahy a sprostredkujú primárne poznanie predmetného či ľudského sveta, zväčša majú podobu prozaického textu. V minulosti sa vyskytovali zriedkavo, ale v súčasnosti sa objavujú veľmi často v súvislosti s posunom dolnej vekovej hranice čitateľov náučnej literatúry do predškolského veku. Ostatným typom je **leporelo obsahujúce estetickú informáciu**. Tieto leporelá sú najviac zastúpené, obsahujú najmä riekankové veršovanky, často sa tematicky opakujú, zvlášť obľúbené sú leporelá, v ktorých vystupujú zvieratká.

LEPORELÁ V PRIEREZE ČASU

Prvé leporelá sa u nás objavili už v medzivojnovom období (1918 – 1939) v tvorbe Sidónie Sakalovej, ktorá písala slovenské texty k obrázkom z nemeckých leporel. Počas 2. svetovej vojny (v rokoch 1943 – 1944) písal Michal Šteinhíbel leporelá o zvieratkách, ako *Čo zažili kvietky, Letné dobrodružstvo, Od rána až do večera* (Maťovčík a kol., 2008). Koncom štyridsiatych rokov dvadsiateho storočia píše Darina Harmanová leporelá s tematikou zvierat a detských príbehov (*Čo rozpráva jar, O stratenej hviezdíčke, Zázračný telefón*). Vtedajšia literárna kritika vyčítala jej tvorbe pre deti prílišnú sentimentálnosť a didaktickosť (Stanislavová a kol., 2010). Prelom v tvorbe pre deti znamenal nový prístup Ludmily Podjavorinskej a Márie Rázusovej-Martákovovej. Vo svojej tvorbe Ludmila Podjavorinská upustila od didaktickej koncepcie a rozvíjala epickú poéziu, ktorú Mária Rázusová-Martáková prehĺbila subjektívnym lyrickým vyjadrovaním sa. Martákovovej leporelá (*Zatúlané húsa, Zverinček*) sú literárnou kritikou považované za mimoriadne kvalitné, ba priam vzorové ukážky tejto tvorby pre najmenších (Kopál a kol., 1987). Martáková kvalitne prekladala aj leporelá zo zahraničnej tvorby (*Môj macík, Drevený zámoček, Rukavička*). V tomto období začína tvoriť aj Krista Bendová (*Ako Jožko Pletko poplietol skoro všetko, Ako Jožko Pletko upratať chcel všetko, Rozpovie ti táto knižka, koho zjedla Mikimyška*) a Zlata Dôňčová (*Naša Vierka, Kúpil ježko dom, Prišiel vrabec, sadol na pec*).

V roku 1951 sa vydavateľstvo Mladé letá začína zvlášť venovať leporelovej tvorbe. Na rôznych literárnych stretnutiach sa pozvaní autori osobitne zaujímajú o túto zložku detskej literatúry. V didaktickej koncepcii pokračuje Ján Anđel (*Naše hračky, Čerešničky, Veselé dni*), ktorý si niektoré leporelá aj sám ilustroval. Leporelá začínajú tvoriť aj Jozef Telgársky (*Horička, hora*), Rudolf Dobiáš (*Vravia vranám vrabce*), Štefan Cpin (*Veršičky*), Elena Čepčeková (*Utopený mesiačik, Čo môžeme – pomôžeme, Cvičíme so zvieratkami*), Maša Haľamová (náučné leporelo *Hodinky*) a Mária Hašťová (*Dva stolčeky*). Veľký úspech zožal Dušan Roll, ktorého leporelá boli preložené aj do iných jazykov (*Letíme vesmírom, Na tom našom dvore, Skúpy macko*). V roku 1950 napísal svoje prvé leporelo *O prvú cenu* Pavol Štefá-

Zatúlané húsa

Mladé letá

nik a svoju dlhoročnú bohatú tvorbu pre najmenších zakončil v roku 2002 sériou leporel o zvieratkách. V roku 1958 napísala prvé leporelo s prozaickým textom *Jurkove obrázky* Eleonóra Gašparová. V šesťdesiatych rokoch nastupuje nová vlna tvorby pre deti, ktorú predstavovali Ľubomír Feldek, Miroslav Válek, Ján Stacho (*Čokoládová rozprávka*) a Viliam Turčány (*Ako líška Lišiačka nezajala zajačka*). Feldek vo svojej tvorbe (*Hra pre tvoje modré oči*, *Telefón*) vstupuje do dialógu s dieťaťom, vo Váľkovej tvorbe (*Kúzla pod stolom*) dochádza k splynutiu dospelého a detského aspektu (Stanislavová a kol., 2010). Niektoré Váľkove leporelá sú špecifické tým, že najskôr vznikli obrázky a až potom k nim autor napísal text. Veľmi dobrou ukážkou sú leporelá *Kde žijú vtáčky*, *Pozrime sa do prírody, kto osoží a kto škodí* (Šmatlák, 1976). Na tvorbu týchto dvoch autorov neskôr nadviazal Daniel Hevier. V šesťdesiatych rokoch 20. storočia začínajú tvoriť leporelá aj František Lipka (*Farebné rozprávky*), Vladimír Reisel (*Zázračná muzika*), Ján Šimonovič (*Mamička*), Anton Miroslav Huska (*Hopulienky, hop, hop, hop, Hajajú, hajajú*), Tomáš Janovic (*O cestovaní nosa Dlhonosa z paneláku na Island*), Peter Kováčik (*Presýpacie hodiny*), Miloš Krno (*Čo videl pán horár v lese*), Ján Turan (*Ako*

sa Murko ženíl, Zvieratka v ZOO, Psíček a mačička na rybačke). Zaujímavé témy si vybral Vladimír Ferko – jaskyniarstvo (*Na dne sveta*), kozmonautika (*Medzi hviezdikami*) a mládežnícky život (*Modrý kaleidoskop*). V sedemdesiatych rokoch minulého storočia sa aj napriek celkovému literárnemu útlmu leporelá tvoria a to aj novou generáciou autorov, medzi ktorých patrila Božena Trilecová (*Detský kalendár, Čo kto robí, keď ja spinkám, kto čo robí, keď je deň*), Jana Šimulčíková (*Široká cesta, úzky chodníček, Malí športovci*), Ján Navrátil (*Medový súdok*), Vojtech Kondrót (*Aký vtáčik sa ti páči?*), Peter Glocko (*Prší, prší dážď, O klobúku, ktorý nechcel čarovať*), Rudolf Čižmárik (*Na salaši, V Tatrách, Zahádam ti hádku*) a Rudo Brtán (*Na salaši, V Tatrách*). V ďalšom desaťročí sa pridávajú k leporelovej tvorbe Kveta Dašková (*Deti v kožuškoch, Zvieratá na dvore*), Marta Baloghová (*Kto pomáha mojej mame, Ako rastieme*), Milan Rúfus (*Mechúrik Koščúrik s kamarátmi, Koza odratá a jež, Koníček môj, nes ma, nes*), Mária Števková (*Čo uvidel vrabček, Rýmovačky, Už sme tu*), Ondrej Nagaj (*Kde spí hnedé vajíčko, Kamaráti na dvore, Kamaráti z lesa*), Kamil Peteraj (*Malá myš a veľký slon, Celý rok sa hráme*), Dagmar Wagnerová-Škamlová (*Staviam, staviam dom, Všetko letí, čo má krídla*), Marianna Grznárová a Zdena Vojtková (*O netopierovi, ktorý nechcel spať*). V súčasnej dobe sú produktívnymi autormi napr. Ľubica Kepštová (*Dobrý deň, slniečko, Veselé mačiatka, Komínový panáčik*), Václav Šuplata (*Veverička nezbednička*), Štefan Balák (*Benyho prvé Vianoce, Obyvatelia mora, Maco Laco*), Mária Baslíková (*Išlo vajce na vandrovku*), Štefan Moravčík (*Vianoce s Mišom, Nezbedníci, Zvierací raj*), Ján Berky-Luborecký, ktorý čerpá najmä z rómskeho folklóru (*Tri ohnivé kone*), a Jozef Repka, ktorý sa podujal na náročnú tvorbu leporel s historickým motívom z obdobia Velkomoravskej ríše (*Gorazdov posol, Zbraň pre Svätopluka*).

Z pozorovaní výpožičných aktivít v súčasných knižniciach vyplýva, že rodičia radi požičiavajú svojim deťom knihy, ktoré ich samých sprevádzali v detstve, a aj dnešné deti si k nim vedia nájsť cestu. Najobľúbenejšími sú leporelá Márie Rázusovej-Martákovovej *Svrček a mravce* a *Môj macík* od Zinaidy Alexandrovovej, ktoré z ruského originálu preložila už spomínaná M. Rázusová-Martáková. Ďalšie obľúbené dielko je *Pampúšik* od ruského autora Michaila Alexandroviča Bulatova. Aktuálna tvorba poskytuje skutočne rozmanité možnosti výberu. Ponúkajú sa leporelá osekané do najrozličnejších tvarov, leporelá pospájané netradičným

MÔJ MACÍK

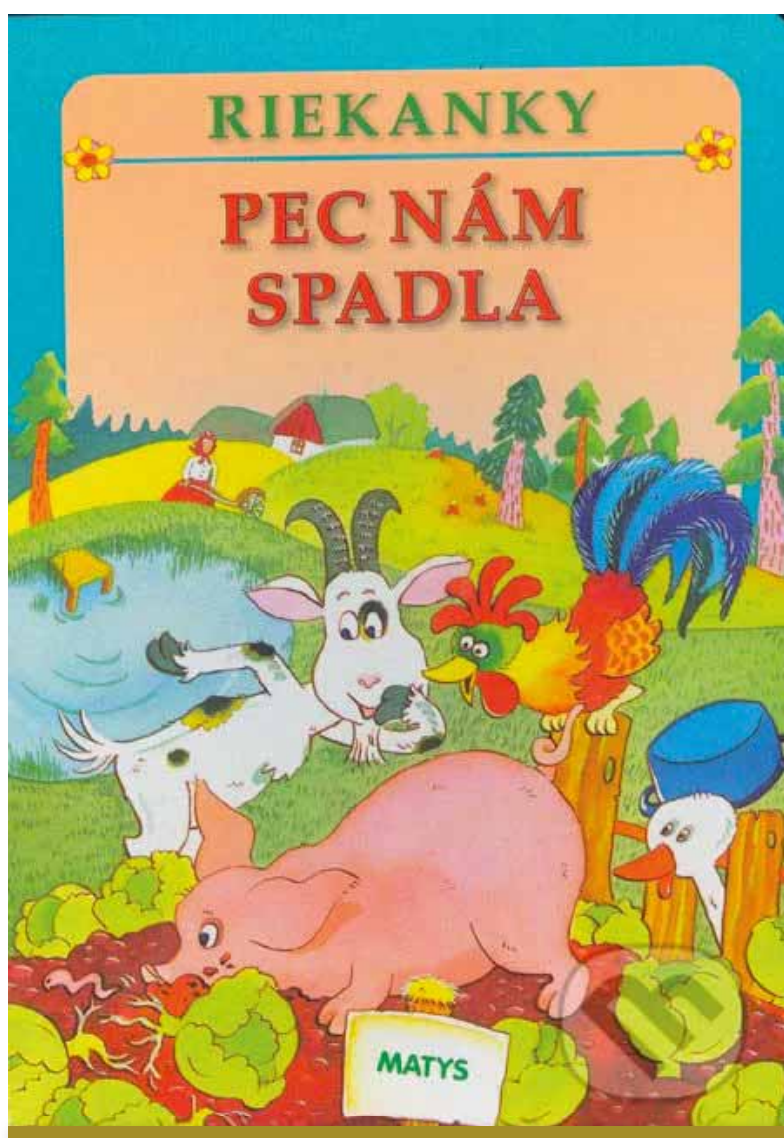

spôsobom, napríklad špirálou, leporelá vo forme detskej kabelky, ktoré si dieťa môže ľahšie nosiť zo sebou. Veľkosť je rôznorodá, od drobných knižiek až po leporelá veľkého formátu, ktoré sú skoro väčšie, než ich malí čitatelia. Súčasťou mnohých leporel sú aj puzzle, maňušky, magnetky, ktoré si deti môžu umiestniť priamo na stránky leporela, rozličné pís-kacie a zvukové efekty. Mimoriadne širokú ponuku predstavuje náučná literatúra, ktorá je obľúbená aj v útlom veku. Jej súčasťou sú často magnetky, priesvitné fólie, rôzne 3D efekty, detské ďalekohľady, zväčšovacie sklíčka, malé presýpacie hodinky, detské mapy a podobne. Aj témy leporel sú veľmi rozmanité. V náučnej literatúre prevládajú témy, ako vesmír, príroda a ľudské telo. Vďačnými leporelami sú aj tie, ktoré pomáhajú deťom učiť sa počítat alebo spoznávať písmená, farby či geometrické tvary. Mnohé z týchto leporel sú skutočne kvalitnými publikáciami, no je aj veľa takých, ktoré majú zjavné nedostatky alebo sa nazývajú leporelom len kvôli pevnému materiálu, z ktorého sú vyrobené, ale svojím účelom sú skôr knihou – hračkou, než skutočným leporelom.

LEPORELÁ V SÚČASNOSTI

LEPORELÁ S TEMATIKOU ĽUDOVEJ SLOVESNOSTI

Aj v súčasnej vydavateľskej praxi majú nenahraditeľné miesto leporelá zachytávajúce bohatstvo ľudovej slovesnosti. Ľudovou slovesnosťou sa inšpiruje napríklad kniha *Pec nám spadla* z vydavateľstva MATYS, ktorá obsahuje ľudové riekanky. V tiráži nie je uvedený autor a dokonca ani rok vydania, no je očividné, že ide o novú publikáciu. Kniha obsahuje riekanky venujúce sa rôznym témam, prevládajú najmä zimné a vianočné motívy. Text je vhodne doplnený ilustráciami Adolfa Dudeka, ktorý hravo a humorne stvárnil ľudové námety modernejším spôsobom. K tomu prispieva aj úprava textov, zohľadňujúca odlišné kultúrne a spoločenské podmienky, pretože dnešné deti by asi ťažko, respektíve len s námahou porozumeli originálnym textom. Rušivým dojmom

pôsobí ilustrácia na titulnej strane, ktorá tematicky vôbec nezapadá do kontextu celej knihy. Najčastejšie sa v leporelách využívajú rečňovanky, avšak nachádzame v nich aj iné žánre ľudovej slovesnosti. V knihe *Najkrajšie slovenské hádanky* nájdeme klasické slovenské hádanky. Leporelo bolo vydané v roku 2007 vo vydavateľstve Fragment. Text upravil Juraj Hamar a ilustrácie sú dielom českej výtvarníčky Ladislavy Pechovej. Leporelo má väčší formát A4, otvára sa ako klasická kniha. Na každej strane je umiestnených niekoľko hádaniek, ku ktorým prináleží aj obrázok súvisiaci s témou hádanky. Texty sú jednoduché, autor ich ponechal zväčša v pôvodnej forme, iba ich upravil tak, aby boli zrozumiteľné aj dnešným deťom. Ilustrácie Ladislavy Pechovej vhodne dopĺňajú texty hádaniek. Sú to jednoduché farebné kresby, niektoré realistické, iné sú ponímané s humorom, využíva aj personifikáciu. Pre tento žáner by bolo vhodnejšie, keby boli hádanky rozmiestnené po jednej na každej, hoci i formátovo menšej stránke. Tak by lepšie vynikla nielen hádanka, ale aj ilustrácia, ktorá s ňou súvisí. Ak je na jednej strane viac samostatných textov a ilustrácií, pôsobí to trošku chaoticky. Napriek tomu je táto knižka veľmi kvalitnou ukážkou leporelovej tvorby. K hodnote knihy prispieva aj úplná tiráž, ktorá obsahuje všetky potrebné informácie (čo pri leporelách nie je vždy samozrejmé). Pri výbere z tvorby začiatku aktuálneho storočia je zaujímavou kniha Štefana Žáryho *Ako zima koncertuje*, a to najmä pre jej pôsobivé ilustrácie. Túto knihu vydalo vydavateľstvo IKAR v roku 2003 a ilustroval ju Vladimír Machaj. Nejde však o nové vydanie, lebo táto kniha bola pôvodne vydaná v roku 1980 vo vydavateľstve Mladé letá. Vydavateľstvo IKAR zvolilo tú istú formu spracovania, knihy sú zhodné v textovej i výtvarnej rovine, rovnako bola použitá aj tradičná obdĺžnikovitá forma. Veľkým plusom nového vydania (oproti staršiemu vydaniu) sú sytejšie a výraznejšie farby. Ilustrácie pôsobia realisticky, avšak nájdeme tu aj personifikácie. Vynikajúco zvolená maliarska technika s množstvom ornamentálnych a detailných motívov prírody dodáva ilustráciám zvláštne čaro rozprávkového sveta, ktoré priam vŕhajú čitateľa do deja. Krátke rečňovanky z dielne Štefana Žáryho pôsobia hravo a sviežo. Vynikajúco spája motívy zvukov zimnej prírody so zvukmi hudobných nástrojov. Obyčajná prechádzka detí sa mení na objavovanie tajuplných a rozmanitých zvukov vtáčikov, vetra, vŕzgajúceho snehu, zvončekov ovečiek, ktoré sa vo fantázii detí

menia na akýsi hudobný koncert. Autor sa veľmi vynaliezavo hrá so slovami, používa viacvýznamové pomenovania, prípadne slová s rovnakým slovným základom a spája ich do nových, prekvapivých spojení. Toto leporelo je vynikajúcou symbiózou výtvarného i básnického umenia.

LEPORELÁ SO ZVIERACOU TEMATIKOU

Oblúbenú zvieraciu tému rozvíja leporelo *Na poli, na lúke, pri vode*. Bolo vydané v roku 2003 vydavateľstvom Transcius. Autorom veršikov je Ján Benčík a ilustrátorkou Alena Drusková. Leporelo má obdĺžnikovitý tvar, otvára sa klasickým spôsobom. Je vyrobené z veľmi kvalitnej lepenky. Na každej strane je znázornený jeden alebo dva druhy zvieratiek, s ktorými sa môže dieťa stretnúť vo voľnej prírode na našom území. Zvieratká sú zobrazené realisticky a s dôrazom na prirodzené prostredie, v ktorom žijú. Nájdeme tu zástupcov cicavcov, vtákov, rýb, plazov i hmyzu. Každá stránka je obohatená štvorveršovou strofou so združeným rýmom, ktorá výstižne opisuje typické znaky konkrétneho zvieratka. Veršiky sú obohatené prvkami humoru, prirovnaniami, zdobeninami, ale aj hovorovými výrazmi blízkymi detskému spôsobu vyjadrovania sa. Autor sa formou básničiek prihovára čitateľovi a pozyva ho k vlastnému uvažovaniu i pozorovaniu prírody. Kládne otázky, na ktoré dáva odpoveď, no zároveň hravou formou vyzýva detského čitateľa k vlastnému skúmaniu prírody. Text spĺňa požiadavky leporelovej tvorby, lebo každá strana obsahuje samostatný úryvok, ktorý je schopný stať aj osamote. Jednotlivé básničky na seba nenadväzujú, ale spája ich spoločná téma. K hodnote knihy prispieva aj úplná tiráž, ktorá obsahuje všetky potrebné informácie. Toto leporelo

predstavuje veľmi kvalitnú symbiózu výtvarného i literárneho umenia.

Tému zvieratiek spracováva aj ďalšie leporelo z domácej tvorby *Zvieratká v lese*. Bolo vydané v roku 2006 vo vydavateľstve Knižné centrum. Tiráž neobsahuje údaje o autorovi textu, ilustrátorom je Ján Vrabec. Leporelo je obdĺžnikovitého tvaru s klasickým otváraním strán. Každá strana predstavuje samostatný celok, ale zároveň zobrazuje rôzne situácie zo sveta zvierat, pričom niektoré z nich sú realistické a oboznamujú čitateľa so skutočným svetom prírody alebo pomenúvajú jednotlivé druhy zvierat a načrtávajú ich spôsob správania, ďalšie časti zas prostredníctvom antropomorfizácie prisudzujú zvieratkám ľudské vlastnosti, ale aj ľudské konanie. Jednotlivé príbehy majú výchovný charakter a poučenie vyjadrujú buď priamo, alebo ho podávajú skrytou formou. V štvorveršiach so striedavým rýmom nájdeme zdobeniny, personifikácie a hovorové výrazy. Ide o jednoduchú, ale kvalitnú tvorbu, ktorá sa sústreďuje na odovzdanie výchovného posolstva čitateľovi. Jednoduchý text vhodne dopĺňajú ilustrácie obsahujúce veľa humorných a hravých detailov, ktoré vhodne rozvíjajú a obohacujú jednoduchý text. S určitosťou však môžeme tvrdiť, že text spĺňa všetky požadované kritériá na dielo. Celkový dojem z tohto leporela narúšajú príliš krikľavé farby a neprimeraný kontrast, čo pôsobí gýčovito a na niektorých miestach až agresívne. Ku kvalite leporela by prispeli jemnejšie odtiene farieb a citlivejší kontrast, ako aj úplná tiráž.

Z rozprávkového žánru je zaujímavé leporelo *Psík Ňufík* z vydavateľstva MATYS. Toto leporelo je prebrané z poľskej tvorby, no text knihy pochádza od slovenskej autorky Sibily Mislovičovej. V Poľsku bolo vydané v roku 2003, u nás vyšlo v roku 2005. Autorom ilustrácií je Grazyna Motylewska. V tiráži však nie je uvedený pôvodný autor. Leporelo má tradičný knižný tvar s jemným vlnovitým orezaním. Súčasťou knihy je aj zvukové zariadenie, ktoré po stlačení vydáva zvuk štekajúceho psa. Na každej strane je jedno štvorveršie, báseň sa však nehodí na tento typ detskej publikácie, pretože jej jednotlivé fragmenty nedokážu stáť osamote. Príbeh je pomerne jednoduchý, vhodný pre deti mladšieho predškolského veku. Úroveň veršov je veľmi priemerná, nepríjemne pôsobí najmä častý veršový presah. Ani ilustrácie neprekračujú priemernú kvalitu, veľkým plusom je však veľké množstvo detailov, ktorými

výtvarník rozvinul nie príliš záživný text. Obrázky sú vhodné pre menšie deti, nechýba tu ani antropomorfizácia zvierat. Celkovo je leporelo skôr priemernej kvality a nezachraňuje to ani zvukové zariadenie, ktoré má len čisto zábavnú funkciu.

Vydareným leporelom je dielko *Bobřík v škôlke* od českej autorky Ladislavy Pechovej, ktorá ho nielen napísala, ale aj ilustrovala. Vyšlo v roku 2011 vo vydavateľstve FRAGMENT. Do slovenského jazyka ho preložila Iveta Výrašteková Dalmádyová v roku 2011. Ide o leporelo menšieho formátu s harmonikovým typom rozkladania strán. Autorka humorným spôsobom zobrazuje prvý deň malého bobříka v škôlke. Do tejto rozprávkovej postavičky premietla obavy dieťaťa predškolského veku, ktoré musí opustiť bezpečie domova a objavovať predtým neznáme prostredie materskej školy. Tu však nájde milé pani učiteľky a veľa kamarátov, s ktorými sa môže hrať. Téma leporela je veľmi blízka deťom, lebo zachytáva ich vlastné prežívanie radosti, ale aj obáv spojených so vstupom do školy. Autorka zvolila krátke, iba dvojveršové strofy na každej strane leporela. Napriek tomu niekoľkými slovami dokázala vynikajúco vyjadriť dej i prežívanie postáv. Veršičky dokážu stáť aj izolovane a sú vynikajúco dopĺňané ilustráciami. Autorka je zároveň aj ilustrátorkou, obrázky vynikajúco dopĺňajú a rozvíjajú text a zároveň ponúkajú množstvo detailov a motívov. Využitím personifikácie (namiesto detí v leporele vystupujú zvieratká – bobry) sa vyhla gýčovému sentimentalizmu a jednoduchou kresliarskou metódou tak realisticky zobrazila prostredie domova i školy.

Toto dielko je vynikajúcou ukážkou symbiózy výtvarného a literárneho umenia, ku ktorému prispieva vynikajúca kvalita materiálu, z ktorého je knižka vyrobená, ale aj veľmi dobre vypracovaná tiráž.

Ďalším rozprávkovým leporelom je knižka *Maco Laco* z vydavateľstva PB – press Bratislava s textami slovenského spisovateľa Štefana Baláka. Ide taktiež o prebraté leporelo, pravdepodobne z talianskej produkcie. Tiráž neuvádza žiadne bližšie údaje, iba rok vydania 1994. Nedozeďáme sa meno autora ilustrácií. Ide o prerobovanie klasickej rozprávky *Zlatovláska a tri medvede*, ktorú autor presunul do súčasnej doby. Text nie je veľmi vhodný pre leporelo, keďže každá strana netvorí samostatný celok a navyše sa často nezhoduje ani s ilustráciami. Na každej strane je jedno až tri štvorveršia, niektoré strany neobsahujú žiadny text, čo pôsobí dosť chaoticky. Báseň je pomerne dobrou umeleckou prá-

cou, ale neprináša nič výnimočné ani nápadité. Autor tiež použil príliš veľa zdobnenín, takže báseň pôsobí nepríjemne sladkasto. Ilustrácie predstavujú veľmi dobrú umeleckú prácu, postavičky zvierat, ale aj slnko sú personifikované. Vyčítať sa im dá prílišná pestrofarebnosť, ktorá pôsobí sentimentálne sladko.

Zaujímavou publikáciou je leporelo *Veselí zajkovia* z vydavateľstva JUNIOR. Ide o leporelo prevzaté zo zahraničnej tvorby, texty napísala Ľubica Kepštová, autorom ilustrácií je Pierre Couronne. V tiráži nie je uvedená krajina pôvodu ani rok vydania. Ilustrácie sú veľmi kvalitnou ukážkou výtvarného umenia. Sú poňaté veľmi realisticky, zobrazujú bežný život zajačikov. Niektoré zvieratká sú však personifikované. Ich mimika a gestá sú ľudské (smejúca sa žaba, zajko s kyticou kvetov v labkách). Obrázky obsahujú veľa detailov, vyhýbajú sa gýčovému sentimentalizmu. Poskytujú veľa možností na rozvíjanie komunikácie s dieťaťom. Sú tu znázornené aj iné zvieratká, ktoré sa vyskytujú na lúke či pri jazierku. Obrázky vynikajúco dopĺňajú veršiky Ľubice Kepštovej. Nejde o preklad pôvodného textu, ale o autorkinu vlastnú tvorbu. V krátkych štvorveršových strofách zachytila nielen dej, ale aj emocionálne prežívanie zajka Hryzka. Text je veľmi vhodný pre typ knihy, ako je leporelo. Každá strana je samostatným celkom, vzájomne sú však reťazovito poprepájané. Text úzko súvisí s ilustráciami, vyskytuje sa v ňom veľa zdobnenín, nájdeme tu i humorné prvky. Verše sú spájané združeným rýmom. Príbehy majú aj výchovný charakter, keď v správaní zajka môžeme postrehnúť aj skrytý návod na vhodné správanie sa. Zajko, ktorý sa umýva, aby bol svieži, tvrdý pád spôsobený zajkovou nepozornosťou a iné motívy môžu vnímať deti zo svojho vlastného života a zaujať k nim vlastný postoj. Celkovo ide o veľmi kvalitné leporelo s vynikajúcou zvládnutou literárnou a výtvarnou prácou. Jediným nedostatkom je neúplná tiráž.

Leporelo *Zatúlané šteniatko* z vydavateľstva Matys bolo vydané v roku 2000. Autor textov je Pavol Štefánik, autorom ilustrácií je Radvány Zsuzsa. Toto dielko je vyrobené z kvalitnej lepenky, má klasickú obdĺžnikovitú formu a harmonikový spôsob otvárania strán. Na každej strane sú umiestnené dve až tri štvorveršia. Jednotlivé časti na seba naväzujú a nedokážu stáť samostatne, čo robí text nevhodným pre tento druh publikácie. Jednoduchú dejovú osnovu dokázal autor obohatiť opisom emocionálneho prežívania šteniatka. To sa vo svete

stretáva s výsmechom, strachom, nevšímavosťou druhých, a tak sa radšej vracia domov. Texty Pavla Štefánika predstavujú kvalitnú básnickú prácu, no chýbajú tu prvky humoru či slovné hračky. Zastúpenie umeleckých výrazových prostriedkov je tiež dosť skromné. Niektoré vety pôsobia ťažkopádne a hodia sa viac pre tvorbu určenú starším deťom. Celý príbeh pôsobí skôr smutným dojmom. K tomu prispieva aj pochmúrne prevedenie ilustrácií. Obrázky pomerne verne zachytávajú obsah textovej časti, v niektorých prípadoch však výtvarník zobrazil iné emócie postáv, než sú obsiahnuté v texte. Hoci je toto leporelo pomerne slušnou výtvarnou a literárnou prácou, vhodnejšia by bola skôr klasická knižná forma.

LEPORELÁ S NÁUČNOU TEMATIKOU

Z detskej náučnej literatúry nám ako pars pro toto poslúži leporelo s názvom *Detský lexikón*. Ide o publikáciu, ktorú vydalo vydavateľstvo Mladé letá v roku 1996. Je prebraté z anglického originálu, avšak v tiráži nie je uvedený pôvodný autor ani ilustrátor, iba pôvodný rok vydania 1987. Slovenskou editorkou je Mária Smoláriková. Leporelo je zhotovené z tvrdej lepenky a má klasický knižný tvar. Každá dvojstrana obsahuje obrázok z rôzneho prostredia, a to z domova (*V kúpeľni, V kuchyni, V záhrade*) a z prostredia mimo domova (*V nemocnici, Na ceste, Železnica, V prístave*). Leporelo neobsahuje text, ale k jednotlivým predmetom je priradený ich názov. Ilustrácie z domáceho prostredia zobrazujú deťom blízke a známe prostredia, ale aj deje, ktoré poznajú z vlastného života (pečenie koláča, upratovanie, hry v záhrade). Ilustrácie poskytujú množstvo detailov

a sú vhodnou pomôckou pri učení sa pomenovať predmety obklopujúce dieťa, a zároveň poskytujú veľa podnetov ku komunikácii medzi dieťaťom a dospelým. Oveľa náročnejšie pôsobia ilustrácie z prostredia mimo domova. Hoci realisticky znázorňujú rôzne prostredia, ktoré sú pre deti atraktívne, sú oveľa chudobnejšie na dej a neposkytujú dieťaťu dosť podnetov na rozhovor. Navyše sú tu znázorňované obrázky s takými odbornými termínmi, že aj dospelí by mali problém vysvetliť dieťaťu, na čo tieto predmety slúžia. V knihe sú obsiahnuté dva typy ilustrácií. Tie z domáceho prostredia by boli vhodné pre najmenšie deti vo veku 2 – 3 rokov. Ďalšie ilustrácie sú však oveľa náročnejšie a boli by vhodnejšie pre deti staršieho predškolského veku. Zostavovatelia leporela by urobili lepšie, keby rozvinuli viac tém z domáceho prostredia. Leporelo by sa tak stalo vhodným nástrojom na rozprúdenie komunikácie či pomenovaní základných predmetov, s ktorými sa dieťa stretáva. Vhodnými témami by bola napríklad detská izba či detské ihrisko.

ZÁVER

Ponuka aktuálnych leporel je veľmi široká. Jednotlivé vydavateľstvá sa k leporelovej produkcii stavajú rozličným spôsobom, čo sa prejavuje aj v rozdielnej

kvalite tvorby pre najmenších. Často nachádzame leporelá z obdobia spred roka 1989, ktoré sa nanovo vydávajú v pôvodnej verzii alebo s novými ilustráciami súčasných výtvarníkov (*Môj Macík, Hodinky, Zima koncertuje*).

Ďalšiu skupinu tvoria leporelá, ktoré sú úplne alebo čiastočne preberané zo zahraničnej, najmä z anglickej, talianskej, poľskej a českej tvorby pre najmenších. Pomerne málo sú však zastúpené leporelá, ktoré pochádzajú z domácej dielne a vznikli v spolupráci slovenských spisovateľov a ilustrátorov. Je signifikantné, že mnohé vydavateľstvá riešia leporelovú produkciu preberaním zahraničných ilustrácií, ktoré sú následne otextované slovenskými autormi. Náučná literatúra dostáva oveľa väčší priestor než v minulosti a často je obohatená rôznymi vizuálnymi či auditívnymi doplnkami.

Kvalita literárnej zložky súčasných leporel je veľmi rozmanitá. Nájdeť kvalitatívne prozaické či poetické ukážky textov, avšak nie všetky sú vhodné pre tento typ knihy. Niektoré texty majú nízku umeleckú kvalitu, sú poznačené prílišnou sentimentalitou, nadmerným používaním zdobnenín a veršovým presahom. Dej je často chudobný a absentuje tvorivá hra autora so slovami či snaha aktívne zapojiť detského čitateľa. Na druhej strane nájdeť vynikajúcu prácu Ľubice Kepštovej, Jána Benčíka, českej autorky Ladislavy Pechovej a mnohých iných autorov, ktorí svojou tvorbou zvyšujú literárnu kvalitu leporelovej tvorby. Podobne aj vo výtvarnej zložke leporela sa vyskytujú krásne umelecké práce slovenských výtvarníkov, ako Vladimír Machaj, Jana Kiselová-Siteková či Alena Drusková. Oproti nim stoja nekvalitné ilustrácie, zväčša preberané zo zahraničnej tvorby. V nich sa stretávame s prílišnou „sladkosťou“ výrazu, alebo naopak, s agresívne pôsobiacimi farebnými variáciami. Mnohí ilustrátori (snažiaci sa čo najviac priblížiť detskému svetu) sa prikláňajú k opačnému extrému – k prílišnej detinskosti. Tá sa prejavuje v sladkastých farebných tónoch, neprimeranom množstve detailov či v prílišnom využívaní personifikácie. To spôsobuje, že deti často dostávajú presýtený výtvarný produkt, v ktorom sa len ťažko dokážu orientovať (a navyše im neposkytuje priestor na vlastný rozvoj fantázie). Veľký rozdiel je aj v kvalite materiálu a tlače leporelovej produkcie. Tu sa ukazuje oveľa vyššia kvalita domácich tlačiarň oproti lacnejšej, no oveľa menej kvalitnej výrobe zahraničných, najmä ázijských tlačiarenských firiem. Veľkým nedostatkom takmer všetkých súčasných

leporel je aj neúplná tiráž, ktorá často neobsahuje ani základné knižné údaje.

V súčasnosti existuje široký sortiment knižných publikácií pre najmenších. Ich kvalita je však rozličná a mnohé z nich nedokážu plniť funkcie, ktoré sa od tejto prvej detskej knižky očakávajú. Pre budúcu leporelovú tvorbu je veľkou výzvou upustenie od nekvalitných a gýčových produktov, ktoré by mala

nahradiť kvalitná literárna tvorba založená na spolupráci talentovaných spisovateľov a výtvarníkov. Je to zároveň aj výzva pre literárnu vedu a kritiku, aby opäť upriamila svoj pohľad na literárnu tvorbu pre najmenších. Leporelo má veľký význam pre ďalší čitateľský vývin dieťaťa, a preto by sa mala venovať náležitá pozornosť prinavráteniu umeleckej kvalite jeho spracovania.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

- KOPÁL, Ján – TUČNÁ, Eva – PRELOŽNÍKOVÁ, Eva. 1987. *Literatúra pre deti a mládež*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1987. 207 s.
- KYSELOVÁ, Lýdia. 1985. *Nadpočetné hodiny života*. Bratislava : Mladé letá, 1985. 245 s. MAŤOVČÍK, Augustín. 2008. *Slovník slovenských spisovateľov 20. storočia*. 2. doplnené a rozšírené vydanie. Bratislava : LIC, 2008. 576 s. ISBN 9788089222483.
- POLIAK, Ján. 1983. *V službách detskej literatúry*. Bratislava : Mladé letá, 1983. 335 s.
- SLIACKY, Ondrej. 2007. *Dejiny slovenskej literatúry pre deti a mládež do roku 1960*. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2007. 272 s. ISBN 9788089222322.
- SLIACKY, Ondrej a kol. 2005. *Slovník slovenských spisovateľov pre deti a mládež*. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2005. 486 s. ISBN 9788089222643.
- STANISLAVOVÁ, Zuzana a kol. 2010. *Dejiny slovenskej literatúry pre deti a mládež po roku 1960*. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2010. 318 s. ISBN 9788081190261. STANISLAVOVÁ, Zuzana. Leporelo (Vstupenka do literatúry). In *Bibiana*. ISSN 1335-7263, roč. 15, č. 4 (2007), s. 26 – 31. ISSN 1335-7263.
- ŠMATLÁK, Stanislav. 1976. *Básnik a dieťa*. Bratislava : Mladé letá, 1976. 209 s.
- VITÉZOVÁ, Eva. 2016. *Dieťa a kniha*. Trnava: PdF TU, 2016. 67 s. ISBN 9788080829612.

AKO BYŤ DOBRÝM DETSKÝM KNIHOVNÍKOM

MGR. JANA SKALICOVÁ

- jana.skalicova@snk.sk
- Slovenská národná knižnica, Martin
- www.snk.sk

The author outlines the project which is to be implemented by the Slovak National Library in 2022 and 2023 in the form of an accredited course intended for children's librarians. In the introduction, she emphasizes the importance of librarian specialists' work with children and youth, especially in school libraries and public library workplaces oriented towards children and youth. Subsequently, it discusses not only the individual aspects of the children's librarian's work, but also the children's librarian as a person, whose activities influence the development of statistical indicators of the library and, at the same time, the number of children's users. It is based on the theory of the five laws of library science proposed by S. R. Ranganathan, who perceived the library as a growing organism. The author states that the natural part and guarantee of the development of the library should be the children's librarian.

Keywords: children's librarians; school libraries; public libraries; five laws of library science; Shiyali Ramamrita Ranganathan

ÚVOD

Slovenská národná knižnica, uvedomujúc si relevantnosť detského knihovníka špecializujúceho sa na prácu s deťmi a mládežou ako nevyhnutnú pre ďalšie smerovanie knižníc, pripravuje akreditovaný kurz určený nielen detským knihovníkom, ale aj všetkým záujemcom pracujúcim v oddeleniach literatúry pre deti a mládež, školských knižniciach či na pobočkách s časťou fondu vyhradenou pre deti a mládež. V článku prinášame pohľad na detského knihovníka ako na osobnosť, pôsobením ktorej rastú nielen štatistické ukazovatele samotnej knižnice, ale aj detskí používatelia, respektíve detskí čitatelia.

Vychádzajúc z princípu piatich knihovníckych zákonov Ramarita Ranganathana, ktorý knižnicu vnímal ako živý organizmus, usudzujeme, že práve detský knihovník je nevyhnutnou súčasťou, ktorý tento organizmus sceluje, udržuje pri živote a stará sa o jeho rozvoj.

PÄŤ KNIHOVNÍCKYCH ZÁKONOV

Indický knihovník a učiteľ Shivali Ramamrita Ranganathan, ktorého považovali za otca knihovedy

v krajine, navrhol v roku 1931 princípy fungovania knižničného systému. Ich hĺbka a sila spočíva práve v ich jednoduchosti:

Knihy sú na to, aby sa používali, požičiavali (Books are for use).

Každý čitateľ by si mal nájsť svoju knihu/každému čitateľovi knihu (Every reader his book).

Každá kniha by si mala nájsť svojho čitateľa/každá kniha má svojho čitateľa (Every book its reader).

Šetrite čitateľovi čas hľadaním (Save the time of the reader).

Knižnica je živý/rastúci organizmus (Library is a growing organism).

Týchto päť zákonov, orientovaných predovšetkým na používateľa, môžeme aplikovať i v súčasnosti, a to i napriek tomu, že sa prenos a práca s informáciami postupne menili, ale čas pôvodným Ranganathanovým zákonom neubral nič z ich originality a funkčnosti

Orientácia na detského používateľa v súčasnosti je viac ako zmysluplná. Úsek literatúry pre deti a mládež je živý organizmus a vzdelaný detský knihovník, disponujúci znalosťami nielen z oblasti knihovníckej vedy, by mal byť predovšetkým knihovníkom, ktorý knižnicu službami doslova oživuje, pretože byť dobrým a kvalifikovaným človekom ešte neznamená, že bude poskytovať aj dobré služby detským používateľom.

Komplexným nazeraním na knihovníka a s prihliadaním na rozličné aspekty ovplyvňujúce jeho pôsobenie v knižnici sme vybrali nasledovné atribúty prináležiacie práve detskému knihovníkovi:

- byť ambiciózny,
- schopný pracovať so všetkými vrstvami používateľov,
- mať rád ľudí,
- rešpektovať a byť rešpektovaný,
- obhajca a advokát detí v priestoroch knižnice,
- kreatívny a cieľavedomý,
- uvedomovať si potrebu kontinuálneho vzdelávania,
- akceptovať nové médiá a technológie.

DETSKÝ KNIHOVNÍK BY MAL BYŤ AMBICIÓZNY

Knihovníci pracujúci s detskými používateľmi a mládežou sú súčasťou knižnice, a preto fungujú ako každý iní knižniční pracovníci – majú pridelený knižničný fond, o ktorý sa prioritne starajú a zároveň sa podieľajú i na jeho forme a obsahu. Takto sú súčasťou celku, pričom participujú aj na víziách, plá-

noch a úlohách celej knižnice, reportujú a vykonávajú administratívnu činnosť a popritom sa dlhoročne špecializujú na prácu s deťmi a mládežou, ktorá si vyžaduje celú ich osobnosť. Ranganatanových päť knihovníckych zákonov uzatvára zákon o živom organizme, z ktorého vyplýva, že pracovať v oddeleniach literatúry pre deti a mládež a požičiavať knižky môže každý, ale nie všetci ho dokážu uviesť do stavu akéhosi živého organizmu. Poskytovať dobré služby neznamena len spájať knihu s čitateľom a naopak či orientovať sa v knižničnom fonde, ale ide aj o úsilie lídra oživiť a ďalej rozvíjať knižnicu, respektíve aspoň jej časť. V mnohých prípadoch tento dlhoročný proces je často plný aj osobných a osobnostných výziev.

John Green, jeden z najúspešnejších amerických spisovateľov, vlogger a autor young-adult literatúry, o detských knihovníkoch výstižne poznamenal: *„Knihovníci pre dospelých sú ako leniví pekári: používatelia chcú želé šišky, tak im dajú želé šišky. Detskí knihovníci sú ako ambiciózni pekári: – Deti, máte rady želé šišky? Áno? Dám vám ich, no mali by ste vyskúšať aj tento praclík. Z tohto praclíka vám vyskočí mozog z hlavy, tešte sa, bude to fakt jazda.*

Adult librarians are like lazy bakers: their patrons want a jelly doughnut, so they give them a jelly doughnut. Children's librarians are ambitious bakers: 'You like the jelly doughnut? I'll get you a jelly doughnut. But you should try my cruller, too. My cruller is gonna blow your mind, kid.'

— John Green —

AZ QUOTES

DETSKÝ KNIHOVNÍK MUSÍ BYŤ SCHOPNÝ PRACOVAŤ SO VŠETKÝMI VRSTVAMI POUŽÍVATEĽOV

Detský knihovník je v neustálom procese profesijného aj osobnostného rastu. Svojím pôsobením sa však podieľa aj na rozvoji detského používateľa, sledujúc nielen jeho fyzický vývoj, ale aj jeho emocionálny rozvoj. Pri tvorbe podujatí alebo prostredníctvom realizácie každodenných knižnično-informačných služieb spoznáva charakteristické črty určitej vekovej kategórie používateľov (najmenšie deti do troch rokov, deti MŠ, žiaci prvého i druhého stupňa, deti z marginalizovaných skupín a špeciálnych škôl, respektíve deti s najrôznejšími druhmi postihnutí a podobne) a na základe získaných poznatkov sa snaží pripraviť špeciálny program. Detský knihovník ich v priebehu svojej praxe síce postupne spoznáva, lenže deti môžu prichádzať i individuálne a v takom prípade nemá dostatok času na poskytnutie špecifickej služby, nemôže sa pripraviť dopredu, preto často vychádza z informácií a skúseností z praxe, ktoré môže využívať aj pri tvorbe ďalších programov, podujatí, súťaží či komunitných aktivít, pretože detský

knihovník je ako snehová guľa, ktorá sa formuje praxou a skúsenosťou. Prísť o skúseného pracovníka býva nielen pre inštitúciu, ale predovšetkým pre detského používateľa, s ktorým takýto knihovník „rastie“, ťažko nahraditeľnou stratou.

Detský knihovník však neposkytuje knižnično-informačné služby len deťom, ale aj rodičom a starým rodičom, ktorí sprevádzajú deti do knižnice, pri realizácii kultúrno-vzdelávacích podujatí plánuje celoročnú činnosť s pedagogickými pracovníkmi, prostredníctvom ktorých knižnica získava najmladších používateľov. Nie je žiadnou novinkou, že spoločnosť disponuje čoraz väčším počtom zaneprázdnených rodičov, ktorí neumožnia deťom členstvo v knižnici z rôznych (časových alebo iných) dôvodov. V prípade, ak sa pedagóg rozhodne zverencov prihlásiť do knižnice, aby sa stali aktívnymi členmi, úloha sprostredkovať deťom platný čitateľský preukaz neraz pripadne jemu. Práve preto by mala byť úzka spolupráca detského knihovníka a učiteľa založená na dôvere a spokojnosti, ale zároveň by mala byť nielen pre detského knihovníka, ale aj pre knižnicu jedným z kľúčových nástrojov, ako v budúcnosti zabezpečiť stabilnú čitateľskú základňu. Príklady z praxe však dokazujú, že nadriadený vedúci pracovník nemusí

FIVE LAWS OF LIBRARY SCIENCE

S. R. RANGANATHAN

LIBRARIANSHIP STUDIES & INFORMATION TECHNOLOGY

byť vždy naklonený návrhom knihovníka a často ani nechápe jeho snahu vybaviť spolupracujúcemu pedagógovi (mecenášovi z pohľadu každoročného prílivu nových detských používateľov a zvyšujúcich sa počtov výpožičiek v oddelení) čitateľský preukaz. Gesto vytvorenia bezplatného preukazu ako formy PR zo strany knižnice je pritom neraz jediným spôsobom ocenenia, ktoré motivuje i ostatných pedagógov, aby využívali tento typ bezplatného členstva na výpožičky s cieľom propagovať knihy a inšpirovať detskými knihami na hodinách literatúry žiakov v triedach alebo ako predprípravu na besedy s tvorcami detských kníh, na ktoré ich pozýva samotná knižnica.

Detský knihovník musí preto disponovať širokou paletou skúseností, zručností a poznatkov, keďže spolupracuje s rozdielnymi používateľmi so špecifikami, ktorých osvojenie by malo byť súčasťou záujmu každého detského knihovníka.

ALTRUIZMUS A DETSKÝ KNIHOVNÍK

Dôvody, prečo sa človek uchádza o miesto knihovníka, sa rôznia. Môže ísť o záujem o knihy hraničiaci s láskou k literatúre, možnosť pracovať na prvý pohľad v nestresovom prostredí, prestíž kultúrnej ustanovizne, z ktorej sa neodchádza. Budúci nádejní detskí knihovníci sa často domnievajú, že práca s deťmi a mládežou bude jednoduchšia a nenáročnejšia než realizovanie potrieb dospievajúcich a dospelých používateľov knižnice.

Detský knihovník nemusí byť výstredný, hlučný, zabávač alebo mať vyslovene pedagogické vlohy. Mal by sa však dobre cítiť v prítomnosti detí a byť altruistický. Mať rád deti znamená v profesii detského knihovníka zvládať všetky prejavy detskej radosti, náladovosti, neporiadnosti, bezprostrednosti či nepredvídateľnosti. Mal by vedieť reagovať na otázky rodičov týkajúce sa ich detí, byť sebavedomý a pohotový pri odporúčaní určitého dokumentu. Taktiež by mal vedieť zachovať rozvahu a duchaprítomne reagovať aj v situáciách, ktoré sú bežné v detskom živote (zabudnuté veci po odchode dieťaťa z knižnice, obliaty odev v tvorivých dielnach, rôzne zdravotné problémy, náhla panika z vizuálnej straty rodiča či konflikt vytvorený viacerými záujemcami o jeden duplikát populárnej knihy a podobne).

REŠPEKTOVAŤ A BYŤ REŠPEKTOVANÝ

Detskému knihovníkovi neprináleží prehliadať či podceňovať problémy trápiace deti. Nejednen knihovník by o detských problémoch vedel napísať veľkú knihu, pretože okrem školy a rodiny, v ktorej dieťa môže, ale aj nemusí nájsť to správne „veľké ucho“, je to často práve on, s kým môže dieťa v bezpečnom prostredí otvoriť témy, ktoré ho trápia a bolia, s kým sa môže podeliť o radosť a úspech. Vlažný detský knihovník, bez záujmu o detskú dušu, ktorý si do žiadosti o prijatie do zamestnania napíše, že má rád deti, ale nevláda ich autentickú prítomnosť, nebude tou správnu osobou, ktorá z pracovného

prostredia vytvorí žiadaný živý organizmus, pretože bez osobnosti, empatie a sebedomia môže pri budovaní prirodzeného rešpektu čeliť nemalým prekážkam.

ADVOKÁCIA DETÍ V PRIESTOROCH KNIŽNICE

Prítomnosť detí v knižnici má rôzne podoby. Deti prichádzajú samy, v sprievode rodiča alebo starého rodiča či učiteľa, ale aj s kamarátmi a rovesníkmi z triedy. Ak sú detskí používatelia súčasťou skupiny, ich správanie môže byť iné ako v prítomnosti rodiča. Deti vykonávajúce pravidelnú knižnú výpožičku s učiteľmi, sa tak môžu ocitnúť v rôznych situáciách, ktoré by za bežných podmienok vyriešil rodič. Prolongácia knižných výpožičiek, strata členského preukazu, pokuty či poškodenie dokumentov sa môžu stať pre dieťa doslova strašiacim, ak sa vyskytnú nečakane a dieťa sa ocitne v pozícii zodpovedného riešiteľa a musí konať „tu a teraz“. V prípade, že má knižnica zriadený napríklad centrálny výpožičný pult, detský knihovník sa stáva prostredníkom pri riešení vzniknutých nepríjemností medzi kolegom obsluhujúcim centrálny výpožičný pult a používateľom. I naoko bezvýznamné problémy môžu spôsobiť strach dieťaťa z podobných situácií a v budúcnosti môže vzniknutý incident vyvolať nezáujem o služby knižnice. Advokácia detského knihovníka sa však môže prejaviť aj ako obhajoba potrieb a ochrany detí, napríklad pri organizovaní kultúrno-vzdelávacích podujatí väčšieho rozsahu (prítomnosť zdravotníka a dozoru, dôraz na bezpečnosť prostredia a iné), súťaží (zabezpečenie stanovenej formy odmeny, poskytnutie občerstvenia v prípade viachodinového programu, bezpečný príchod/odchod a podobne) či snaha o zohľadnenie prítomnosti väčšej skupiny detí na iných oddeleniach knižnice (napríklad interný oznam na pracovisku: *Koná sa prehliadka súťažných detských prác – bude tu dnes hlučnejšie pracovné prostredie a podobne*).

KREATÍVNY A CIEĽOVO ORIENTOVANÝ

Detský knihovník je ten, kto požičiava knihy, vie sa v nich orientovať a dokonca dokáže spojiť knihu s používateľom. Most medzi dieťaťom a knihou

buduje prostredníctvom rôznych techník, ktoré začínajú čítaním či rozprávaním príbehu a pokračujú hrami, dramatizáciami, rozhovormi, tvorivými technikami, umeleckými prednesmi až po filozofovanie, doťahovanie sa, humorné scény, prekvapenia či odmeny. Detský knihovník je zároveň lektor, kamoš, „parták“, psychológ, obhajca, učiteľ, terapeut, rozhodca, mentor a podobne.

Vplyvom jeho pôsobenia si neraz dávno zabudnuté knihy nachádzajú svojich nových čitateľov. Pri práci v oddeleniach literatúry pre deti a mládež neplatí, že stačí nakúpiť dobrý knižničný detský fond a výpožičky „pôjdu samospádom“. Detský knihovník musí podobne ako učiteľ v školskom zariadení či rodič najskôr vzbudiť v deťoch záujem o služby knižnice. Pritom nemôže motivovať známkami ani sľúbiť nový mobil za prečítanú knihu. Jediný nástroj, ktorý má, je jeho oduševnenosť, skúsenosť, nadšenie, osobnosť a naozaj veľká miera kreativity. Zmysluplnosť práce spočíva v znalosti cieľov, ktoré má voči knižnici a svojim používateľom. Knižnica určite ocení, ak sa z políc vypožičia čo najviac titulov. Členovia knižnice ocenia, ak je knihovník orientovaný na používateľa a zároveň v každom jeho kroku vidia istotu v jeho činnosti a rozhodovaní. Rozhodné konanie je výsadou každého dobrého knihovníka.

POTREBA KONTINUÁLNEHO VZDELÁVANIA

Deti prichádzajú do knižnice samostatne alebo v sprievode učiteľa na skupinové kultúrno-vzdelávacie podujatia majú rôzne očakávania. Mnohé z nich navštevujú knižnice pravidelne, niektoré trávia v knižnici svoj voľný čas. Avšak deti na skupinových podujatiach neočakávajú len stretnutie s knihou, ale zážitok, ktorý býva pridanou hodnotou na všetkých podujatiach (ide o iný druh zážitkov, aký im dnes ponúka mobil, televízne seriály či internet). Detskému knihovníkovi tvrdo konkuruje komerčný svet mimo knižnice, a tak doslova kradne detského používateľa. Pohotový knihovník so zmyslom pre pochopenie detskej duše môže byť však tým najťažším kalibrom, ktorý dokáže súperiť s digitálnou zábavou na obrazovkách. Ak zisťujeme, čo jedinečné môže detský používateľ zažiť v knižnici oproti škole a rodine, tak je to poskytnutý bezpečný priestor. A to nielen fyzicky, ale aj pocitovo. Existuje mnoho techník,

prostredníctvom ktorých detský knihovník s deťmi odkomunikuje takmer akúkoľvek tému. Prínosom správne zvolených metód je, že knihovník pri práci s deťmi dokáže redukovať konflikty v skupine, nájsť riešenia na problémy, respektíve pozrieť sa na ponúkané témy mnohokrátymi spôsobmi. Je v záujme knihovníka vyhľadávať a začleňovať do svojej práce nové nápady, techniky a poznatky, ktoré môže získavať sprostredkované, samovzdelávaním či pravidelným navštevovaním príslušných vzdelávacích podujatí adresovaných (nielen) detským knihovníkom.

NOVÉ MÉDIÁ A TECHNOLOGIE

Pozornosť detského používateľa veľmi ľahko a rýchlo upútajú nové médiá a technológie. V procese práce s detským používateľom má detský knihovník na výber množstvo foriem, ktorými môže (napríklad pri realizácii kultúrno-vzdelávacích podujatí pre školy) spracovávané témy sprostredkovať či oživiť. Nájst' balans medzi tým, či sa moderné informačno-komunikačné technológie stanú na takýchto stretnutiach základným komunikačným mostom medzi dieťaťom a okolím alebo budú tvoriť len funkčný doplnok, ktorý nepohlí počas pobytu detí v knižnici celú ich pozornosť, je na samotnom knihovníkovi. Ak však má byť osobnosť knihovníka hybnou silou, ktorá oživuje celý organizmus (v tomto prípade sú súčasťou organizmu i práve prítomné deti), je namieste strážiť pomyselnú hranicu medzi zmysluplnou prácou knihovníka a podsúvaním digitálneho priestoru deťom s cieľom nalákať ich do knižnice. Pokojne môžeme prirovnať technológie k ohňu: sú dobrým sluhom, ale zlým pánom. Dobrý detský knihovník tento oheň používa opatrne a dávkuje ho funkčne tak, aby oheň zohrial, ale nespálil.

ČINNOSŤ SLOVENSKEHO KNIHOVNÍKA ŠPECIALIZUJÚCEHO SA NA PRÁCU S DEŤMI A MLÁDEŽOU

Mnohé rozhovory so slovenskými detskými knihovníkmi dokazujú, že ide o prácu krásnu, náročnú, no finančne a veľa ráz aj profesionálne podhodnotenú. Chýbajú lepšie mzdy, systematické dopĺňanie knižničného fondu, pomôcky na prácu s deťmi počas realizácií podujatí, odmeny pri vyhlásených súťažiach, zastupiteľnosť detských knihovníkov v knižnici. Stupňuje sa zodpovednosť detských knihovníkov vo vzťahu k deťom, množstvo aktivít a realizovaných projektov, vyostre sa boj o získavanie nových čitateľov, ktorí s pribúdajúcim vekom javia o literatúru podstatne nižší záujem ako mladšie deti, ktoré ešte nevyužívajú digitálne technológie.

PRÁCA DETSKÉHO KNIHOVNÍKA JE PLNÁ VÝZIEV A PRÍLEŽITOSTÍ

Oproti pozitívam a prínosom uvedených v predchádzajúcej časti príspevku existuje aj odvrátená tvár slovenských detských knižníc. Mnohé z nich sú stále polia neorané a metodika ich práce je chabou napodobeninou rozkvitajúcich oddelení pre deti a mládež vo väčších a finančne lepšie dotovaných knižniciach. Mnohí detskí knihovníci za svoju prácu považujú len realizovanie výpožičiek. Prostredie a fond mnohých (zväčša menších) knižníc je žalostný a priam predurčuje k nezáujmu detí o čokoľvek. Situáciu vystihuje výrok slovenského znalca detskej literatúry Tibora Hujdiča alias pána Mrkvičku, vášnivého čitateľa kníh, ktorý učí knihovníkov pracovať s malými čitateľmi a vedie semináre pre učiteľov o čitateľskej gramotnosti.

---

*Knihy sú na to, aby sa používali,
čítali, požičiavali.*

*Každý čitateľ by si mal nájsť
svoju knihu.*

*Každá kniha by si mala nájsť
svojho čitateľa.*

Šetrite čitateľovi čas hľadaním.

*Knižnica je živý a rastúci
organizmus.*

„Vyjasníme si: máme peniaze na knihovníkov – profesionálov? Platíme ich. Nemáme na to? A chceme knižnice? Tak spojme obecnú so školskou. A ak to nejde a napriek tomu chceme školskú knižnicu, tak dobre. Budú to knihovníci – dobrovoľníci. Možno to nebude učiteľ, ale dvaja – traja aktívni rodičia. Ale potom im uberme povinnosti. Skúsme formálny beh knižnice zjednodušiť tak, aby to ten dobrovoľník mal ľahké. Pomáhajme mu. Zmysel to má robiť len tam, kde sa nájde človek, ktorý si povie, že to chce robiť. Tomu treba vytvoriť podmienky a podporovať ho.“

DOBRY Detský knihovník

Nájsť dobrého detského knihovníka je ťažké. Je to ako hľadať ihlu v kope sena. Dobrý knihovník nepríde do knižnice ako tzv. hotový človek. Svoje kompetencie a skúsenosti získava v knižničnom prostredí postupne, pričom je vo väčšine prípadov „hodený priamo do vody“ a jeho zaúčnanie sa stretáva s praktickou realizáciou úloh a činností tak, ako si to táto práca vyžaduje. Tento proces však môže trvať aj niekoľko rokov, preto odchod zaučeného pracovníka býva pre knižnicu značnou stratou. Navyše, ak knižnica nemôže počas výpovednej doby odchádzajúcej sily prijať ďalšieho zamestnanca, ktorý by tak mohol aspoň čiastočne načerpať know-how a oboznámiť sa s overenými a zaužívanými úspešnými postupmi a taktikami, ktoré sú pre danú knižnicu špecifické (spolupracujúce skupiny škôl, kontakty na overených pedagógov, špecifiká jednotlivých skupín, používateľov, ale i jednotlivcov, spôsob plánovania a realizácie kultúrno-vzdelávacích podujatí, práca s dobrovoľníkmi a mnoho iných špecifik), vzniknutá situácia môže mať negatívny vplyv aj na viaceré jej zložky.

ZÁVER

„Vychovať“ v inštitúcii dobrého detského knihovníka ide ruka v ruke s poskytovaním príležitostí umož-

ňujúcich jeho rast, ktoré môžu prichádzať v rôznych podobách. Jednou z možností ako podporiť profesionálny rast detského knihovníka je pravidelná účasť na rôznych odborných konferenciách, webinároch a vzdelávacích podujatiach zameraných na rozvoj komunikačných zručností, kreativity atď.

V prípade, ak sa detský knihovník zúčastňuje takýchto vzdelávacích podujatí, je potrebné zabezpečiť v knižnici jeho komplexnú zastupiteľnosť tak, aby sa nemuseli odriekať naplánované a dohodnuté kultúrno-vzdelávacie podujatia alebo informačné hodiny pre školské kolektívy, pretože ich návšteva býva spravidla naviazaná aj na skupinovú výmenu a výpožičky knižných dokumentov. Zrušením plánovaných akcií sa môže narušiť nielen harmonogram sprevádzajúceho pedagóga, ale aj výsledný efekt a benefity systematickej práce knižnice so školami.

Stanoviť dostatočný počet personálu poskytujúceho knižnično-informačné služby a realizujúceho podujatia pre deti a mládež s cieľom dosiahnuť kvalitnú prácu je kľúčový. Pandémia a s ňou súvisiace zmeny zasiahla takmer každú sféru našej spoločnosti. S uvoľňovaním opatrení je možné očakávať túžbu po opätovnom fyzickom kontakte dieťa-knižnica-kniha, ktorá naplní detské knižnice, pobočky, oddelenia a ostatné úseky s detským knižným fondom. Taktiež je možné realizovať naplánované menšie či väčšie projekty, na ktorých budú detskí knihovníci (opäť po dlhšej dobe) naplno fyzicky participovať.

Slovenská národná knižnica si uvedomuje dôležitosť existencie knihovníka/odborníka špecializujúceho sa na prácu s deťmi a mládežou, a preto ako prvá inštitúcia na Slovensku získala z MK SR akreditáciu vzdelávacieho programu zameraného na detských knihovníkov pod názvom *Knihovník špecialista na prácu s deťmi a mládežou*, ktorý spĺňa požadované nároky na súčasného detského knihovníka pri výkone jeho profesie. Realizácia tohto programu je naplánovaná na roky 2023 – 2028.

Obsahom kurzu bude problematika zvyšovania detskej čitateľskej gramotnosti a čitateľstva ako takého, ale v osnovách budú zakomponované aj otázky z oblasti pedagogiky, psychológie, metodiky či herectva/bábkoherectva.

ZDROJE POUŽITEJ LITERATÚRY

Nahovárame si, že máme školské knižnice | datakabinet.sk. [online]. Copyright © Datakabinet.sk. [cit. 03.01.2022]. Dostupné na internete: <https://www.datakabinet.sk/sk/Dobra-skola/nahovarame-si-ze-mame-skolske-kniznice.html?ind=>.

Five Laws of Library Science. LIBRARIANSHIP STUDIES & INFORMATION TECHNOLOGY. [online]. Dostupné na internete: <https://www.librarianshipstudies.com/2017/09/five-laws-of-library-science.html>.

PRÍBEH DVOCH ROVNAKÝCH, A PREDSA ROZDIELNYCH INKUNÁBUL

MGR. KATARÍNA JAŠOVÁ, PHD.
DOC. ING. VLADIMÍR BUKOVSKÝ, PHD.

✉ katka.jaso@gmail.com

🏠 Zemplínska knižnica
Gorazda Zvonického
v Michalovciach

🌐 www.zkgz.sk

✉ bukovsky@buki.sk

🏠 Katedra mediamatiky
a kultúrneho dedičstva,
Fakulta humanitných vied,
Žilinská univerzita

🌐 <https://kmkd.fhv.uniza.sk>

In the paper, the authors compared pen-and-ink drawings (scribal initials) and illuminations of selected initials included in two incunabula of the same title coming from one printing workshop (Petrus Drach – *Missale Cartusiense*, 1496), which appeared together at the same point of time in the SNL restoration workplace. However, the colour rendering of the illuminated initials is significantly different and can clarify the more than 500-year history of these two early printed documents from the time and place of their origins to the time when they reached the current owners. Each incunabulum thus becomes an original item and raises further questions related to the place where the documents were used and stored as well as the purpose of the drawn and painted illuminations (monastery, scriptorium). These inevitably include differences caused by the intensity of use and the extent of bookbinding damage, as well as the completeness and integrity of book blocks. Previous attempts to restore the early printed documents could be also seen as an encroachment on their identities. As far as texts are concerned, the authors have been primarily interested in specific features and unique internal decoration. The basis for this paper was the final bachelor's thesis written by Zuzana Ponišťová and entitled *Farbivá v dejinách výtvarného prejavu človeka* [Dyes in the History of Human Artistic Expression], which was defended in 2009. The authors supplemented this basic material with their own observations.

Keywords: incunabula; early printed books; pen-and-ink drawings; illuminations; medieval book ownership

ÚVOD

Umenie stredoveku výrazným spôsobom ovplyvnila činnosť kláštorov. Prvé zmienky o prichádzajúcich benediktínoch na našom území sú približne z prelomu 9. – 10. storočia. Opátstvo v Hronskom Beňadiku bolo založené v roku 1075. Od 12. storočia sa v geografickom priestore súčasného Slovenska objavujú aj ďalšie kongregácie, napríklad premonštráti. K najznámejším patrí premonštrátsky kláštor v Jasove (založený pred rokom 1173). Kláštor kartuziánov na Skale útočiska sa začal stavať v rokoch 1305 – 1307 v lokalite súčasného archeoparku Kláštorisko v Slovenskom raji. Po zániku kláštora sa kartuziáni presťahovali v roku 1317 resp. 1320 do pobočky kláštora v Lechnici na rieke Dunajec s menom Červený Kláštor (Hrady-zamky.sk, 2021).

Význam kláštorov v stredoveku úzko súvisel i s umením a knižnou kultúrou. Kláštory sa stali v období stredoveku pôsobiskami významných pisárskych a iluminátorských dielní tzv. skriptórií. Napríklad prior Konrád z kláštora na Skale útočiska bol známy a mimoriadne zručný iluminátor a skriptor.

Najvýznamnejšie stredoveké rukopisné diela (kódexy ako literárne diela neúradnej povahy) skúma pomocná veda historická – kodikológia (Olexák, 2007). Z umeleckého a estetického hľadiska vyniká ich jedinečná výtvarná stránka – perokresba a iluminácia. Výtvarné stvárnenie, respektíve podanie motívov, ale aj použité farieb bolo veľmi rôznorodé a ovplyvnené delbou práce v dielnach, pretože po vytvorení alebo prepise rukopisu nastupoval iluminátor, ktorý doplnil iniciály alebo vyhotovil ďalšie ilustračné prvky. Tieto vzácne výtvary sa stali predlohou tvorby prvých tlačí po vynájdení kníhtlače (okolo roku 1450), s ktorou súvisí zánik epochy drahých, časovo náročných prepisov kníh a zároveň vznik novej éry šírenia vzdelania takmer do všetkých vrstiev spoločnosti, a to kníhtlač zásadne uľahčila.

KNIŽNÁ MAĽBA A KÓDEXOVÉ MINIATÚRNE MALIARSTVO

Od najstarších čias existencie viazaných kníh obsahuje táto forma prenosu informácií aj množstvo umeleckých výtvarných prvkov. Dnes je veľmi ťažko určiť, čo motivovalo mníchov v starých kláštorňoch skriptóriách tvoriť krásne kódexové a neskôr knižné ilumi-

nácie, avšak už na prvý pohľad je zrejmé, že do tvorby vložili i kus nevšedného umenia a predstáv o svete. Do dnešných dní sa zachovalo množstvo skutočne vzácných kódexov a prvotlačí, ktoré s plynutím stáročí získavajú ešte viac na svojej kultúrno-historickej hodnote. Knižná maľba bola jedným z najstarších prvkov v procese výzdoby týchto diel. Pozornosť si získava najmä umelecká úroveň iniciál a ilustrácií, ako aj stálosť a neuveriteľná kvalita vyše päťstoročných farieb. V stredoveku bol kódex veľmi drahý, pretože všetky jeho vyhotovenia boli plodom náročnej ručnej práce. Vynájdenie kníhtlače umožnilo zásadnú explóziu umeleckých foriem výzdoby kníh. Sprvoti boli dominantné najmä techniky drevorytu a drevorezu, neskôr kameňotlač či oceloryt, ktoré dosiahli v procese knižnej ilustrácie neobyčajnú dokonalosť (Cabadaj, 2008).

Kuzmík (1987) umeleckú výzdobu kníh rozdelil na:

- knižnú maľbu a kresbu v rukopisných knihách,
- knižnú grafiku v tlačených knihách.

V období prvotlačí sa však v tlačených knihách uplatňovala knižná maľba. Kuzmík (1987) preto konštatuje, že v knižnej maľbe prevládal určitý konzervativizmus, ktorý sa prejavil u iluminátorov, a to v pridržovaní sa starších, už osvedčených predlôh. Naproti tomu v kreslených ilustráciách iluminátori preberali so značným predstihom elementy francúzskej gotickej knižnej kresby. Popri francúzskych vplyvoch sa v celom gotickom období udržiavali v knižnom maliarstve na slovenskom území aj výrazné vplyvy talianskej, nemecko-rakúskej, českej a sliezskej knižnej iluminácie. Pritom netreba zabudnúť na to, že iluminátor výtvarným stvárnením napodobňoval predlohy len v rámci svojich schopností. Odborná úroveň knižných iluminátorov však na území Slovenska nepresahovala celkový vtedajší priemer, preto aj úroveň knižných iluminácií je poznačená závislosťou od viacerých predlôh, bez ohľadu na štýlovú jednotnosť.

Medzi najtypickejšie a najvýznamnejšie výtvarné prvky patrili:

- **chryzografia** – farebne tónovaný pergamen s naneseným zlatým alebo strieborným písmom (najhodnotnejšie rukopisy),
- **perokresby a malby** – doplnenie iniciál – väčšinou na začiatkoch textových blokov, kapitol alebo ich častí,
- pre iniciály boli charakteristické **ornamentálne alebo figurálne motívy, bordúry a floratúry** – ornamentálne ozdobné prvky s reálnymi i fantas-

tickými prvkami (zdobili rohy, okraje, respektíve textové stĺpce),

- ➔ **miniatury** – polstranové alebo celostranové drobnomalby figurálnych scén – možno ich považovať za predchodcov súčasných ilustrácií (Poništová, 2009 podľa Cabadaj, 2008).

Pigmenty, ktoré sa v tých časoch vyskytovali, mali čisto prírodný charakter. Z prvkov organického alebo anorganického pôvodu sa pripravovali grafické farby. Najstaršie a najrozšírenejšie sú i dnes pigmenty čierne. Poznatkov o pigmentoch je obrovské množstvo, pričom každý jeden pigment má svoje charakteristické vlastnosti, ktoré ho robia jedinečným. V súčasnosti však môžeme uviesť, že v nami skúmanom období najznámejšie dostupné pigmenty boli:

- ➔ **biele:** olovnatá biela (zásaditý uhličitan olovnatý),
- ➔ **žlté:** žlté okre (prírodné kremičitany hlinité v zmesi s oxidmi železa),
- ➔ **červené:** najviac sa využívalo mínium (oxid olovnato-olovičitý), rumelka (cinabarit-sulfit ortuťnatý) a červené hlinky,
- ➔ **modré:** hlavne ultramarín (prírodný kremičitan hlinitosodný s obsahom síry, polodrahokam lazurit), azurit (prírodný zásaditý uhličitan mednatý) či indigo,
- ➔ **zelené:** malachit, verdigris (octan mednatý) (Slánsky, 1976; Ďurovič, 2002).

Veľa z týchto pigmentov bolo v stredoveku do Európy dovážaných z východných krajín (Zelinger, 1992).

Priamy vplyv na životnosť farieb v historických artefaktoch majú spojivá farieb, ktorých úlohou je nielen fixovať samotnú farebnú vrstvu, ale aj udržať túto vrstvu na nosiči (pergamen, papier). Podľa zloženia sa delia na polysacharidy rastlinného pôvodu a bielkovinové látky živočíšneho pôvodu. Medzi rastlinné patrí napríklad arabská guma, škrob a medzi živočíšne vaječný bielok, kazeín, kožný, kostný či rybí glej. Od stredoveku až doteraz sa používajú fermeže na báze ľanového oleja. Ten sa získava lisovaním či extrakciou ľanových semien. Všetky tieto látky sú veľmi stále (nežltnú ani netmavnú). Vo vlhkom prostredí však podliehajú rozkladu. Väčšina z nich je rozpustná priamo vo vode a po uschnutí sa dajú znova rozpustiť, čo umožňuje maliarom pokračovať vo svojej práci hneď po zaschnutí farieb (Slánsky, 1976; Ďurovič, 2002). Finálnou fázou vzniku kódexu a prvotlače bola knižná väzba, ktorá dala dielu konečnú podobu. Ochranným prvkom takéhoto diela boli knižné dosky prevažne drevené, pokryté usňou (väzobnou kožou) alebo pergamenom a takmer vždy s nádhernou výzdobou (Hamanová, 1959).

CIELE A METODIKA PRÁCE

Pri skúmaní iluminácií nás zaujímali určité špecifická unikátne vyzdobených kódexov, pričom nám ako podklad k výskumnej činnosti poslúžila záverečná bakalárska práca študentky Zuzany Poništovej. Základný korpus sme vhodne obohatili o ďalšie postrehy z danej problematiky s cieľom porovnať:

1. rozdiel v ponímaní farebného prejavu človeka pri kolorovaní inkunábul rovnakého pôvodu,
2. celostnosť či knižnú väzbu skúmaných inkunábul.

1. PÔVOD INKUNÁBUL

Cesta skúmaných prvotlačí po vydaní pokračovala úplne rôznymi smermi. Predmetné inkunábuly vytlačil vo významnom meste Speyer (Porýnie-Falcko) tlačiar Peter Drach der Mittlere, úspešný nakladateľ a kníhkupec. Každá z nich však skončila na rôznych miestach v rukách rôznych iluminátorov (s ich vlastnou fantáziou). Drachova nakladateľská činnosť sa využívala i v českých cirkevných kruhoch, pričom rozsiahle obchodné aktivity s Čechami (Most, Praha, Kutná Hora, Jihlava, Brno, Olomouc) udržoval prostredníctvom lipského dovozcu kníh a príležitostného nakladateľa Johanna Schmiedhoffera (Voit, 2006). Na Slovensku sú potvrdené dva exempláre *Missale Cartusiense* vyrobené v roku 1496.

Inkunábula zo Štátnej vedeckej knižnice v Banskej Bystrici

Prvá porovnávaná inkunábula *Missale Cartusiense* (1496) sa dostala do Slovenskej národnej knižnice z pracoviska Literárneho a hudobného múzea Štátnej vedeckej knižnice v Banskej Bystrici (ďalej ŠVKBB) v roku 2009, ktorá si ju dala v tejto inštitúcii zreštaurovať. Uvedená inkunábula má signatúru K-8570 (ev. č. 4044). Knižné dosky, poťah dosiek a predsádka sú originálne (aj po reštaurovaní) a inkunábula začína šiestimi listami (12 stranami) cirkevného kalendára „*Sanctorále*“. Reštaurovanie tejto inkunábuly bolo urobené v súlade s myšlienkou, že okrem záchrany knižného bloku je nutné zachovať v čo najpôvodnejšom stave a rozsahu aj pôvodnú originálnu väzbu (Obr. 1).

Inkunábula zo Slovenskej národnej knižnice v Martine

Druhá porovnávaná inkunábula *Missale Cartusien- se* (1496) pochádza z fondov Slovenskej národnej knižnice v Martine (Kotvan, 1979; Kotvan – Frim- mová, 1988; Jankovič, 2014). Pôvodne sa spomenu- tá inkunábula nachádzala na Miestnom pracovisku Matice slovenskej v Jasove so signatúrou Inc 130. Z Jasova bola v roku 1975 ako historická kultúrna pamiatka mimoriadneho významu premiestnená do SNK v Martine, kde má signatúru Inc B 199 (Kotvan a kol., 1988). Inkunábula bola v SNK reštaurovaná a uložená v optimálnych podmien-

Obr. 1 Inkunábula *Missale Cartusiense* ŠVKBB pred reštaurovaním (hore), detail na prednú knižnú dosku pred reštaurovaním (v strede) a detail na prednú knižnú dosku po reštaurovaní (dole). Foto: Vladimír Bukovský, Katarína Jašová

Obr. 2 Zreštaurovaná inkunábula (hore) Inc B 199 *Missale Cartusiense* (1496) v SNK. Detail na prvú zachovanú stranu (dole). Foto: Vladimír Bukovský

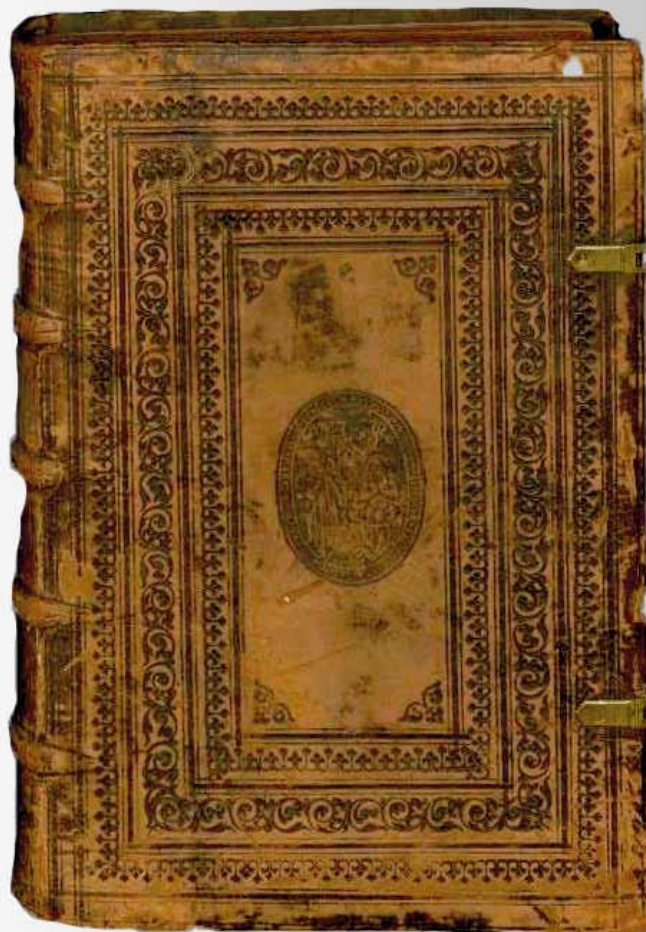
kach. Reštaurovanie tejto inkunábuly je poplatné dobe, v ktorej bolo urobené (október 1983). Tento spôsob reštaurovania vychádzal z poľskej a českej reštaurátorskej školy, osvojenej v tom období aj reštaurátormi na Slovensku. Hlavnou myšlienkou školy bolo zachrániť knižný blok. Ak boli knižné dosky viac poškodené, tak sa knižný blok po zreštaurovaní chránil novou knižnou väzbou – knihársky perfektne urobenou. Kotvan (1979) však uvádza, že väzba mala drevené knižné dosky potiahnuté bielou kožou s pergamenovým chrbtom (zvláštna kombinácia) a obidve spony chýbali. Predpokladáme, že počas reštaurovania v SNK boli pôvodné dosky odstránené a nahradené novou celokoženou väzbou s lepenkovými doskami a novými sponami (Obr. 2). Záznam o stave inkunábuly pred reštaurovaním sa však nezachoval.

2. FORMÁLNY POPIS INKUNÁBUL

Porovnávali sme dve obsahovo totožné inkunábuly, ktorých výzdoba je úplne odlišná. Následne sme tieto inkunábuly porovnali s inkunábulou s rovnakým titulom a miestom vydania, ale zdigitalizovanou v Bayerische Staats Bibliothek (BSB) s označením BOD Ink-M-423, GW M24135, BSK katalóg 2879, prístupnou v online podobe. Táto inkunábula bola v minulosti reštaurovaná a následne zdigitalizovaná v Mníchovskom digitalizačnom centre. Jej označenie sme ponechali v skratke BSB. Označenie prvej a druhej inkunábuly sme ponechali podľa inštitúcie, ktorá ju vlastnila, čiže inkunábula z Literárneho a hudobného múzea Štátnej vedeckej knižnice v Banskej Bystrici je označená ako inkunábula ŠVKBB a inkunábula zo Slovenskej národnej knižnice v Martine je označená ako inkunábula SNK (mesto neuvádzame, pretože na rozdiel od štátnych vedeckých knižníc je národná knižnica len jedna).

2. 1. Popis väzby a knižného bloku

Z hľadiska úplnosti knižného bloku môžeme konštatovať, že inkunábula ŠVKBB je najúplnejšia. Dôkazom je, že inkunábula začína šiestimi listami (12 stranami) cirkevného kalendára „*Sanctorale*“, ale aj knižné dosky, poťah a predsádka sú i po reštaurovaní originálne. Porovnanie s tlačou BSB však ukazuje, že v exemplári BSB chýbajú minimálne dva listy (štyri strany, t. j. strany 13 – 16).

Obr. 3 Predná doska inkunábuly BSB (hora) a ŠVKBB (dole).
Foto: Bayerische Staatsbibliothek; Katarína Jašová

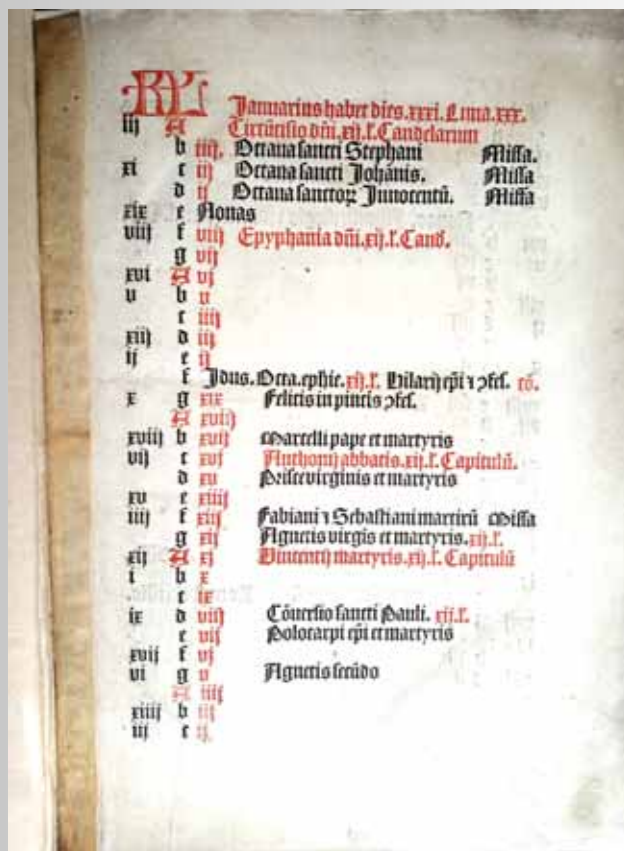
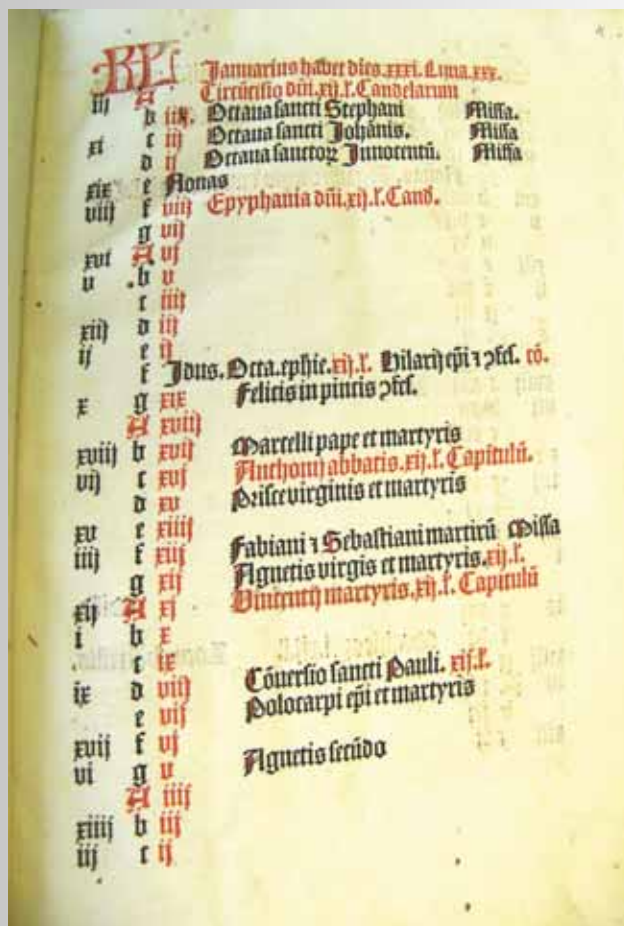
Obidve tlače sa už dali porovnať na strane 17 (identický text a značka if). Podľa číslovania strán, ktoré bolo navrhnuté podľa úplnejšej inkunábuly ŠVKBB, sa zdá, že okrem piatich listov čistého ručného papiera, ktoré boli vložené na začiatok inkunábuly BSB počas reštaurovania, chýba v BSB ešte jeden list. Predpokladáme, že týchto šesť listov (fólií) nahrádza šesť listov nezachovaného cirkevného kalendára „*Sanctorale*“. Inkunábula SNK je najmenej úplná a podľa nášho číslovania (podľa inkunábuly ŠVKBB) chýba v nej zo začiatku minimálne 22 listov (11 strán – fólií). Avšak 12 strán (šesť listov) cirkevného kalendára „*Sanctorale*“ je umiestnených na konci tlač. Všetky tri prvotlače sa dali porovnať na strane 23 (identický text a značka i).

Obe prvotlač, ktoré sa nachádzajú na Slovensku, boli pôvodne šité na piatich dvojitych špagátoch. Predpokladáme, že inkunábula ŠVKBB má ešte pôvodnú väzbu, ale o tom, či väzba vznikla na mieste, kde sa prvotlač vytlačila, sa v súčasnosti môžeme iba domnievať. Keďže inkunábula z fondu SNK bola zreštaurovaná predovšetkým v súlade s preferovanou reštaurátorskou školou, teda s cieľom zachovať knižný blok, t. j. pôvodné dosky sa odstránili, ale záznam o stave knihy pred reštaurovaním sa nezachoval, preto sme mohli porovnávať iba knižné dosky inkunábuly ŠVKBB a BSB (Obr. 3).

V slepotlači na prednej doske má inkunábula ŠVKBB v strede malého kruhu tri štylizované písmená. V motíve slepotlače sa vyskytujú aj štyri rovnaké útvary s nezreteľným popisom. Motívy slepotlače na prednej doske inkunábuly BSB sú úplne odlišné (Obr. 3). V motíve dominuje stredový kruh s neidentifikovateľnými vzormi. Obidve inkunábuly majú dve jednoduché, veľkosťou rovnaké spony, ale ich motív je rozdielny.

Z porovnania sa zdá, že inkunábula BSB bola už v minulosti preväzovaná, t. j. nemá pôvodnú väzbu. Preväzba je však perfektne urobená a aj motívy slepotlače na prednej doske sú pravdepodobne súčasťou tejto preväzby.

Porovnávaním sme taktiež zistili, že texty v obidvoch inkunábulách *Missale Cartusiense*, ktoré sa nachádzajú na Slovensku, sú totožné, o čom svedčí aj ukážka rovnakých strán (*Januarius*) cirkevného kalendára „*Sanctorale*“. Čierna a červená tlač sú identické (Obr. 4).

Obr. 4 Prvá strana *Sanctorale* z inkunábuly SNK (hore) a ŠVKBB (dole). Na ukážke z inkunábuly z SNK boli navyše ručne domalované červenou farbou niektoré veľké písmená (F, S, C). Foto: V. Bukovský

2. 2. Porovnanie iniciálok

V tomto príspevku sme sa zamerali na porovnanie kolorovania iniciálok v obidvoch inkunábulách, ktoré sú výrazne odlišné z hľadiska použitia farieb, motívov a techník spracovania. Detailný pohľad na vybrané iniciálky **T** (4- až 6-riadkové), **P** a **R** (7- až 8-riadkové) z inkunábuly SNK je na Obr. 5.

Obr. 5 Ukážka niektorých kaligrafických písárskych iniciálok (perokresba) z inkunábuly SNK. Foto: V. Bukovský

Pre inkunábulu SNK je typické, že iluminátor použil len tri farby: červenú, modrú a pri 7- až 8-riadkových iniciálkach aj žltú farbu. Môžeme sa len domnievať, či iluminátora viedlo ku skromnému výberu farieb práve obmedzený výber pigmentov, ktoré mohol použiť (ich nedostatok), alebo jeho umelecký vkus. S určitosťou však môžeme tvrdiť, že s takouto činnosťou mal dlhoročnú prax, čoho dôkazom je rozvrhnutie obrázka, pričom ťahy pera a štetca sú veľmi isté aj v detailoch.

Detailný pohľad na vybrané iniciálky **T** (4- až 6-riadkové), **P** a **R** (7- až 8-riadkové) z inkunábuly z ŠVKBB sú na Obr. 6.

Obr. 6 Ukážka vybraných iluminovaných iniciálok z inkunábuly ŠVKBB. Foto: V. Bukovský

Iluminátor v tejto inkunábule použil širokú paletu farieb (červená, modrá, žltá, čierna, biela, oranžová, ružová). Samozrejme, farba, ktorú pozorujeme, mohla byť v priebehu času aj prirodzeným starnutím zmenená. Tento iluminátor použil na zobrazenie iniciálok kombinácie rôznych farieb, rôznych ornamentov a podkladov. Napríklad iniciála **T** je vyfarbená namodro a vyplnená rôznymi ornamentmi bielej a červenej farby. Ako podklad slúži zelený rámik vyplnený žltou farbou a doplnený navyše ešte červenými ornamentmi. Iniciála **R** je zasa namaľovaná zelenou farbou a vyplnená ornamentmi zelenej farby bledšieho odtieňa. Ako podklad slúži červený rámik veľmi sýtej farby vyplnený červenou bledšieho odtieňa, taktiež v doplnení žltými ornamentmi. I napriek tomu, že iniciály pôsobia veľmi rôznorodo, možno v nich nájsť dva základné motívy – rastlinný a rozmanité slučky. Do úvahy môžeme brať i eventualitu, že na ich výzdobe sa mohli podieľať aj viacerí iluminátori.

Písmenko **S** v troch porovnávaných inkunábulách (SNK, ŠVKBB, BSB)

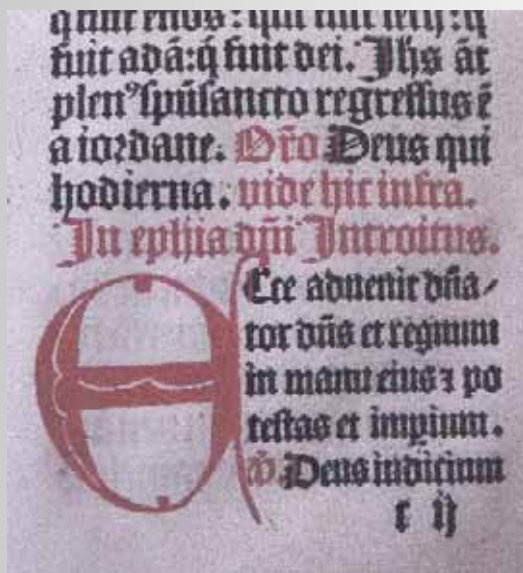
Pri všetkých troch inkunábulách môžeme porovnať aj tvar a farebné stvárnenie iniciálky **S** (4- až 6-riadková). Na Obr. 7 (vľavo) je iniciálka z inkunábuly SNK. Iluminátor pri zobrazení tejto iniciály používal najmä červenú a modrú farbu. Prepracované rozvrhnutie obrázka dokazuje jeho dlhoročnú prax. Stredná iniciálka **S**, pochádzajúca z inkunábuly ŠVKBB, je už na prvý pohľad iná a farebne rôznorodejšia. Okrem červenej a modrej v nej badáme aj zelenú a žltú farbu, pričom sa jej autor nevyhýbal ani tieňovaniu. Našou domnienkou je, že skriptorium, v ktorom bola táto inkunábula dotvorená, malo bohatšiu zásobu farieb dostupných pre iluminátorov a rubrikátorov a neobmedzovali sa len na používanie základných farieb. Farebné prevedenie a kaligrafická stránka poslednej iniciálky (vpravo) z BSB sú jednoduché, iluminátor využíva iba červenú farbu. Absenciu ďalších farieb nahrádza prepracovaním ťahov, ale aj základnej linky. Všetky tri iluminácie však spája základný motív, a to rôzne slučky a ornamenty.

V textoch skúmaných reštaurovaných inkunábul sa v knižnom bloku nachádzajú aj ďalšie iniciálky, ktoré boli taktiež ručne namaľované. Obyčajne išlo o veľko-

Obr. 7 Vyhotovenie iniciálky **S** v inkunábulách SNK (hore), ŠVKBB (v strede) a BSB (dole). Foto: V. Bukovský (prvé dve); vpravo dostupný digitálny záber z www.bildsuche.digitale-sammlungen.de

stou menšie iniciálky. Červenou farbou ručne namaľované (napísané) iniciály (4- až 5-riadkové), ktoré sú v inkunábule SNK a ŠVKBB, sú na obrázku 8 a 9. V inkunábule z Literárneho a hudobného múzea Štátnej vedeckej knižnice v Banskej Bystrici sme našli aj ďalšie iniciálky, ktoré boli namaľované inou

Obr. 8 Ukážka pätriadkových iniciálok z textu v inkunábule SNK (hore) a z inkunábuly ŠVKBB (dole). Foto: Z. Poništová

(zelenou) farbou. Typickým znakom pre napísané a kolorované iniciálky tejto veľkosti je štylizovaný symbol.

Obr. 9 Ukážka maľovaných iniciálok z inkunábuly ŠVKBB. Foto: Z. Poništová

Ďalšie iniciálky P (7-riadková) a H (7-riadková) veľmi dobre ukazujú rozdielnosť farebného stvárnenia rovnakých, a predsa výzdobou veľmi odlišných inkunábul. Iná knižná ilustrácia môže teda výrazným spôsobom ovplyvniť celkový dojem či vyobrazenie rovnakých šablón (Obr. 10 a 11).

Obr. 10 Porovnanie iniciálok P v inkunábulách SNK (hore) a ŠVKBB (dole)

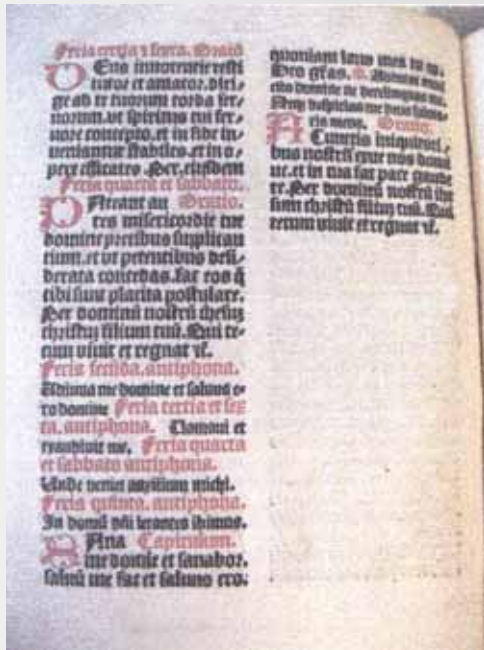
Obr. 11 Ponímanie tvaru a farebné stvárnenie iniciálok **H** nájdených v inkunábule SNK (hore) a v inkunábule BSB (dole). Foto: Z. Poništová (inkunábula SNK) a vpravo dostupný digitálny záber z www.bildsuche.digitale-sammlungen.de

Dvojriadkové iniciálky boli v obidvoch inkunábulách sčasti ručne dopísané zväčša farbou, ktorá sa v inkunábule najčastejšie vyskytuje. Na Obr. 12 je ukážka ručne napísaných dvojriadkových iniciálok v inkunábule SNK (vľavo) a inkunábuly ŠVKBB (vpravo).

Obrázok 12: Ukážka dvojriadkových ručne dopísaných iniciálok. Vľavo dole inkunábula SNK a vpravo hore inkunábula ŠVKBB. Foto: V. Bukovský

Pri porovnávaní inkunábul sme sa zamerali aj na problematiku trvácnosti farieb. Ako vidno na Obr. 12, v inkunábule ŠVKBB (vpravo) už dochádza k výraznému vyblednutiu najmä farby červeného pigmentu. Zo zistenej skutočnosti (trvácnosť farieb) by sa mohlo bližšie určiť aj miesto kolorovania inkunábul, ktoré je neznáme, avšak len na základe nepodložených faktov, a to i napriek tomu, že pigmenty určitej trvácnosti a špecifických vlastností sa totižto nachádzajú len v určitých oblastiach, pre ktoré sú dané pigmenty charakteristické. Ako príklad môžeme uviesť veľmi trvácný pigment s obrovskou krycou mohutnosťou bielej farby (Titánová beloba), ktorého ložiská sa nachádzajú v Nórsku. Naopak, biely pigment s len nepatrnou krycou mohutnosťou (Krieda) sa nachádza v oblastiach južného Anglicka či severného Francúzska. Môžeme teda konštatovať, že iluminátor inkunábuly SNK použil typické farby tejto knihy – červenú a modrú. Farby sú veľmi svieže a zdá sa, že časom sa výraznejšie nezmenili. V inkunábule ŠVKBB boli tiež použité typické farby tejto knihy, t. j. červená a zelená. Na rozdiel od inkunábuly (vľavo) farby v priebehu času výrazne degradovali, čo sa prejavilo predovšetkým ich intenzitou. Červená farba v porovnaní so zelenou výraznejšie degradovala a je menej stabilná. Predpokladáme, že pri iluminácii obidvoch inkunábul boli použité štruktúrou a zložením rôzne červené farby. Farebnosť dvojriadkových iniciálok v obidvoch knihách (napr. posledná strana v inkunábulách) je rovnaká, pričom časť týchto iniciálok už bola do textu priamo vytlačená červenou farbou (rumelka?), tvar iniciálok je identický, ako aj ich poloha v texte (Obr. 13).

Obr. 13 Ukážka dvojriadkových tlačných iniciálok. Reštaurovaná inkunábula SNK (vľavo) a ŠVKBB pred reštaurovaním (vpravo). Foto: V. Bukovský

ZÁVER

Na základe rozdielnosti farebného zobrazenia jednotlivých výjavov v inkunábulách SNK a ŠVKBB usudzujeme, že iluminátori sa snažili pracovať s dostupným materiálom. Výsledkom bola na jednej strane premyslená a zložitá výzdoba, na druhej strane síce prepracovaná, ale jednoduchá výzdoba. Niektoré veľmi trvácne a kvalitné pigmenty si aj po mnohých rokoch zachovali svoju sýtosť a krásu, iné boli, pravdepodobne, nižšej kvality, preto za určitých podmienok stratili svoj pôvodný výzor. Na základe tohto porovnania môžeme teda tvrdiť, že v minulos-

ti, v období vzniku daných inkunábul, bola výzdoba kníh náročnou, zdĺhavou, ručnou prácou a všetky knihy, i obsahovo totožné, boli zdobené samostatne. Každá výzdoba vznikala v rukách jedinečných osobností s rôznym umeleckým cítením, pričom podmienky na výzdobu boli často veľmi odlišné. V súčasnosti nevieme s presnosťou určiť, či to vyplývalo z miesta, na ktorom sa výzdoba uskutočňovala, alebo z prístupnosti k daným farbám, ktoré mal iluminátor k dispozícii. Výrazný rozdiel v kolorovaní poukazuje na skutočnosť, že cesta skúmaných prvotlačí bola veľmi odlišná. S určitosťou však môžeme tvrdiť, že aspoň jedna z nich (inkunábula ŠVKBB) bola v minulosti iluminovaná v skriptóriu, vo významnej dielni.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

- BIDLOVÁ, Věra. 2005. *Barvení pomocí rostlin*. Praha : Grada, 2005. 86 s. ISBN 80-247-1022-6.
- CABADAJ, Peter. 2008. *Cesty slovenskej knihy*. Martin : Slovenská národná knižnica, 2008. 103 s. ISBN 978-80-89301-26-3.
- ĐUROVIČ, Michal a kolektiv. *Restaurování a konzervování archiválií a knih*. Praha : Paseka, 2002, s. 79 – 198. ISBN 80-7185-383-6.
- HAMANOVÁ, Pavlína. 1959. *Z dějín knižní vazby*. Praha: Orbis, 1959. 275 s.
- HRADY-ZAMKY.SK. 2016 – 2021. *Červený kláštor*. História a osobnosti. [online]. Dostupné na internete: <https://www.hrady-zamky.sk/cervený-kláštor/>.

- JANKOVIČ, Lubomír. 2014. *Inkunábuly: Umenie európskych knižných tvorcov 15. storočia v zbierke Slovenskej národnej knižnice*. Martin : SNK, 2014. 358 s. ISBN 978-80-8149-041-5.
- KOTVAN, Imrich. 1979. *Inkunábuly na Slovensku*. 1. vydanie. Martin : Matica slovenská, 1979. 560 s.
- KOTVAN, Imrich – FRIMMOVÁ, Eva. 1988. *Inkunábuly Slovenskej národnej knižnice Matice Slovenskej v Martine*. Martin : Matica Slovenská, 1988. 262 s.
- KUZMÍK, Jozef. 1987. *Knižná kultúra na Slovensku v stredoveku a renesancii*. Martin : Matica slovenská, 1987. 234 s.
- MISSALE CARTUSIENSE. 1496. [online]. Dostupné na internete: <https://bildsuche.digitale-sammlungen.de/index.html?c=viewer&l=en&bandnummer=bsb00030081&pimage=&v=&nav=>
- OLEXÁK, Peter. 2007. *Kodikológia*. Ružomberok : Filozofická fakulta Katolíckej univerzity, 2007. 130 s. ISBN 978-80-8084-241-3.
- PONIŠTOVÁ, Zuzana. 2009. *Farbivá v dejinách výtvarného prejavu človeka*. Bakalárska práca. Žilina : Žilinská univerzita v Žiline, Fakulta prírodných vied, Katedra mediamatiky a kultúrneho dedičstva. Vedúci bakalárskej práce: doc. Ing. Vladimír Bukovský, CSc. 44 s.
- SLÁNSKÝ, Bohuslav. 1976. *Technika v maliarskej tvorbe*. Praha : Polytechnická knižnica, 1976. 179 s.
- VOIT, Petr. 2006. *Encyklopedie knihy*. 1. vydanie. Praha : Nakladatelství Libri, 2006. 160 s. ISBN 80-7277-312-7.
- ZELINGER, Jiří a kol. 1992. *Konzervace pergamenu a jeho uložení*. Praha : Národní knihovna, 1992. 148 s. ISBN 80-7050-137-5.

TVORBA JÁNA BALKKA

MGR. MÁRIA PITÁKOVÁ, PHD.

- maria.pitakova@snk.sk
- Slovenská národná knižnica, Martin
- www.snk.sk

The 1930s were the most important turning point in the development of Slovak children's literature. At that time, a lot of significant Slovak authors embarked on writing children's books, which were mainly based on rustic and folklore themes. Ján Balko is an example of an author whose works contain the realist concept of childhood. In his fairy tales, Balko convincingly introduced the complexity of interpersonal and social relations to the children's readers through animal characters. He brought a cognitive aspect to his literary works through the animal world filled with elementary human values, such as love, friendship, compassion, and creative activities. Anthropomorphic animals in Balko's stories are attributed with some typical child traits – restlessness, playfulness, cheerfulness, and naivety. Apart from a series of books for children and youth, Balko also wrote historical novels from the period of the Turkish wars, e. g. *Kvety zo záhrady Sultánovej* [Flowers from the Sultan's Garden] and *Sultánova pomsta* [The Sultan's Revenge].

Keywords: Ján Balko; historical novels; children's books; anthropomorphic animals; Slovak children's literature

ÚVOD

Rozprávky, najmä tie ľudové, prežili rôzne osudy. Počas svojej existencie boli predmetom oslavných vyznaní, ale narážali aj na nedôverčivosť a odmietanie, avšak vzťah detí k rozprávkam sa po celé stáročia nemenil. Prevažná časť rozprávok je stelesnením túžby po krajšom živote a svedectvom vôle človeka podmaniť si prírodu. S motívmi prírody sa stretávame vo väčšine diel spomienkového žánru.

Na rozdiel od ľudovej rozprávky spisovateľa v autorskej rozprávke narábajú s vybraným prvkom z folklórnej rozprávky netradične, avšak nie tak, aby porušili zákony v klasickej rozprávke, ale podľa svojich zámerov ho požívajú v novej nezvyčajnej situácii, a tak si vytvoria pôdu na vyslovenie vlastných názorov. Autorskou rozprávkou vstupuje do rozprávky humor, ba až absurdno. Hoci je určená ako zábavné čítanie pre deti, má svoje poznávacie i výchovné hodnoty. Všetky podoby autorskej rozprávky spája jeden zo základných znakov rozprávky – fantázia¹, ktorá by podľa Milana Rúfusa nemala absentovať v detskom svete, pretože „*Čím by bolo dieťa bez fantázie? A čo by z takého dieťaťa bolo o dvadsať rokov? Viera a hľadanie neskutočných krajín je privilegiom detstva. Ale ostáva po ňom akási trvalá zvedavosť.*“

Vzťah autorskej rozprávky a folklóru má však aj svoje pravidlá a nemôže sa (ako by sa mohlo zdať) ľubovoľne porušovať. Je potrebné, aby si autorská rozprávka v tomto smere ctíla pravidlá folklóru. Ani v čisto autorských adaptáciách folklórnych látok nemožno „rozbiť“ alebo nenapraviteľne „poškodiť“ mýtický poriadok sveta.

Taktiež aj vzťah autorskej rozprávky a dieťaťa má svoje zákonitosti. Autorská rozprávka by mala dodržiavať určité pravidlá v literárnej, filmovej aj animovanej podobe. Často sa odohráva „tu a teraz“ a dieťa sa nedokáže vždy dobre zorientovať. Hranica medzi dobrom a zlom a medzi čistými a nečistými prostriedkami boja je nejasná. V autorskej rozprávke sa môže dieťa konfrontovať aj s tabuizovanými témami, ktoré nie sú typické pre detský vek, ale o ktorých potrebuje vedieť, pretože sú súčasťou jeho prirodzeného života, napríklad smrť či staroba.

FORMOVANIE AUTOROVEJ OSOBNOSTI

Uplynulo už 120 rokov od narodenia slovenského spisovateľa, autora literatúry pre deti a mlá-

Ján Balko. Zdroj: archív SNK

dež a právnika Jána Balka. Narodil sa roku 1901 v Dolnej Ždani. Po základnej škole v rodnej obci študoval na Kráľovskom gymnáziu v Banskej Bystrici (1913 – 1922), neskôr právo na Právnickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave (1922 – 1927). Po štúdiách pôsobil ako koncipient na Ministerstve s plnou mocou pre správu Slovenska. Okrem toho bol hlavným tajomníkom Obchodnej a priemyselnej komory v Banskej Bystrici, členom výkonného výboru HSLS, neskôr prezidiálnym šéfom ministerstva hospodárstva (1938), viceguvernérom Slovenskej národnej banky. Ako člen Štátnej rady (1942 – 1943) spolu s vtedajším predsedom Spolku sv. Vojtecha Msgr. Jánom Pöstényim predniesol protest proti transportom Židov. V roku 1943 bol spoluautorom a právnym redaktorom pastierskeho listu slovenských biskupov proti týmto transportom. Po potlačení Slovenského národného povstania sa spolu s biskupom Andrejom Škrábikom zaslúžil o záchranu desiatich významných predstaviteľov povstania, ktorých mali Nemci popraviť.

TVORBA PRE DETI

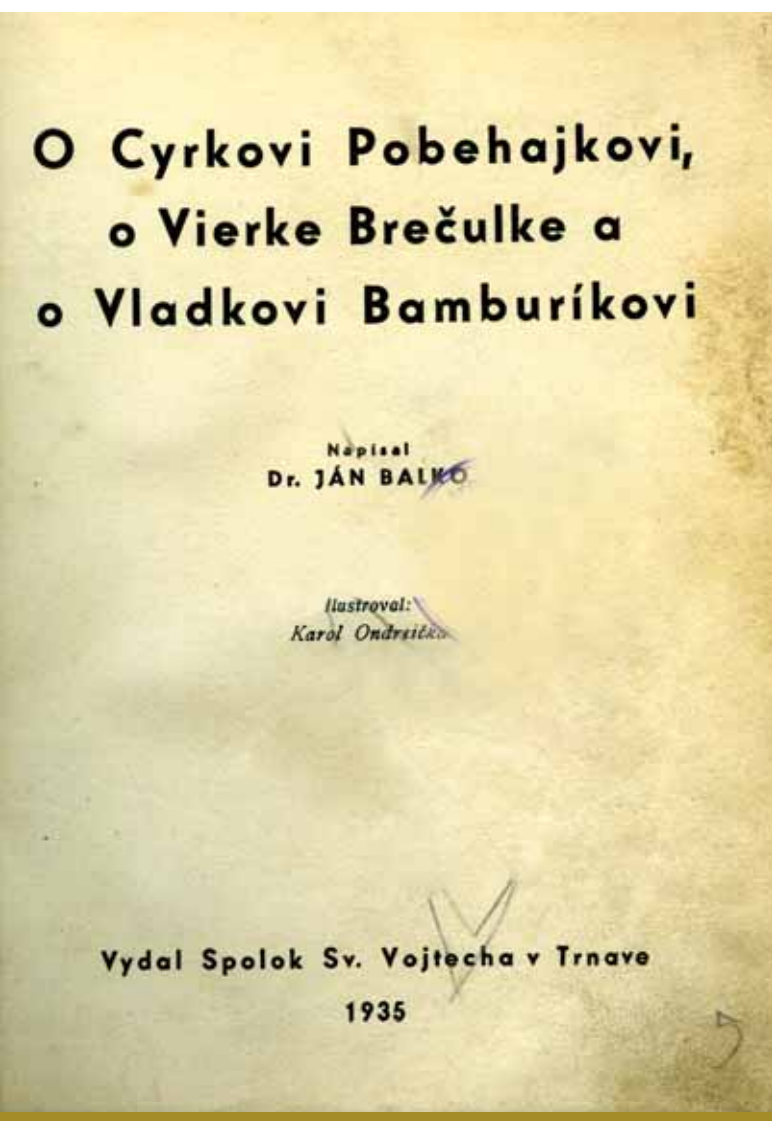
Do literatúry pre deti a mládež v medzivojnovom období sa Ján Balko zaradil rozprávkovými knižkami,

ako napríklad *O Cyrkovi Pobehajkovi*, o *Vierke Brečulke* a o *Vladkovi Bamburíkovi*, *Rozprávka o umbíkoch macúrikoch*, *List od lípky*, *Ako chodili cicušky do školy* alebo *Tik – Tak a iné rozprávky*, v ktorých stvárnil hravý svet detských príhod a hrdinstiev. V kontexte slovenskej medzivojnovnej literatúry patril k predstaviteľom prozaickej tvorby pre deti a mládež.

Detský svet v rozprávkach Jána Balka nie je len objektom beletrizovaného opisovania, ale stáva sa aj subjektom autorovej umeleckej výpovede. V jeho prozaickom debute *O Cyrkovi Pobehajkovi* (1935) je príznačný idylický ráz, v ktorom (v rozpore s vtedajším umeleckým trendom medzivojnovnej detskej literatúry) zidealizoval reálny svet dieťaťa. Postavy sú vytvorené so spontánnym zmyslom pre šibalstvá, odvahu a primerané hrdinstvá. Autor ako dobrý rozprávač predstavil detský svet doložený zážitkami troch malých súrodencov. Balko sa inšpiroval aj náboženskými motívmi, ktoré nielen z významového, ale aj zo žánrového hľadiska pôsobia v knihe zaostalo. Rozprávkovú knihu komponoval ako sled poetických obrázkov, ktorých

východiskom nebola autentická detská mentalita, ale vlastná predstava o detskom svete, ktorá z detského živlu neakceptovala v podstate nič.

V čase animovaných podobenstiev (podobne ako diela Martina Hranka), ale aj charakterového animovaného humoru (podľa Ľudmily Podjavorinskej) bolo jeho zotrvávanie pri myšlienkovu nenáročnej situačnej komike prejavom vývinovej pasivity. Tento prístup v tvorbe pre deti Balko uplatnil nielen v rozprávkach s detskými a personifikovanými zvieracími postavami, ale aj v ďalších knihách. Z nich je umelecky najpozoruhodnejšie dielo *Ako chodily Cicušky do školy*, v ktorej spracúva dobre známy námět v detskej literatúre – zvieratá a škola. Príbehy žiakov-zvieratiek Strčka, Skočka a Cicky Micky sú tvorené s úmyslom detského čitateľa skôr pobaviť, ako ho násilne poučať o škole a poslušnosti. Animovaná rozprávka je napísaná na báze antropomorfného princípu. Zážitky troch mačiatok v mačacej škole opäť koncipoval ako sériu zábavných epizód, tentoraz však preukázal väčší zmysel pre štýlovú čistotu.

Napriek tomu, že vytvoril svoju najlepšiu animovanú rozprávku, nedokázal ňou prekonať hranicu druhoradej produkcie. (Z vývinového hľadiska sa v nej neprezentoval žiadnym novým podnetom, ktorý by rozšíril hodnotové možnosti autorskej rozprávky.)

Iný prístup k stvárňovanej látke Balko uplatnil v rozprávke *List od lipky* (1939). Kompozične ju osnoval na vzťahu dieťa – príroda, v ktorom sa príroda

Ilustrátorom kníh *O Cyrkovi...* a *List od lipky* bol Karol Ondreička, ktorý patril k priekopníkom ilustrácie detských kníh na Slovensku. Rovnako ako všetky rozprávkové diela, aj vyššie spomínané rozprávky boli vydané v Spolku svätého Vojtecha.

Zdravou detskou fantáziou, hrou, vtipom a humorom sa vyznačuje ďalšia rozprávková kniha *Tik tak a iné rozprávky* (1942). Knižka úplne zapadá do autorovej koncepcie – mentorujúca detská literatúra. Ako dielo *List od lipky*, tak aj súbor textov *Tik tak a iné rozprávky* sa vyznačujú falošnou detskou autenticitou a moralistickým zameraním.

Balko poetiku rozprávok pre najmenších založil na dejovosti, hravosti, humore a fantázii. Tieto prvky uplatnil v knihe *Rozprávka o Umbíkoch* (1935) ako spojenie biologického aspektu zvieracieho sveta s dobrodružným motívom. V animovanej rozprávke sa pokúsil rozvinúť motív priateľstva, jeho konvenčná podoba však nemohla byť predpokladom sugestívnejšieho výsledku, pretože idea knižky *O umbíkoch* je síce demonštrovaná na rodine antropomorfovaných mackov, nevychádza však z osobitostí a zákonitostí,

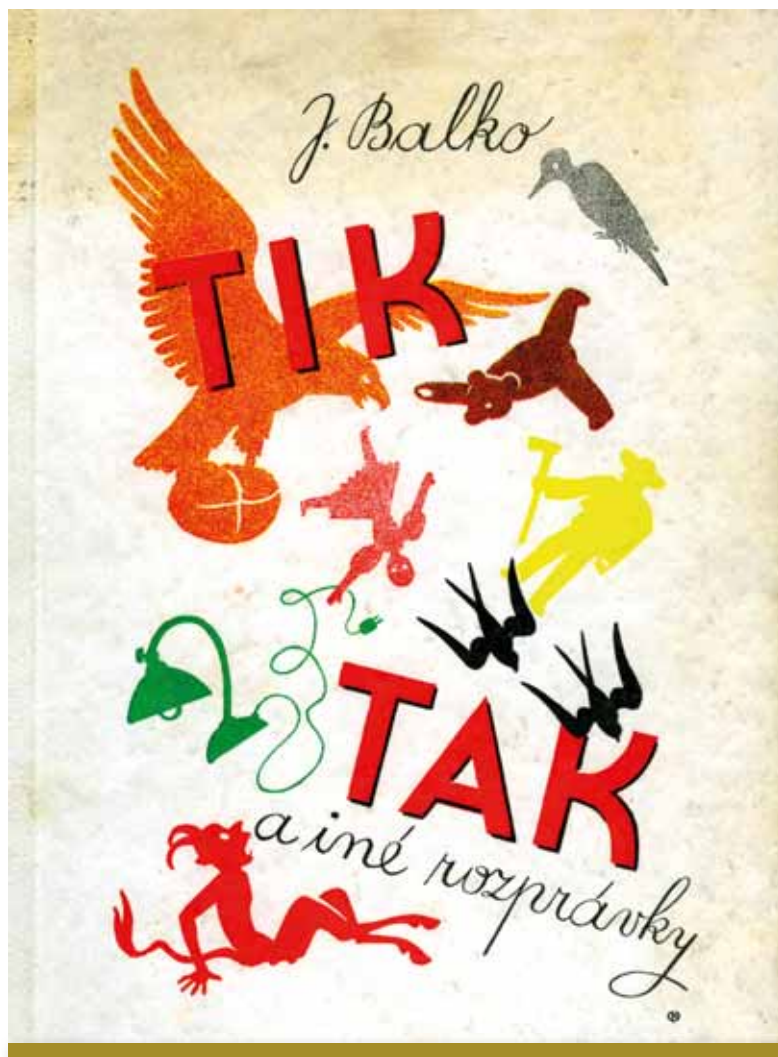
LIST OD LIPKY

NAPÍŠAL:
DR. JÁN BALKO

ILUSTROVAL:
KAROL ONDREIČKA,
AKADEMICKÝ MALIAR

VYDAL SPOLOK SV. VOJTECHA | TRNAVA 1939

prostredníctvom stromu uchádza o priazeň dieťaťa v menej radostných chvíľach. Lipka na jeseň posieľa deťom list o chocholuške, o pomoci vtáčikom, múdrom ďatľovi, chorej jablonke a o slniečku. Je tu zrejmý výchovno-vzdelávací zámer. Autor ho však realizuje pútavým rozprávaním, pričom rešpektuje mieru pre sentimentálnosť a subjekt detského čitateľa. Aj napriek tomu, že už neobsahuje legendistické motívy, s debutom má identické niektoré prvky, ako falošná detská autenticita, moralistické zameranie, ale aj nefunkčné začlenenie antropomorfovaných a personifikovaných častí do pseudorealistického príbehu.

HISTORICKÉ ROMÁNY

Po dlhšej tvorivej pauze sa Ján Balko prezentoval tvorbou pre dospelých historickými románmi z čias tureckých vojen, a to *Kvety zo záhrady Alahovej* (1972) a *Sultánova pomsta* (1975). Ďalšie jeho historické romány, ako *Pán Váhu a Tatier*, *Krásna Viktória* a *Turecká nevesta* ostali v rukopise.

Ján Balko je v slovenskej literatúre známy najmä ako autor kníh pre deti a mládež, zaujímal sa však aj o slovenské dejiny, čoho výsledkom bol slovenský historický román *Kvety zo záhrady Alahovej*. Dej románu autor osnoval na skutočných udalostiach (širokej verejnosti neznámych, hoci v kontexte slovenských dejín významných). Príbeh sa odohráva v 16. storočí po roku 1526, keď sa Uhorsko rozdelilo na dve časti a Maďarsko so Sedmohradskom ovládli Turci. Slovensko znášalo ťarchu stáročných bojov vedených proti Turkom, avšak slovenský ľud sa húževnato bránil proti krvavým tureckým nájazdom. Slováci v tom čase boli nielen hrádzou proti ďalšej expanzii Turkov, ale aj ochrancami európskej kultúry a civilizácie.

Román, v ktorom vystupujú mnohé historické postavy (Gabriel Dóczy, gróf Forgáč, kapitáni Barbarič a Romháň), ale aj hrdinovia z ľudu (Matej Filanda Rúbaj, Adam Šabla a iní), zaujme nielen živými a plastickými zobrazeniami atmosféry života v stredovekom Slovensku, drancovaním a lúpením Turkov, odvlácaním ľudí do otroctva, ale najmä spôsobom, akým autor tieto historické fakty (poznávací hodnota knihy) využil pri vytváraní zápletiiek, napínavého deja, romantických osudov hrdinov a opisovaní bojových scén (pri obrane Modrého Kameňa či Svätého Beňadika), života na hradoch či v háreme tureckého sultána. Väzbu diela navrhol Karol Rosmány, grafický dizajnér, architekt, ilustrátor a typograf. Dielo vyšlo vo vydavateľstve Tatran.

Voľným pokračovaním diela *Kvety zo záhrady Alahovej* bol historický román *Sultánova pomsta*. Najväčším hrdinom dobrodružno-historického románu, ktorého dej sa odohráva vo Zvolene a jeho okolí v roku 1560, teda v časoch tureckých vpádov na naše územie, bol slovenský národ a slovenský sedliak. V plnej sile sa v ňom objavuje hrdinská postava kapitána Barbariča, ktorý už aj v prvom diele konal významné činy. Čitateľ môže sledovať aj zápas a statočnú prácu ľudových hrdinov, ako Mateja Filandu Rúbaja, Adama Šablu a jeho spo-

ale z autorskej konštrukcie uprednostňuje fikciu pred beletristickým ozvláštnením vecnej informácie, takže v konečnom dôsledku jeho práca nemá nič spoločné s autorskou rozprávkou biologického typu.

Rozprávku ilustroval známy slovenský maliar, grafik, ilustrátor, scénograf a výtvarný pedagóg Ľudovít Fulla. Vydaná bola vo vydavateľstve Spolku svätého Vojtecha.

Posledná Balkova detská kniha *Mupucopo* vyšla v roku 1947 pod pseudonymom Ján Bukovinský. Adresoval ju dospelievajúcemu čitateľovi. Hlavnými protagonistami sú pubertálne (adolescentné) postavy, ale autor štylizovaný detský, respektíve študentský svet nezaznamenáva v reálnych proporciách. Na rozdiel od predchádzajúcich prác má však táto štylizácia svoje opodstatnenie, pretože jej hlavným motívom bola úsmevná parodizácia detektívneho žánru. Pomerne nevydarená je však prvá časť, pretože v nej Balko zosmiešňoval schému populárneho detektívneho žánru. V druhej časti, príbehovo už nie takej celistvej, humoristické zveličenie zbytočne uzemnil pseudorealistickou pointou, a tak vlastne i tento osobitejší výkon zrelativizoval.

Ilustrátorom knihy bol Robert Dubravec, maliar, grafik, ilustrátor a výtvarný pedagóg.

lubojovníka – bývalého zbojníka Michala Cabaja. Taktiež sa tu rozvíja aj osud jednej z kvetín zo záhrady Alahovej Márie Romháňovej Šablovej a jej dcérky Evičky Romháňovej. V románe vystupuje aj záhadný derviš Marhum, zradca a poturčený slatinský rodák, ktorý bol nešťastím pre rodný kraj. Román zachytáva niektoré významné úseky vyše dvestoročnej mozaiky slovenského života, ktorej všetky diely sú poznačené bojom a hrdinským odporom slovenského národa. (Často sa v ňom spomínajú zásluhy o záchranu západoeurópskej „kresťanskej civilizácie“.) „V týchto bojoch v horách a dolinách písal náš národ krvavým mečom svoju históriu. No privlastňujú si túto zásluhu neprávnosťou, ktorí na tejto záchrane mali len veľmi pochybnú účasť. Zatajovali a zamlčovali úmyselne leví podiel Slovenska a slovenského národa práve tí, čo kopali hrob nášmu národu a pritom sa zdobili jeho hrdinskými činmi.“

Je smutne známe, že maďarská šľachta si veľmi rýchlo zvykla na tohto nepriateľa všetkého kresťanstva a spolu s ním ruka v ruke zdierala vlastný poddaný ľud a bojovala proti našim krajom, obciam a mestám a tieto neraz spolu s Turkami drancovala, plienila a vypalovala.

V románe, v ktorom sa stretávajú boje, hrdinstvá, zrada a pomsta je hrdinská láska ženy-matky a jemná láska jej dcéry akýmsi protikladným obrazom života týchto čias. Ani kruté boje, ani mor, ktorý roku 1586 zachvátil našu krajinu, nevládal postaviť prekážku láske. Treba ešte uviesť, že sa aj v tomto druhom diele ďalej vinie prúd krvi a úsilia slovenského národa, ktorý v protitureckom boji budoval zdarma hrady a opevnenia, krvopotne platil dane a potom ešte aj bojoval.“

Kniha bola vydaná vo vydavateľstve Tatran s ilustráciami od slovenského grafika Igora Rumanského.

V oboch románoch Balko zachytil ťaživú atmosféru na Slovensku v období tureckého vpádu a opierajúc sa o historické udalosti v nich dejovo striedal historický a dobrodružný žáner. V historickom románe *Krásna Viktória*, ktorý ostal v rukopise, opísal zvrhnutie násilníckeho vládnutia kapitánov na hradoch v Šačove, Revišti a krutovládu červených rytierov na hrade Teplice.

V rukopise ostal aj historický román *Pán Váhu a Tatier*, ktorý Balko venoval Jánovi Hollému. Dej románu sa odohráva v dobách úpadku kráľovskej moci v Uhrách, ktorý nastal po vymretí panovníckeho Arpádovského rodu a po boji rôznych strán

o trón. Moc feudálov v tomto období mimoriadne vzrástla. Rozbroje nastali medzi chorvátskou šľachtou, ktorá za pomoci pápeža Bonifáča VIII. povolala na uhorský trón neapolského princa Karola Róberta, a najmocnejším feudálom Matúšom Čákom, ktorý sa postavil za povolanie českého kráľovského princa Václava a ktorý následne dosiahol aj jeho korunováciu za nového uhorského kráľa. V týchto rozháraných pomeroch ťarchu a biedu znášal najviac poddaný ľud.

Ján Balko sa venoval aj odbornej literatúre. V diele *Bryndziarsky priemysel na Slovensku* čerpal údaje pravdepodobne zo svojej činnosti v obchodnej komore a kniha mohla v danom čase poslúžiť aj ako akýsi návod na arizáciu židovského majetku. Rozdelil v nej výrobcov a kontingenty (mliekarstvo) na Židov a Nežidov, pričom sa rozplýval nad tým, ako sa už v tejto oblasti udomácňuje „kresťanský živel.“ V rozhlase boli reprodukované viaceré z jeho rozprávok pre deti. Okrem toho prispieval do *Slovenského denníka*, *Slováka*, časopisu *Obchodná komora* a iné.

ZÁVER

Môžeme niektoré diela slovenskej prózy pre deti a mládež (napríklad Hrankových *Ježkovcov* alebo Ponickéj *Slavikove huslíčky*) nazvať knihami o prírode? Ak by sme tak urobili, zostali by sme určite pri povrchnej charakteristike. Autori týchto prác sledujú v prvom rade čosi viac, než je umelecké poznávanie prírody. Ide im o rozprávkové portréty rozmanitých ľudských pováh a o alegórie spoločenských konfliktov. Autori sa k prírode dostávajú prostredníctvom svojich postáv. Príroda sa do literatúry nemohla dostať, pretože nás obklopuje na každom kroku a naši umelci s ňou rástli. Próza o „prírode“ žila vždy skôr na okraji než v strede slovenskej literatúry.

Balko sa svojimi knižkami pre najmenších čitateľov v 30. a 40. rokoch zaradil medzi významných tvorcov slovenskej modernej rozprávky. Jeho tradičnú úroveň, druhotne závislú na umeleckom type animovanej rozprávky, potvrdzuje aj literárna realizácia s veršovanými vsuvkami. Patril k tvorcom, ktorého diela sa radili k literatúre špeciálnych funkcií s myšlienkovou i výrazovo konvenčnými textami. Ich tvorcami sú starší, tzv. druhosledoví autori (Ferdinand Gabaj, Michal Šteinhíbel, Mária

Kočanová, Jozef Muráni-Nežatický, Teodor Kunst, Oľga Harmanová), ktorí do literatúry vstúpili buď v medzivojnovom období, alebo v prvej polovici 40. rokov. Na ich neinvenčný model, v optimálnom variante charakterizovaný pedagogicky kultúrnejším vzťahom k detskému adresátovi, nadviazala mladšia autorská generácia – opäť bez výraznejších talentových predpokladov. Mohli by sme tvrdiť, že z množ-

stva zábavnej, didakticky zameranej, oficiálnym požiadavkám prisluhujúcej beletrie a veršov pre deti stojí tvorba Jána Balka relatívne umelecky vyššie.

Fraňo Kráľ uviedol: „*Detskú knihu nemožno napísať bez lásky. No iba s láskou k deťom si autor nevystačí. Musí si s deťmi rozumieť a musí mu byť blízky detský svet.*“ Cieľom rozprávkárov je, aby za každú cenu vychovali v dieťati ľudskosť.

POZNÁMKY

- ¹ Bližšie pozri Poliak, 1963, s. 126.
- ² Autorská rozprávka nesmie ísť proti mýtickému usporiadaniu sveta. Vznikla ako pokus odlišiť sa od folklórnej predlohy a podstatnejšie narušiť jej štruktúru, prípadne ju aj deformovať, a tak prekonať.
- ³ Bližšie pozri *Biografický lexikón Slovenska I A – B*. Martin : Slovenská národná knižnica; Národný biografický ústav, 2002 s. 190 – 191.
- ⁴ Bližšie pozri Sliacky, 2009, s. 23.
- ⁵ Bližšie pozri Sliacky, 2005, s. 20.
- ⁶ Bližšie pozri Sliacky, 1988, s. 267 – 273.
- ⁷ Bližšie pozri Sliacky, 1990, s. 205.
- ⁸ Bližšie pozri *Biografický lexikón Slovenska I A – B*, 2002 s. 190 – 191.
- ⁹ Bližšie pozri Sliacky, 1990, s. 205.
- ¹⁰ Bližšie pozri Sliacky, 2007, s. 155.
- ¹¹ Bližšie pozri Sliacky, 1988, s. 267 – 273.
- ¹² Ilustroval knihy Jozefa Cígera Hronského, Jozefa Horáka, Ludmily Podjavorinskej, Ľuda Ondrejova a niekoľko ročníkov detského časopisu *Slniečko*. Podieľal sa tiež na ilustráciách periodík *Matice slovenskej*.
- ¹³ Bližšie pozri Sliacky, 2007, s. 147.
- ¹⁴ Bližšie pozri Sliacky, 1990, s. 204.
- ¹⁵ Bližšie pozri Sliacky, 2007, s. 155.
- ¹⁶ Bližšie pozri Sliacky, 1990, s. 205.
- ¹⁷ Bližšie pozri Maňovčík, Augustín. *Slovník slovenských spisovateľov 20. storočia*. Bratislava – Martin 2001, s. 21.
- ¹⁸ Pán na Revišti, Šášove, v Žarnovici, Levči a Šúšolí. Tieto panstvá obdržal ako donáciu od kráľa Mateja Korvína.
- ¹⁹ Kapitán na Modrom Kameni, historická postava.
- ²⁰ Po svojom starom otcovi bol chorvátskeho pôvodu.
- ²¹ Deje oboch týchto románov sa odohrávajú v časoch tureckého ohrozenia. Román *Kvety zo záhrady Alahovej* sa odohráva na hradoch v Revišti, Šášove, Svätom Beňadiku, Štiavnici, na Novohrade vo Zvolene a čiastočne na Modrom Kameni.
- ²² Literárny archív: Slovenská národná knižnica – Archív literatúry a umenia, signatúra 41 A 24.
- ²³ Literárny archív: Slovenská národná knižnica – Archív literatúry a umenia, signatúra 41 A 24.

SÚČASNÁ SLOVENSKÁ PRÓZA V NEMECKÝCH PREKLADOCH PREHĽAD RECEPČNÝCH SNÁH

PROF. DR. SC. PHIL. LUDWIG RICHTER

This study examines the reception of the Slovak contemporary fiction prose after 1989 in Germany, Austria, and Switzerland. It scrutinizes the German translations, insofar as they have been published in book form, and describes the literary critic reactions in the media, especially in the press and radio. The main subjects of the received novels and collections of short stories are the totalitarian past of Slovakia, the processes of transformation and democratization after the Slovak nation gained freedom, as well as the current social situation.

✉ profrichterl@aol.com

Keywords: Slovak fiction prose; translations into German; literary critic reactions

Zánik štátneho socializmu, Nežná revolúcia v Československu a obrat v NDR v novembri 1989, zjednotenie Nemecka v októbri 1990 a vznik Slovenskej republiky v januári 1993 výrazne ovplyvňovali recepciu slovenskej literatúry v nemeckom jazykovom priestore, ktorú v tom období obmedzovali politické zásahy, tematické tabu alebo estetické výhrady. Po týchto udalostiach vyšli najprv preklady z tvorby striktno alebo dočasne zakázaných autorov za normalizácie a literárne svedectvá obetí totality,¹ postupne sa však v recepcii presadzovala nová ponovembrová literárna tvorba so svojším pohľadom na prekonanú minulosť a so silnejším fókusom na transformáciu spoločnosti a demokratický vývin.

POHLĎADY SPÄT DO TOTALITNEJ MINULOSTI

Už v roku 1994 uverejnilo vydavateľstvo Fischer Taschenbuch Verlag vo Frankfurte nad Mohanom poviedku **Jána Johanidesa** *Bodenfrost* [Holomráz]², ktorá ako jedna z prvých slovenských umeleckých reakcií na práve prekonanú totalitu našla pozoruhodnú odozvu v týždenníku *Die Zeit*. Vo svojej recenzii ju Christof Siemes nazval „kriminálnym príbehom s ideologicky zaslepenými masami a prostými zákernými vrahmi“, „politickou groteskou“ aj „príbehom o moci, ktorú holokaust ešte stále má nad tými, ktorí mu ušli“, čím vyzdvihuje hlavne osud Róma Deža, ktorý „je vždy na falošnej strane“ a „na svete má svoje miesto iba ako obeť“, súhrnne pokladá túto knihu za „dojemný pokus, rozprávaním odhaliť vzor, ktorému diktatúry vďačia svoj dlhý život [...] či je to fašizmus, stalinizmus alebo komunizmus pritom sotva robí podstatný rozdiel“.³

Aj krátky autobiografický text *Das blinde Fischlein* [Slepá rybka]⁴, v slovenčine uverejnený už v roku 1998, v nemčine až v roku 2019 v Klagenfurte vydavateľstvom Drava, patrí k prvým dielam o živote za totality. V ňom **Rút Lichnerová** podáva retrospektívny obraz svojho detstva v pofebruárovom období, v ktorom bol jej otec kvôli kresťanskej viere prenasledovaný, presídlený a šikanovaný, avšak svoj osud znášal s Božou dôverou. Autorka v diele znázorňuje dilemu medzi rešpektom k statočnému otcovi a negatívnymi dôsledkami, ktoré z toho vyplývajú pre dievča: posmešky a klebety spolužia-

kov, strach zo všadeprítomnej štátnej bezpečnosti. Recenzia v rakúskom feministickom časopise *WeiberDiwan* konštatuje, že „krátke scény vrhajú jasné svetlo na rodinnú, spoločenskú a politickú situáciu v komunistických rokoch 1950“, v ktorých sa „ich-rozprávačka“ prezentuje ako „svojhlavé dievča, vytvárajúce svoje vlastne estetické názory a stratégie na prežitie“ a vzhľadom na spôsob zobrazenia rezumuje, že „hra s perspektívou rozprávania, náhla zmena rovín času a skutočnosti, prekríženie (snového) obrazu a jazyka, intertextovosť a sebareflexia rozprávania robia z tohto textu naozaj závažné dielo slovenskej postmodernity“.⁵

Skoro tridsaťpäť rokov skúseností s totalitou reflektujú memoáre židovskej autorky **Agneše Kalinovej** formou rozhovorov s Janou Juráňovou *Meine sieben Leben* [Mojich 7 životov], ktoré roku 2016 v mesiaci Herne vydalo vydavateľstvo Gabriele Schäfer⁶. Autorky opisujú útek pred deportáciou v roku 1942 do Budapešti, prežitie vojny v tamojšom katolíckom kláštore, návrat na Slovensko po oslobodení, život v socializme medzi antisemitským ohrozením v 50. rokoch 20. storočia, eufóriu v ére Dubčeka a represiu za normalizácie až po emigráciu v roku 1978, odkiaľ jej hlas bol počuť v reláciách *Radio Free Europe*. Vo svojej recenzii v internetovom časopise *literaturkritik.de* Volker Strebel toto rozsiahle dielo trefne charakterizuje: „Určený napätiami nemecko-slovensko-maďarských citlivostí sa rozvíja stredo-európsky osud. [...] Súkromné zážitky sú senzibilne prepojené s meniacim sa spoločenským a politickým vývojom.“⁷ V nekrológu na disidentku Kalinovú v denníku *Die Welt* Michal Hvorecký túto knihu hodnotí ako „dôležitý príspevok k spomienkovej kultúre a k spracovaniu dvoch diktatúr“.⁸ Inšpirovaná svojimi rozhovormi s Agnešou Kalinovou si Jana Juráňová v románe *Eine unerledigte Angelegenheit* [Nevybavená záležitosť], vydanom roku 2016 vo vydavateľstve Wieser Verlag⁹, položila otázku, ako dnes vníma prenasledovanie Židov počas vojny v slovenskom štáte. Jej odpoveď je vlastne vyjadrená už v názve knihy. Úsilie vyjasniť osud krásnej Židovky v dedine, v ktorej kedysi, súdiac podľa zarastených hrobov na cintoríne, pulzoval židovský život, naráža na neochotu a medzi niekoľkými potenciálnymi svedkami dokonca aj na strach z odhalenia dlho potlačenej spoluviny.

Polstoročie po svetoznámej eseji *Die siebente Nacht* [Siedma noc] **Ladislava Mňačka**¹⁰ sa do rúk číta-

telov v nemeckom jazyku dostáva ďalšie slovenské literárne dielo zachytávajúce dubčekovskú éru. Tento obsiahly román Luboša Juríka *Der kurze Frühling des Alexander Dubček* [Rok dlhší ako storočie], vydaný roku 2019 v berlínskom vydavateľstve Anthea Verlag¹¹ Volker Strelbel v internetovom časopise *literaturkritik.de* označuje ako „presvedčivý pokus komplexne zobrazit' dianie ‚Pražskej jari‘ roku 1968 podľa optiky Alexandra Dubčeka. Pritom sa opisuje spoločenské pozadie a vnútrostranícke dianie, ako aj trpké roky po násilnom potlačení reformného experimentu. Keďže Luboš Jurík volil formu románu, v dialógoch môže zachytiť napínavé, ako aj dramatické udalosti v politickom živote Alexandra Dubčeka a okrem toho ich v šikovných retrospektívach oživiť. Východiskom je Dubčekov pobyt v pražskej nemocnici Na Homolce, do ktorej bol dovezený po autonehode v jeseni 1992. V rozhovoroch s jeho lekárom, angažovaným svedkom udalostí ‚Pražskej jari‘, sa krok za krokom odkrývajú rozhodujúce etapy v živote Dubčeka.“¹² Tento spôsob zobrazenia a využitie nových a až teraz dostupných prameňov umožňujú autorovi z historickej dištancie kriticky poukázať na rozpor medzi subjektívnymi predstavami hlavného aktéra a dejinnou realitou a zároveň uvoľniť dokumentárny či faktografický charakter diela. Tým je doplnením aj korektívom Dubčekovej autobiografie, v nemčine vydané už roku 1993 pod názvom *Leben für die Freiheit*.¹³

V rakúskom vydavateľstve Wieser Verlag vyšiel roku 2014 v Klagenfurte román **Pavla Rankova** *Es geschah am ersten September (oder ein andermal)* [Stalo sa prvého septembra (alebo inokedy)]. Hoci má dielo podtitul *Historický román z rokov 1938 – 1968*, je to skôr spoločenský román, pretože Rankovovi nejde o akúsi dejinnú fresku s detailným faktografickým opisom konkrétnych historických udalostí a politických aktérov, ale predovšetkým o životný pocit ľudí rôznej národnosti z juhoslovenského mesta Levice v premenách času a zároveň o všedný deň v totalite, atmosféru všadeprítomnej neistoty a strachu. Lúboštný štvoruholník a epizódny spôsob zobrazenia stereotypov a klíšé mu poskytujú možnosti prudkých zmien deja, charakteristických pre triviálnu literatúru, avšak na rozdiel od nej ich nepoužíva svojvoľne, ale premyslene s cieľom skicovať dobový horizont. Predstavitelia štátnej moci sú uňho iba karikatúry, skutočná moc v totalite leží tak či tak v rukách tajnej polície. Z tohto hľadiska je Rankovo dielo zrejme aj spoločenskou satirou, provokač-

ným pohľadom na prekonanú reálo-socialistickú skutočnosť plných príkazov a zákazov, a to s odstupom celej epochy z hľadiska novej generácie.

Ďalší Rankovov román *Mütter* [Matky], vydaný roku 2020 v berlínskom vydavateľstve Anthea Verlag¹⁴, je taktiež situovaný do vojnového a povojnového obdobia. Nie je autorom vopred avizovaného pendantu k predošlému románu o otcovej generácii, ktorý paralelne sleduje štyri príhody. Tentoraz sa dej sústreďuje hlavne na jednu ženu a odohráva sa predovšetkým v sovietskom gulagu, čo je v nemeckom vydaní výslovne zdôraznené podtitulom „*Cesta vlčice cez Gulag*“. Nemecký čitateľ tým, pravda, natrafi na prostredie, ktoré už autenticky pozná z ruskej literatúry. Dozvie sa však málo známou skutočnosť, že po druhej svetovej vojne boli slovenskí civilisti a medzi nimi dokonca aj ženy odsúdení Červenou armádou a uväznení v sovietskych trestných táboroch. Slovenský Inštitút v Berlíne umožnil online-čítanie z nemeckého prekladu knihy prostredníctvom sociálnej siete Facebook.¹⁵

V románe *Das Haus des tauben Mannes* [Dom hluchého], vydanom roku 2019 vo viedenskom vydavateľstve Braumüller Verlag¹⁶, prezentuje **Peter Krištúfek** osud slovenského lekára Alfonza Trnovského, ktorý navonok prežil vojnové obdobie v slovenskom štáte, ako aj socialistickú realitu v obnovenom Československu zdanlivo bez ujmy. V skutočnosti však žil v neustálej obave pred represáliami, ktoré ho donútili opakovane robiť kompromisy, a tým sa sám stal vinným aj vydierateľným zároveň. Rozprávač v ich-forme, jeho syn Adam, už niečo tušil, ale celú pravdu sa dozvedel až po Nežnej revolúcii 1989 zo spisov štátnej bezpečnosti. Na prvý pohľad sa zdá, že koncentrácia na jeden životný príbeh by mohla zúžiť naratívnu perspektívu, to sa však nestalo, lebo udalosti sa síce krúčia okolo hlavnej postavy a jej rodinného prostredia, ale zároveň širšie zachytávajú spoločenský život v jeho mnohostrannosti. Krištúfekov román nie je iba rodinnou ságou, ale komplexný obraz dvoch totalitných období v dejinách Slovenska a minulého storočia. Aj preto našiel v rakúskych a nemeckých médiách živý a väčšinou kladný ohlas. Viedenský novinár Edgar Schütz v rakúskom rozhlase ORF konštatoval: „*Literárne spracovanie obdobia od 30. do 90. rokov v (Česko)Slovensku z pera Petra Krištúfka je osvetľujúce a zároveň aj mäťúce. V románe vystupuje mnoho postáv a všetky, ako sa zdá, pochádzajú zo skutočného života, čo sa odráža aj v ich činoch. A keďže ich činy sú ovplyvnené*

určitými obdobiami a s nimi súvisiacimi udalosťami, nie je možné rozdeliť postavy na explicitne pozitívne a explicitne negatívne, ale ani odsúdiť alebo schváliť ich konanie. Existujú idealisti a prívrženci, ale aj prefíkaní oportunisti, ktorí jednoducho uspejú v každom politickom systéme a v každej spoločnosti bez toho, aby mali iskru zlého svedomia.“¹⁷ Aj recenzent na nemeckej internetovej platforme *InkulturA* akcentuje celospoločenskú relevanciu diela presahujúcu bizarný individuálny osud lekára, konštatujúc, že autor „Adamove spomienky iba reprodukuje, skôr ich dokumentuje a zriedka prehodnocuje, ale vždy sa to deje so štipkou sarkazmu, čím znázorňuje konštantnú ambiguitu medziľudských vzťahov, spôsobených meniacimi sa politickými pomermi v Československu“¹⁸. Nemecký spisovateľ Jonathan Böhm sa takmer nadšene vyjadruje k umeleckému zobrazeniu diela: „Krištúfek v tomto románe používa všetky registre a finesy rozprávania. V nádherne ľahkom jazyku spája zažitú, počutú a déja vus, veci zdanlivo už predošlé, veci zdanlivo až príliš neuveriteľné, aby sa mohli vôbec stať, napokon aj veci, ktoré ich-rozprávač nemôže ani vedieť. [...] Úžasný vtíp a jemná ironia spolu s veľkou túžbou po rozprávaní nás očarujú a hoci existujú nespočetné postavy, ktorých vzájomné vzťahy treba na začiatku ešte len rozuzliť, Krištúfek opakovane virtuózne spája všetky nite a vedie čitateľa príjemne nenápadne a napriek tomu pomerne rýchlo cez dej.“¹⁹ V ostrom kontraste k tomuto citlivému estetickému hodnoteniu recenzia románu z pera rakúskej blogerky Sabriny Waldbauerovej na jej internetovej platforme *Lesefreude* vyznieva prevažne negatívne: „Život sa prerozpráva príliš exaktne a autor sa stráca v mnohých detailoch. Tým sa stáva Dom hluchého ťažkopádny. [...] Mnohé irelevantné príbehy aj nedôležité anekdoty zo života ľudí v Brezianoch sa pridávajú, ale neprispievajú k skutočnému priebehu deja.“²⁰ Toto je, pravda, prenáhlené subjektívne hodnotenie, recenzentka zjavne nenašla nijaký prístup k dielu, lebo to, čo kritizuje, dáva textu osobitý kolorit a zodpovedá zámeru autora – neposkytovať iba osud jedinca, ale široký a diferencovaný obraz doby. Nemecký preklad *Krištúfek* už nevidel. Pri tragickej nehode autobusu prišiel o život, a tak slovenská literatúra stratila výnimočný rozprávačský talent.

V románe *Mitte* [Stred], uverejnenom roku 2018 v rakúskom vydavateľstve Pilum Literatur Verlag²¹, **Mária Bátorová** sprítomňuje príznačné životné príhody troch generácií intelektuálnej rodiny

s kryštalizačnými udalosťami Pražskej jari, augustovej okupácie 1968 a Nežnej revolúcie z novembra 1989. Rozprávania spája s literárno-historickými reflexiami o disente a vnútornej emigrácii v Československu, ako aj s osobnými skúsenosťami. Spomína na odvážny postoj svojej babičky Barbary, ktorá podpísala *Chartu 77* bez ohľadu na predvídateľné negatívne dôsledky pre seba a rodinu. Okrem retrospektívy socialistickej minulosti v rámci jednej rodiny v expozícii románu zachytáva aj ideovú diferenciaciu slovenskej inteligencie v 90. rokoch, ktorá sľubuje nielen pluralitu názorov, ale aj politické boje o smer vývoja Slovenska medzi Západom a Východom. Vtedajšia diskusia o mýtoch či tradíciách, za ktorou sa skrýva snaha historicky zdôvodniť príslušnosť ku kresťanskej komunite hodnôt už od slovanskej misie Cyrila a Metoda vo Veľkomoravskej ríši, sa odzrkadľuje v Bátorovej románe v interdisciplinárnej debata medzi domácimi intelektuálmi a bývalými emigrantmi, medzi disidentmi, aktivistami za občianske práva, národovcami a liberálmi. Nemecký čitateľ ju pozná už z príbehu *Da Vinciho kódex*, uverejneného v zbierkach poviedok *Der Tell* (2006) a *Stille* (2016). Medzitým na to umelecky reagoval rakúsky spisovateľ Erwin Matl literárnou skicou *Epilog 2 zum Roman Mitte* [Epilóg 2 k románu Stred]²².

Medzi totalitnou a dnešnou realitou osciluje aj román **Daniely Kapitáňovej** *Buch über den Friedhof* [2010, Kniha o cintoríne], a to zo zvláštnej perspektívy slabomyselného zberateľa starého papiera Samka Táleho, ktorý ako „spisovateľ“ informuje o minulých udalostiach pohraničného mesta Komárno a zároveň komentuje súčasné dianie zo svojho zdanlivo zmäteného pohľadu. To dáva autorke príležitosť na jednej strane znázorniť skoršie represívne pomery a na druhej strane, prezentovať krajanom zaujatosti voči susedom a spoluobčanom, Maďarom a Čechom, ale predovšetkým voči „Cigánom“, o ktorých si Samko myslí, že by sa mali vrátiť tam, odkiaľ prišli – do „Cigánie“²³. Pre recenzentku Irtraud Gutschkeovú v denníku *Neues Deutschland* sú tieto historicky hlboko zakorenené stereotypy a neuveriteľne perfídne zneužívanie mentálne postihnutého na „špicľovanie“ výstižným opisom daného stavu spoločnosti. Preto označuje román publikovaný pod „pseudonymom“ Samko Tále ako „satirický úder dookola. Vtipný a veľmi zlý“²³. K podobnému záveru dospel Ulrich M. Schmid v recenzii pre *Neue Zürcher Zeitung*: „Keďže Samko Tále sa dá

lahko ovplyvniť a nekriticky opakuje nacionalistické heslá svojho okolia, nepredstavuje iba patologicky prípad jedinca, ale stáva sa satirickým a skresleným obrazom slovenskej spoločnosti. Práve groteskné skreslenie ich-rozprávača z neho však robí sympatickú postavu. [...] Nie je to páchatel, ale obeť, ktorá nepozná svoju vlastnú slepotu.“ Recenzent v tom nevidí nijaké slovenské špecifikum, skôr kritickú reakciu na nadnárodný trend: „Samko Tále nie je len Slovák, je všade: bezmyšlienkové opakovanie ideologických parol je jedným zo základných princípov všetkého nacionalizmu a nie je obmedzené na pohraničie medzi Slovenskom a Maďarskom.“²⁴

Slovenská literárna kritika pokladá toto dielo za akéhosi slovenského *Forresta Gumpa*, avšak s takýmto literárnym hodnotením Zdenka Beckerová vo svojej recenzii v rakúskom denníku *Die Presse* súhlasí len čiastočne, pretože „na rozdiel od *Forresta Gumpa hrdina z Komárna, pohraničného mesta s Maďarskom, nevie odlíšiť zlé od dobrého. Skôr je to hlásna trúba nacionalisticky mysliaceho obyvateľstva, odmietajúceho všetko cudzie a iné.*“ Recenzentka taktiež pomenovala špecifické príznaky zobrazenia: „Spôsob rozprávania u Samka je v súlade s jeho obmedzeným intelektom, vety sú osekané a často pochopiteľné až po opakovanom čítaní. Sú tam cudzie slová a výrazy, ale napriek tomu celý príbeh dáva zmysel. Rovnováha medzi tragédiou a komikou sa darí, osudy opilcov, šialencov, neúspešných, smoliarov, zlodejov a samovrahov očarujú čitateľa.“²⁵ Niet pochyb o tom, že *Kniha o cintoríne* je veľkým úspechom.

DIAGNÓZY SPOLOČNOSTI V PRÓZACH MICHALA HVORECKÉHO

Zo slovenskej ponovembrovej literárnej generácie je **Michal Hvorecký** s piatimi románmi a jednou zbierkou poviedok najviac prekladaným autorom do nemčiny. Svoju publicitu získal aj preto, že sa sporadicky a bez zábran vyjadruje k aktuálnej spoločenskej situácii na Slovensku, avšak bez toho, aby prijal úlohu pamfletistu, ako kedysi Ladislav Mňačko. O tom svedčia príspevky v nemeckej a rakúskej dennej tlači, v týždenníku *Die Zeit* alebo v spravodajskom magazíne *Der Spiegel*, ale aj rozhlasové a televízne rozhovory. V nich figuruje ako autentický hlas zo Slovenska v podobe mladého

politicky nezávislého či neprispôsobeného intelektuála, dobre hovoriaceho po nemecky. Taká prezencia v masových médiách prispeje, samozrejme, k istej popularite autora a vyvoláva v širšej verejnosti aj záujem o jeho tvorbu, čo je viditeľné v častejších reakciách literárnej kritiky na jeho diela. Recenzenti v nemeckom jazykovom priestore hľadajú v jeho knihách za dosť bizarnými príbehmi najmä isté symptómy transformácie tejto „východnej“ krajiny na ceste od komunistickej diktatúry k civilnému spoločenstvu.

Hvorecký, ako je známe, písal najprv skôr poptexty, bez akéhokoľvek tabu, v ktorých si užíval slobody slova, získanej po zániku diktatúry. Vzhľadom na provokatívne otvorené zobrazenie sexuality patrí k takzvaným genitalistom, ktorí podľa Roberta R. Pynsenta tvoria v slovenskej ponovembrovej próze akúsi literárnu skupinu²⁶. *Plyš*, v nemeckom preklade uverejnený pod zmeneným názvom *City* roku 2006 v berlínskom vydavateľstve Tropen-Verlag a roku 2007 aj vo vydavateľstve Berliner Taschenbuch-Verlag,²⁷ je však už zjavným pokusom prekonať jednostrannosť takejto tvorby. „*Bol som trochu unavený z tejto popliteratúry [...] Chcel som urobiť ďalší krok, [...] román o paralelnej súčasnosti*“, priznáva samotný autor.²⁸ Intenzívny, i keď kontroverzný ohlas v nemeckej literárnej kritike však ukazuje, že sa mu to čím ďalej, tým viac darí.

„*City je zaiste prehánaním, ale nie nejakou vidinou*“, konštatuje Dominik Schottner v denníku *Frankfurter Allgemeine Zeitung*. „*Hvorecký skôr príliš výdatne čerpá [...] zo svojich spomienok na pád Železnej opony, keď zrazu bolo všetko možné*“, aj závislosť od drog a internetu ako u Mirského.²⁹ Uwe Stolzmann osvedčuje Hvoreckému, že v tomto románe zobrazil nielen „*dychtivosť človeka z východnej krajiny po novom, inakšom, ale aj jeho strach a frustráciu*“, Hvoreckého kultúrnu kritiku však pokladá za „*čírú pózu, veď autor nie je obetou hanebnej kultúry, ale jej aktérom*“.³⁰ Zjavné diskrepancie medzi autorovým zámerom a jeho umeleckou realizáciou v tomto diele vyčíta Hvoreckému v rozhlase ORF Mari Langová: „*Mnohé jeho idey, napríklad sex-poradkyňa ako veliteľka revolúcie, sú originálne a vtipné. Príbeh má však veľký problém v tom, že figúram chýba hĺbka a ľudskosť.*“³¹ Mimoriadne kriticky hodnotí Kolja Mensing, vtedy už začínajúci autor a iba o päť rokov starší než Hvorecký, román *Plyš*. Poukazujúc na tematicky podobné diela spisovateľov, ako David Sedaris, David Foster Wallace a Chuk Pahlaniuk, spochybňuje totiž jeho originali-

tu a bez textových dôkazov rezumuje, že stroskotal „ambiciózny projekt Michala Hvoreckého: viac-menej kopírovaním z diel súčasných literárnych vzorov zostaviť svoj román“³². Inšpirácie z týchto prameňov sú síce evidentné, avšak o plagiáte, ako sugeruje výčitka kopírovania, nemôže byť reč. Pod názvom *Plüsch* v nemčine vyšla v roku 2006 ešte aj divadelná hra, ktorá bola inscenovaná v roku 2008 v divadle *Schauspielhaus Hannover*.³³

Aj román *Eskorta* [Eskorta], vydaný roku 2009 vo vydavateľstve Tropen-Verlag v Stuttgarte³⁴, narazil na kontroverzný ohlas. Otázku, či príbeh o call-boyovi je ešte stále popliteratedou alebo už nie, nechá recenzent Klaus Kastberger vo viedenskom denníku *Die Presse* vedome otvorenú: „Popliteratúrou je ‚Eskorta‘ hádam iba podmienené, aj keď je knihou z veľkej časti kriklavou a pritom vždy zábavnou“, lebo vzostup a pád hlavnej figúry Michala Kirchnera je zároveň „príbehom o všadeprítomnej prostitúcii a o tom, ako sa všetko, ale skutočne všetko stáva tovarom, pričom sa tento zlatý svet tovarov viac a viac objavuje v pochybnom svetle“.³⁵ Claudine Borriesová s tým nemá problém. V magazíne *Die Berliner Literaturkritik* autorovi osvedčuje: „Mravnosť či nemravnosť príbehu je vtipná, duchaplná a výstižná v karikujúcom opise politicky stále sa premieňajúcich pomerov. Chamtivosť, sexuálna posadnutosť a závislosť od drog sú pravé príznaky spoločnosti.“³⁶ Katrin Schumacherová však vo svojej recenzii v porovnaní s textami takých spisovateľov ako Francúz Michel Houellebecq alebo Nór Matias Faldbakken vidí v tomto prípade skôr určité deficity a podľa nej „pôsobí Hvoreckého prekrútené odzrkadlenie spoločnosti príliš krotko. Pri všetkej pestrosti sa totiž táto fraška vlastne neprevráti do čierneho – do niečoho, čo sa stále očakáva, čo sa však, žiaľ, nedeje. [...] Hvorecký nenapísal nijaký kľúčový román o slovenskom hospodárskom zázraku, ale šibalský kúsok o excesoch globalizácie.“³⁷ A Kolja Mensing hľadá a objavuje aj v románe *Eskorta* západné vplyvy a dokonca hovorí, že ide o „remake“ románového sveta Houellebecqa, a vôbec vyčíta Hvoreckému, že sa aj on „ako mnohí mladší autori zo strednej a východnej Európy prikláňa k obohacovaniu literárnych textov importmi zo západnej teórie“ a trochu zhora mu pripomína, že „cultural studies“-Reader však ani zďaleka ešte nie je románom“³⁸. Menej polemicky (skôr vecne kriticky) sa toto dielo prezentuje v relácii *Knihá týždňa* v rakúskom rozhlase ORF, kde *Eskorta* je „pestrým, kriklavým a zábavným románom s tragikomickými a abstruznými epizódami, [...] avšak rozhodne nie

politickým románom, lebo súčasné dianie je menej analyzované ako pointovane frázované“³⁹.

Istým prekvapením je veľký čitateľský úspech románu *Dunaj v Amerike*, ktorý v nemčine vyšiel roku 2012 pod zmeneným názvom *Tod auf der Donau* v stuttgartskom vydavateľstve Tropen Verlag.⁴⁰ Ulrich Baron mu totiž v denníku *Süddeutsche Zeitung* vyčíta značné zobrazovacie nedostatky: „Problém Hvoreckého je v tom, že veľa chce a nevie sa rozhodnúť. Pohľad hore, na veľké vzory, ako Magris, mu okrem toho blokuje kritické preskúšanie vlastného písania, ktoré by chcelo čerpať z plnosti materiálu a vyjadrovacích prostriedkov, avšak tie ešte nie sú k dispozícii.“⁴¹ Aj Bernhard Odehnal v denníku *Tages-Anzeiger* poukazuje na všeobecne známy historický prameň: „V deji Hvorecký tká malé kultúrne dejiny Dunaja a dunajských miest, ktoré sa čítajú ako krátky súhrn štandardného diela *Dunaj Claudia Magrisa*“⁴², čo sa vzťahuje, pravda, iba na použitie faktov z dejín dunajských krajín, nie na ich stvárnenie. Nevecná až zlostná recenzia vyšla v denníku *TAZ*, v ktorej Katharina Granzinová slovenskému autorovi vzhľadom na „rudimentárny dej, ktorý sa sotva dá prekonať v redundancii“ vyčíta, že zrejme dbal viac na to, aby splnil kritériá finančne lákavého štipendia Robert-Bosch-Stiftung, ako na to, aby napísal dobrú knihu. Tá istá recenzentka nesúhlasí ani s karikatúrnym zobrazením amerických turistov, ktoré sa jej zdá až „rasistické“⁴³. Na rozdiel od nej pozitívne charakterizuje Sibylle Orgeldingerová v denníku *Badische Neueste Nachrichten* tretí román Hvoreckého, a to ako „nemilosrdnú satiru na chamtivosť, globalizáciu a turizmus“⁴⁴. Obširnejšie a celkom vyvážené sa vysporiadal Jonathan Schaake s týmto žánrovo heterogénnym románom v denníku *Frankfurter Allgemeine Zeitung*: „Kniha, ktorá chce byť všetko dohromady: kriminálny príbeh a kultúrna história, ľubostný, pikareskný a dobrodružný román, ešte k tomu portrét onej paneurópskej rieky“⁴⁵. Pri realizácii takého ambiciózneho projektu osvedčuje Hvoreckému síce „satirický elán“, nezamlčuje však ani zjavné zobrazovacie slabosti diela, ktoré spočívajú v tom, že dej je príliš preťažený, charaktery a epizódy zas príliš prekreslené. Tieto a ďalšie výhrady literárnych kritikov voči knihe však čitateľom zrejme neprekážajú, pretože oni ju oceňujú ako napínavú a pritom kultúrno-historicky a informatívne cestovnú lektúru.

Historický kriminálny príbeh *Das allerschlimmste Verbrechen in Wilsonstadt* [Najhorší zločin vo Wilsonove] vyšiel v roku 2016 v stuttgartskom vydavateľstve Klett-Cotta separátne ako elektronická

knih⁴⁶. Dielo bolo v nemčine uverejnené už v roku 2004 v medzitým nedostupnej zbierke poviedok *Jäger & Sammler*⁴⁷, avšak túto informáciu sa adresát v nemeckom jazykovom priestore nedozvie, takže sa domnieva, že ide o celkom nové dielo. Elektronické vydanie zrejme súvisí s česko-slovenským filmom *Wilsonov* v réžii Čecha Tomáša Mašína, úspešne prezentovaným na festivale v Cottbuse. Od synchronizácie sa očakával širší záujem nemeckých divákov aj o knižnú verziu príbehu. Azda preto pokladá Elmar Krakeler vo svojej recenzii v denníku *Die Welt* tento text za akúsi alegoricky kritickú reakciu autora na slovenskú prítomnosť, za „poučné literárne zobrazenie rastúceho bludu a zvodu človeka v multinárodnom a multikultúrnom meste Bratislava. Michal Hvorecký je odvážnym mužom.“⁴⁸

Mimoriadnu pozornosť vzbudil v nemeckej a rakúskej tlači román *Troll* [Trol], ktorý roku 2018 vyšiel v stuttgartskom vydavateľstve Tropen Verlag⁴⁹. Toto dielo bolo pôvodne koncipované ako dystopia, z ktorej sa medzitým stal vysoko aktuálny súčasný politický román, reagujúci na neustále rastúce šírenie falošných správ a úmyselnú manipuláciu verejnej mienky v sociálnych médiách. Nemecké vydanie vyšlo v čase, keď Slovensko po vražde novinára Jána Kuciaka a jeho snúbenice Martiny Kušnírovej stálo vo fókuse svetovej verejnosti. Niet divu, že sa Hvorecký v magazíne *Der Spiegel* mohol podrobne vyjadriť k okolnostiam, zázemiu a účinkom tejto šokujúcej udalosti, ale aj k zámeru svojho románu *Trol*: „Keď som ho začal písať v roku 2015, myslel som si, že to bude vízia do budúcnosti, fantastický román. Realita predbehla sci-fi, hovorí jeden z mojich protagonistov. Slovensko a celá východná Európa sú uprostred informačnej vojny... V posledných rokoch existuje dostatok dôkazov o platených kampaniach, najmä z ruskej strany. [...] Aktuálne sedí v ruských veľvyslanectvách v Prahe a Bratislave mnoho agentov, ktorí najímajú trollov, vytvárajú stovky falošných profilov, posielajú falošné správy, budujú falošné webové stránky a virálne šíria zmanipulovaný obsah“, aby „hlboko rozrušovali [slovenskú] spoločnosť a štylizovali Západ ako nepriateľa“ [...], aby bol „výstup z EÚ a NATO pre občanov chutný“, aby sme spochybňovali „našu príslušnosť k slobodnému svetu“.⁵⁰ Tým Hvorecký dáva svojmu dielu prekvapivo jasnú, priamu politickú varovnú funkciu.

Reakcie recenzentov v nemeckej dennej tlači však nie sú také jednorozmerné a historicky konkrétne, pretože román nazývajú rôzne, napríklad v *Süd-*

deutsche Zeitung Alex Rühle ako „čiernu grotesku vo forme sci-fi podobenstva ... zlú frašku o rozklade spoločnosti a pojmu pravdy internetovými trolmi“⁵¹, v *Tagesspiegel* Anja Kümmel „bezkrvný príbeh“ so statementmi, ktoré by boli lepšie situované v „sietovo-kritickej eseji“⁵², v *Rhein-Neckar-Zeitung* Roland Siegloff „trpko zlú satiru o dnešných pomeroch – nielen vo východnej Európe“⁵³. Vo *Frankfurter Allgemeine Zeitung* je Fridtjof Küchemann oveľa kritickejší voči tomuto dielu: „Michal Hvorecký miluje kriklavú scénu, prenikavý príbeh. [...] V diele Trol je životná realita tak znetvorená lžami a klamstvami, že žiadna z postáv v nej už nenájde ani podporu, ani postoj, a to s literárnym dôsledkom, že čitateľ to s chápaním textu nemá ľahké – najmä ten, ktorý si nechce dopriať iba široko prezentovaný cynizmus románu, ale hľadá v ňom aj nejakú inšpiráciu.“⁵⁴ V rozhlase *Deutschlandfunk* Terry Albrecht charakterizuje román ako „hororovú víziu štátu digitálneho sledovania, v ktorom internetoví trolovia podnecujú masy proti akejkoľvek forme odchýlky“, zároveň autorovi vyčíta isté slabosti zobrazenia: „Postavy zostávajú šablónovité a rozprávkovo dobrý obrat deja v závere sa jednoducho stáva len tak, bez presvedčivého vysvetlenia. Napokon kniha nie je ani dokonalá spoločenská kritika ani dokončený napínavý román.“⁵⁵ Toto hodnotenie doslova prevzal vo svojej recenzii v *Deutschlandfunk Kultur* aj Marcus Richter, dopĺňujúc ho o túto pasáž na spôsob rozprávania autora: „Hvorecký sám píše ako troll. Hádže zlomky slov a obrázkov na čitateľov, kreslí zhubný svet bez toho, aby sa zastavil s vysvetleniami. Presne tak ako trollpost.“⁵⁶ Pre neho je román „varovným zobrazením sveta, v ktorom sa zlé aspekty sieťovej komunikácie domysleli až do konca“⁵⁷ a pre Dietmara Jacobsona na internetovom diskusnom fóre *Literaturkritik.de* zas „knihou, ktorá chce varovať pred latentnými, väčšinou už reálnymi tendenciami v našej súčasnosti, obetovať faktické užitočnému, nerozlišovať už medzi prázdnyimi tvrdeniami a realitou a dať dôveru tým, ktorých práca je zámernou dezinformáciou“⁵⁸. V rakúskom denníku *Der Standard* Ronald Pohl vyčítal Hvoreckému, že „šiel malý román *Trol* horúcou ihlou“, namiesto toho, aby dodal „inšpiráciu o deformácii východoeurópskych demokracií“ nadviazal na Orwella a „kradol mu s istým úspechom vzor románu 1984“. „Inscenuje trochu náhlivo, kondicionovanie človeka jazykom hrubosti a túžby po vražde. [...] Všetko je možné. Trollovia pranierujú, demaskujú násilníkov, pokladajú hocikoho za obludy. A zadnými dvierkami si predsudky, antisemitizmus, islamofóbia a nenávisť voči menšinám nachádzajú

cestu na verejnosť.“⁵⁹ Tým recenzent imanentne reaguje na výpoveď Hvoreckého, ktorý v tom istom denníku už dňa 9. marca 2019 explicitne poukázal na špecifickú politickú situáciu na Slovensku a vo východnej Európe: „Či už migranti, homosexuáli, Rómovia alebo George Soros – nepriateľské obrazy sú kvintesenciou trollingu.“⁶⁰

Napokon v marci roku 2021 vyšiel v nemčine ešte Hvoreckého román *Tahiti Utopia* patriaci k žánru alternatívnej histórie. Zaoberá sa totiž špekulatívnou otázkou, ako by vyzeral život Slovákov, keby diplomat, generál, astronóm a básnik Milan Rastislav Štefánik usadil svojich krajanov na ostrove Tahiti v Južnom mori po prvej svetovej vojne a dal im vlastný slovenský štát. Tento výlet do dejín iste prekvapil domácich aj zahraničných čitateľov, veď doteraz sa autor venoval predovšetkým problémom ponovembrovej slovenskej prítomnosti. Azda preto sa Hvorecký stotožňuje na Twitteri 23. marca 2021 s hodnotením knihy v relácii ORF, že „pri všetkej fantastike a koncentrácii na históriu je presným a trefným komentárom súčasnosti“⁶¹. Recipientom tak naznačuje, že nechcel písať románovú biografiiu o Štefánikovi, ale dielo, v ktorom sa dajú znázorniť dnešné spoločenské problémy v historickom rúchu a zároveň postaviť sa proti populistickým tendenciám uzavretia sa voči svetu v strednej a východnej Európe. Günter Kandler však nenasledoval vo svojej recenzii v rozhlase *Westdeutscher Rundfunk* takúto interpretáciu. Pre neho *Tahiti Utopia* totiž „nie je politickým programovým románom, ale mnohohrstvovým a zábavným kusom literatúry – beletristickým vzdušným zámkom plným fantázie, v ktorom môžu Slováci konečne variť halušky s kokosovým mliekom“⁶². Tým chciac-nechtiac degradoval politicky brizantnú alegóriu na bezproblémovú humoresku. Takýto postoj je však v nemeckej literárnej kritike výnimkou. Michael Wurmitzer v rakúskom denníku *Der Standard* explicitne potvrdzuje románu imanentný vzťah k súčasnosti: „Hvorecký nám vysvetľuje illiberálnu demokraciu, politicky usmerňované médiá, teórie spriahnutia a skreslenie dejín. [...] Podarila sa mu furiózna, múdra jazda históriou.“⁶³ Pre Geralda Heideggera v rakúskom rozhlase ORF je *Tahiti Utopia* „fulminantným románom“, ktorého dej „lomcuje tabu a jatri staré rany mladších súčasných dejín“⁶⁴, pre Thomasa Rothschilda vo viedenskom denníku *Die Presse* je dokonca „dystópiou o slovenských pomeroch“ s kľúčovým „motívom nového nacionalizmu ako odvrátenej stránky prenasledovania a diskriminácie“, ktorý „priam

vyžaduje aj generalizáciu mimo ‚slovenskej otázky‘ ako takej“⁶⁵. A pre Clemensa Hoffmanna v rozhlase *Südwestrundfunk* je tento „román naozaj len na prvý pohľad divokým myšlienkovým experimentom“, lebo „čoskoro sa vyfarbí ako mnohohrstvová analýza súčasnosti. Michal Hvorecký bystro premeriava zložitú a ešte stále príliš málo vedomú minulosť, o ktorej rozpráva múdro, s fantáziou a so zmyslom pre čierny humor.“⁶⁵ Aj v on-line dostupných literárnych podujatiach, venovaných *Tahiti Utopia* – v Mníchove pod réžiou Alexa Rühleho⁶⁷ a vo Viedni pod vedením Iliju Trojanowa⁶⁸ –, okrem toho v internetovom rozhovore medzi Hvoreckým v Bratislave a Heinerom Wittmannom v Stuttgarte⁶⁹, hrali narážky na aktuálne politické dianie na Slovensku a v susedských krajinách v Poľsku a Maďarsku podstatnú úlohu. Zároveň sa však objavili údiv a obdiv, že Slováci majú takú vynikajúcu historickú osobnosť, ktorá je doteraz, žiaľ, širšej verejnosti nemeckého jazykového priestoru stále málo známa.

OBRAZY SÚČASNOSTI ĎALŠÍCH AUTOROV A AUTORIEK

Okrem Hvoreckého boli do nemčiny preložené a v Rakúsku či Nemecku vydané ešte viaceré slovenské prózy, ktoré zobrazujú transformáciu Slovenska na jeho ceste k civilnej spoločnosti, radosť zo získanej slobody, ale aj negatívne javy, ako drogová závislosť, prostitúcia alebo organizovaná kriminalita. **Agda Bavi Pain**, slovenský spisovateľ tureckého pôvodu, vzbudil svojím románom *Am Ende der Welt* [Koniec sveta] s tromi edíciami v klagenfurtskom vydavateľstve Wieser Verlag⁷⁰ nečakaný záujem. V rakúskom týždenníku *Falter* ho Edgar Schütz takto charakterizuje: „Ide tu o život, ktorý sa odohráva za, respektíve pod renovovanými fasádami panelových sídlisk na periférii Bratislavy a Košíc [...], v mikrokozme pochybných barov a bordelov, ktoré vznikli po prevrate ako sprievodný jav víťazstva kapitalizmu nad reálnym socializmom.“ Konštatuje, že „celkom špecifický slang“ a miešanie „idiómov maďarčiny, češtiny a rómčiny“ sa v nemčine nedajú adekvátne vyjadriť, čo v konečnom dôsledku vplýva na zrozumiteľnosť knihy, nie však na jej hodnotu, ktorú so sebou prináša ako „dobový dokument“ a „zápis apokalypsy mladej aj bezcieľnej generácie“.⁷¹ V den-

níku *Der Standard* označuje Erich Klein Painov románový debut ako „punk-baladu“, aj ako „literárnu štúdiu“ zločineckého milieua s „excesmi násilia“, ba „orgiami vrážd“, ktorá „vzhľadom na použitie hlavných ingrediencií mnohých východoeurópskych kníh za posledných dvadsať rokov (sex, crime and money) je bezpochyby špičkou. Nijaký iný autor nemal takýto trash.“⁶² V podobnom zmysle sa vyjadruje aj Claudia Cernohubyová: „Kniha sa hemží hnusnými situáciami a násilím. [...] Opisy sexuálnych scén nemohli byť vzdialenejšie od erotiky a sú prosto odporné. [...] Možno, že je to len trash, kriminálny punk alebo ďalší módný jav“, že „autor chcel iba jedno: provokovať. To sa mu v každom prípade podarilo.“⁶³

Bez takýchto obscénností sa zaobíde **Balla** v postmodernej próze *Im Namen des Vaters* [V mene otca], vydané roku 2019 vo vydavateľstve Wieser Verlag v Klagenfurte⁶⁴ ako román. Je to retrospektívny pohľad na život muža, ktorý bez ohľadu na okolie a konvencie permanentne presadzuje svoju sexuálnu sebarealizáciu. Dej je situovaný v slovenskom malomestskom prostredí pred Novembrom 1989 a po tomto období, ale spoločenské zmeny nemajú nijaký vplyv na správanie bezmenného protagonistu, primárne určené silným pudom a túžbou zostať potentným mladistvým chlapom. Rozpad rodiny, utrpenie manželky, jej upadnutie do bludu, následná ranná smrť a rastúce odcudzenie od dvoch synov síce registruje, vnútorne sa ho však nedotýkajú, pretože nepozná pocity viny. Aby sa vyhol melodramatickosti či všednosti, Balla svoj príbeh vybavil komponentmi, ako kliatba potomstva, biblické aj mytologické alúzie a mysteriózny dom, ktorý napokon stráca svoje kúzlo tým, že je vybudovaný opačným smerom, inak totožný duplikát bludiska; okrem toho autor zreteľne vyjadril svoj suverénny odstup prostriedkami irónie, grotesky až sarkazmu. V Berlíne, ale ani vo Viedni sa nerealizovali plánované literárne podujatia s autorom kvôli pandémie, avšak na internete je dostupné čítanie z knihy v berlínskom Slovenskom inštitúte.⁶⁵

Jana Juráňová je známa nielen ako rodová špecialistka a sprostredkovateľka (západnej) feministickej teórie a literárnych textov vo vydavateľstve Aspect, ale spolu s Janou Cvikovou aj ako priekopníčka moderného feminizmu v slovenskom kontexte. Vo svojom románe *In ein Netz gehüllt* [Do siete odetá], ktorý v nemčine vyšiel už roku 2003 v klagenfurtskom vydavateľstve Wieser Verlag,⁶⁶ umelecky presvedčivo

prezentovala svoju snahu o rodovú rovnosť v alúzii na rozprávku o dcére úbohého rybára. V denníku *Wiener Zeitung* ho kladne rezumovala a recenzovala z feministického hľadiska Helena Verdolová „Nápad spájať tradovanú rozprávku s klišéovitými obrazmi o vydarenom ženskom živote umožňuje autorke formulovať dilemu inteligentných a sebavedomých žien a napriek tomu zostať v rámci románu: ženy musia na svojej ceste životom byť samy kompasom aj mapou.“⁶⁷

Romány **Jany Beňovej** o životnej situácii na Slovensku tesne pred Nežnou revolúciou v roku 1989 a hlavne po nej z pohľadu mladej generácie, ako *Parker* [2008, Parker]⁶⁸, *Abhauen!* [2015, Preč, preč]⁶⁹ a *Café Hyena* [2017, Café Hyéna]⁷⁰ vzbudili v rakúskej a nemeckej literárnej kritike prekvapivo veľa pozornosti. V denníku *Süddeutsche Zeitung* hodnotí rakúsky spisovateľ Karl Markus Gauß román *Abhauen* celkom kladne a pre slovenskú začínajúcu autorku povzbudzujúco: „Umelecky vydarený drsný spôsob rozprávania má svoje čaro. Beňová, ktorá sa narodila v roku 1974, vie nastaviť správne tempo a nájsť ironické aj patetické zvraty, aby vyjadrila prvotný pocit svojej generácie – premárňovať život, či už človek zostane tu alebo odíde.“⁷¹ Anarchickú vzburu protagonistky taktiež zdôrazňuje Juliane Fischerová vo viedenskom týždenníku *Falter*: „Vtáky, krídla a Camusove knihy ju zachraňujú pred nepriateľskými obrazmi disciplinovanej práce a nehybnosti [...], tak obaja (*Rosa a Son*) vidia svet. Snovo a asociatívne pletené vety do veršov, ligotajúce sa ako stroboskop, určujú rýchle tempo textu ... a obraznú reč.“⁷² Beňovej spôsob zobrazenia „príbehu o úteku z každodennosti a o neúnavnom hľadaní zmyslu“ považuje Jasmin Beerová vo svojej recenzii v *Lesekabinett Leipzig* kvôli „na punkt presnému jazyku“ za produktívny, hoci vzhľadom na „silné prvky lyriky v románe“ aj za dosť nezvyklý⁷³. Rakúsky rozhlas sa dokonca dvakrát zaoberal týmto románom, a to dňa 31. 5. 2015 v literárnom vysielaní *Terra incognita. Slowakei* v podobe čítania⁷⁴ a dňa 8. 4. 2017 vo forme podcastu, v ktorom sa konštatuje, že Beňová vie „niektorými čiarami kresliť nezabudnuteľné scény zo všedného dňa“, i keď z nich nevznikol „ucelený príbeh, ktorý by sa dal reprodukovat“⁷⁵. Aj román *Café Hyena*, za ktorý autorka roku 2012 dostala literárnu cenu Európskej únie, čo iste prispievalo k rekordným prekladom do 17 jazykov, našiel v tlači prevažne kladný ohlas. Pre Susann Klossekóvú v švajčiarskom týždenníku *Migros* je to

„očarujúca kniha o priateľstve, láske, rozlúčke, šialenstve, [...] a o nenásytnej túžbe po inom živote“, žánrovo „daleko od klasického románu“, skôr ide o „lakonický surrealistický epizódny román“, avšak aj to tiež len podmienene, pretože „v skladačke zloženej z psychóz, detských spomienok a snov sa kúsky zmestia až na druhý pohľad.“⁷⁶ Recenzent Clemens Ruthner v rakúskom denníku *Der Standard* uvádza, že táto kniha je „sarkastickou idylkou asociálneho prostredia či neobohémy“, napísanou v adekvátne „držom uvoľnenom jazyku“, pričom „nestrháva dej, ale lakonické pozorovania každodenného života v Bratislave“⁷⁷. V rakúskom virtuálnom literárnom časopise *Sandammeer* je recenzent kritickejší voči slovenskej autorke a upozorňuje aj na slabiny umeleckého stvárňovania. Podľa neho má román „mrazivý štýl“ a „svojrázny rytmus“, niekedy znie priam „čarokrásne“, niekedy však iba reprodukuje „povrchné scény zo všedného dňa“. Autorka síce zachytáva aj „celkom kritické aspekty súčasnosti“, zostáva však „nápadne za možnosťami, ktoré literatúra ponúka, a ako forma zobrazenia sa miestami zdá byť skôr predchodcom plánovaného filmového dokumentu“. Z toho vyplýva „dojem postáv túľajúcich sa svojou prítomnosťou, ktoré sa cítia najlepšie vo svojom vlastnom tieni, ale inak bezcieľne žijú celé dni a noci“⁷⁸. Zobrazenie a zachytenie takýchto existencií je však práve Beňovej prvoradým literárnym zámerom.

Od **Pavla Rankova** vyšla v nemčine v berlínskom vydavateľstve Anthea Verlag v roku 2021 okrem uvedeného románu *Matky*) ešte zbierka poviedok *In unmittelbarer Nähe* [V tesnej blízkosti]⁷⁹, obsahujúca 12 textov z jeho rannej tvorby, v ktorých prevládajú hravosť, zveličenie, irónia a napínavý dej s pointou, čím sa jasne ukazuje veľký umelecký potenciál tohto autora. Nie div, že viaceré z nich nemecký čitateľ pozná už z rôznych antológií slovenskej literatúry. Súčasťou, ba prevažne možnou budúcou realitou Slovenska sa Rankov zaoberá v dystopii, ktorá v slovenskom origináli bola uverejnená už roku 2016 pod pseudonymom Peter Pečonka pod titulom *Svätý mäsiar zo Šamorína a iné príbehy z čias Malej dunajskej vojny* a ktorá v nemčine vo vydavateľstve Danube books vyjde v novembri roku 2022 pod kratším názvom *Der kleine Donaukrieg*⁸⁰. V tomto politickom trileri ide o fiktívny regionálny konflikt, v ktorom hrajú nielen slovenská domobrana, veľkomaďarskí separatisti, českí dobrovoľníci, jednotky Rómov, cirkevné authority, ale aj EÚ, NATO a UN. V ňom musia mäsiar, olympionička a františkán dokázať v existenč-

ných situáciách svoju ľudskú integritu. Dá sa predpokladať, že Rankov týmto dielom získa primeraný ohlas v nemeckých a rakúskych médiách.

Knižka **Zusky Kepplovej** *57 km von Tashkent* [2017, 57 km od Taškentu]⁸¹ obsahuje dva texty, prekvapivo označené ako novely. Vo *Freih. it*, [Sloboda] ide totiž o rozhovory, i keď nie o bežné dialógy, ale skôr o tematicky disparátne správy medzi viacerými odosielateľmi a adresátmi. Tento akýsi postmodernejší spôsob rozprávania fragmentárne, ale zároveň sviežo osvetľuje spoločenskú situáciu v Bratislave v 90. rokoch, kde na seba narazili divergentné životné skúsenosti domácich obyvateľov a bývalých emigrantov. Nijaké explicitne politické diskusie, ale len pozorovania všedného dňa, ktoré sa dotýkajú zásadnej otázky, čo vlastne priniesla ľuďom sloboda získaná v nežnej revolúcii v novembri 1989? Keďže autorka už žila vo viacerých krajinách, dokáže sa pozerať na problematiku pohľadom nielen zvnútra, ale aj zvonku, teda v povedomí existujúcich klišéovitých predstáv a stereotypov medzi východom a západom. Titulná poviedka je predovšetkým holdom na Budapešť a jej slávnú kaviarensku atmosféru, ale zároveň sú v nej zobrazené aj nádeje domáceho občana a navrátilca z americkej emigrácie na nové časy, končiacie trpkým poznatkom, že obidvaja bývalí spolužiaci nemajú vo svojej vlasti budúcnosť a musia si hľadať primeranú prácu v zahraničí.

Próza **Svetlany Žuchovovej** *Bilder aus dem Leben von M.* [Obrazy zo života M.], vydaná roku 2017 v klagenfurtskom vydavateľstve Drava⁸², začína v bratislavskej klinike, kde ich-rozprávačka Maryša pracuje ako zdravotná sestra. Z optiky zachytávajúcej bežné a každodenné dianie v nemocnici čitateľ nadobúda pocit, že ide o jeden z tých dobre známych príbehov z viacerých televíznych seriálov. Stredobodom deja je však otázka, ako Maryša prežíva smrť svojej matky a ako sa s tým vyrovnáva, ale aj, a to predovšetkým, ako sa (re)integruje do života v Bratislave po rozhodnutí odísť z Viedne a navždy sa usadiť. Čitateľ tak získa bližší pohľad do jej súkromného života, dozvie sa o jej okruhu známych, vzťahu so snúbencom, jeho viacpočetnej rodine a o blížiaci sa svadbe. Jej osobné šťastie a vytúžená bezpečnosť je na dosah, avšak všetko je ohrozené správou o nevlastnom bratovi, ktorý si môže nárokovať dom. Z jednotlivých pozorovaní sa skladajú kontúrové obrazy, ktoré zostávajú v pamäti, ale aj také, ktoré čoskoro opäť vyblednú. Recenzentka tejto

knihy Patrizia Lorenzová v rakúskom feministickom časopise *WeiberDiwan* má však úplnú pravdu, keď kriticky poznamenáva: „*Neexistujú žiadne vnútorné procesy, len podrobne opísaný každodenný život – zvyšok je ponechaný na čitateľa.*“⁸³

Monika Kompaníková vo svojich románoch *Das fünfte Schiff* [2014, Piata loď]⁸⁴ a *Am Zusammenfluss* [2019, Na sútoku]⁸⁵ sa vyjadruje o starostiach a ťažkostiach dnešných mladých matiek a ich dcér. V prvom ide o životnú situáciu veľmi mladej matky a jej úplne na seba odkázanej a vždy opustenej dcéry, ktorá si sama vytvára svoju „krehkú idylu“. V recenzii v týždenníku *Prager Zeitung* Volker Strebel zdôrazňuje živé zobrazenie románového diania, konštatujúc: „*Je to zvláštna príťažlivosť, ktorá vychádza z tejto nevyumelkovanej prózy a uchvacuje čitateľa. Jazykovo vydarené obrazy a presné pozorovania sa spájajú so širokou dramaturgiou. Niekoľkými čarami vie autorka Monika Kompaníková vykresliť typické situácie*“ a pritom „*uprieť zrak na zdanlivo vedľajšie veci obohatené o množstvo dojmov a detailov, a tým sa objavuje živá realita.*“⁸⁶ Podľa Strebela nemecký preklad zo slovenčiny je fakticky prekladom z češtiny, čo je navonok utajený údaj „*Deutsch von Nadine Lenz*“. Vraj je český preklad košatejší, a tým aj čítanejší ako slovenská pôvodina, čo je dôležitým kritériom pri preklade literárneho textu, kde treba skôr dbať na zachovanie štylistických, lexikálnych, rytmických a iných osobitností originálu. *Piata loď* sa v Nemecku stala známou nielen v knižnej podobe, ale aj ako filmová adaptácia – detský film s rovnakým názvom získal v roku 2017 na Medzinárodnom filmovom festivale Berlinale Krištáľového medveďa v kategórii Generation KPlus. V románe *Na sútoku* sa každodenný život rozpráva na jednej strane z optiky osemročného dievčaťa, ktoré žije so svojim od alkoholu závislým a čoraz viac zanedbaným otcom, na druhej strane z pohľadu mladej matky, ktorá je rozdrvená nielen starostlivosťou o svojho smrteľne chorého otca, ale aj nadmernou záťažou v práci. Priebeh dní sa zobrazuje paralelne a detailne, priam naturalisticky, ale vďaka presnému jazyku väčšinou nesentimentálne. Prísne oddelené prúdy rozprávania napokon na „sútoku“ vyúsťujú narážkou na rozprávku *Snehová kráľovná* do akéhosi mýtického prevyšovania, ostro kontrastujúceho s predchádzajúcim spôsobom zobrazenia, čím sa obaja prúdy transformujú do románového celku.

V románe *Gemeinsam sind wir unbesiegbar* [Vtedy v Lošonci], vydanom roku 2020 vo viedenskom

vydavateľstve Paul Zsolnay Verlag⁸⁷, zobrazuje **Peter Balko** svoje detstvo na južnom Slovensku v 90. rokoch. V rozhovore nemeckého literárneho kritika Jamala Tuschicka so slovenským autorom, uverejnenom na internetovej platforme *Textland*, Balko sám priznáva: „*Príbeh Vtedy v Lošonci je inšpirovaný mojim detstvom v malom meste Lučenec na južnom Slovensku. Bol som malý moletný chlapec z intaktnej rodiny, miloval som akčné filmy s hercami, ako Jean-Claude Van Damme a Bruce Lee, túžil som po avantúrach a chcel som byť nindža. Román je zmes z mojich spomienok, snov, mojej fantázie a rozprávok mojich starých rodičov. Dnes už neviem rozoznať rozdiel medzi skutočnosťou a fikciou. Stal som sa obeťou mojej vlastnej fantázie.*“⁸⁸ Tuto výpoveď uvádzal Tuschick ešte aj vo svojich dvoch obsahovo totožných recenziách knihy v nemeckom týždenníku *Der Freitag*⁸⁹ a v *Textlande*⁹⁰. Dej románu je teda pevne zakotvený v domácom prostredí, a to mu dáva neopakovateľný kolorit. Nie div, že Balkova kniha pre deti a mládež našla v rakúskej a nemeckej literárnej kritike pomerne živý ohlas. V denníku *Wiener Zeitung* konštatuje Peter Jungwirth: „*S dvojicou chlapčenských hrdinov sa slovenskému autorovi podaril fantastický románový debut v duchu Marka Twaina*“, s ktorým ho spájajú „*nebojazlivosť, láska k spravodlivosti a chuť na posmech.*“⁹¹ Vo virtuálnom literárnom časopise *sandammeer.at* sa poukazuje aj na ďalší literárny vzor, totiž na román Denisa Diderota *Jakub Fatalista a jeho pán*, v ktorom sa hlavne koncentruje, pravda, na špecifický kontext: „*Rôznorodý materiál sa vlieva do románu – povesti z regiónu, chýry a príbehy (historické, etnografické a prírodovedné) z poslednej veľkej vojny, aj osobné spomienky a prvé pokusy písania skladajú a spievajú nielen svojskú pieseň nerovného chlapčenského priateľstva, [...] ale sprostredkujú aj dojem o priebehu dejín na území so zmesou jazykov na hranici s Maďarskom (Novohrad) a zároveň naskicujú aj malý sociokultúrny portrét malého mesta.*“⁹² Recenzentka Maria Motterová v rakúskom rozhlase ORF bližšie charakterizuje autorove štylistické vlastnosti: „*Jazykový štýl Petra Balka pôsobí prekrásne a zároveň je akoby vypadnutý z akéhokolvek času. [...] Veľmi precízne rysuje situácie a s niekoľkými slovami vie tvoriť obrazy, aj keď sem-tam so svojvoľnými metaforami.*“⁹³ Frank Riedel pokladá v *literaturkritik.de* „*groteskné kreslenie figúr a provokačne-šokujúce prirovnania za silné stránky*“ autora, miestami mu však vyčíta „*hrubý a vulgárny jazyk*“, ale zároveň mu uznáva „*veritabilné zobrazenie komplexnej sociálnej štruktúry, ktorá aj v časoch*

historických kríz má stále obnovujúcu vitálnu životnú silu.“⁹⁴ A Stephanie von Oppenová osvedčuje Balkovi v rozhlase *Deutschlandfunk Kultur*: „Tento razantný a smutno-komický príbeh à la Tom Sawyer a Huckleberry Finn tesne súvisí s traumatickou minulosťou malej obce, ktorá sa v priebehu deja čím ďalej, tým viac trbliece. Pri všetkej ťarche a smútku, ktoré sa v tejto knihe skrývajú, rozpráva Balko príbeh lakonicky a s osviežujúcim humorom.“⁹⁵ A blogerka Sabine Ibingová pochvalne dodáva: „Peter Balko píše s nesmiernou silou slova, pravdivé a fiktívne sa miešajú nebadateľne, poeticky, duchapľne, hravo a vtipne jazykom, ktorý vŕhne do dedinského sveta na maďarsko-slovenskej hranici, pôsobiaco odporne aj sympaticky.“⁹⁶

Pred vyššie predstaveným románom *Mitte* [Stred] vyšiel **Márii Bátorovej** v rakúskom vydavateľstve Pilum Literatur Verlag v roku 2016 ešte 18-textový prozaický zväzok *Stille* [Tíš]⁹⁷. V ňom sa autorka prezentuje ako štylisticky variabilná a tematicky rozmanitá, avšak vždy autentická pri zobrazení vlastného ja. Gnómičné nekonvenčné dialógy odhaľujú jej životné princípy a životné sny. Bola iniciátorkou vzniku antológie slovenskej ženskej prózy *Tagtägliche Unendlichkeit*,⁹⁸ realizovanej v spolupráci s Biancou Schmittovou, vtedajšou nemeckou študentkou slovakistiky na univerzite v Kolíne nad Rýnom. Hoci bola uverejnená roku 1994 v Bratislave Klubom slovenských spisovateliek Femina, nejde o programové feministické texty. Doposiaľ ide o prvú a jedinú ženskú zbierku v nemčine, ktorá bola signálom pre ďalšiu recepciu.

Etela Farkašová je najviac recipovaná slovenská súčasná autorka v nemeckom jazykovom priestore a bez zveličenia sa dá povedať, že podstatná časť jej tvorby je v nemčine už dostupná. Najprv sa prezentovala s niektorými esejami o feminizme nielen teoreticky, ale aj v súvislosti s národnou otázkou alebo s literárnohistorickou sondou o obraze žien na Slovensku.⁹⁹ Okrem zbierky básní *Frühmorgens im Garten* [Medzi záhradou a básňou]¹⁰⁰ jej vyšli v Rakúsku tri zväzky poviedok a jeden román. Kniha *Ein ganz gewöhnlicher Tag und andere Erzählungen* [Celkom obyčajný deň a iné poviedky] (2014)¹⁰¹ obsahuje 14 poviedok, ktoré už boli vopred publikované v niekoľkých časopisoch. Z nich vyniká novela *Tagtägliche Unendlichkeit* [Deň za dňom], ktorá opisuje tragický osud vlastného dieťaťa a spolu s novelou Vincenta Šikulu *S Rozárkou* ju možno považovať za umelecký vrchol v tomto žánri. Život

so zdravotným postihnutím je citlivo zobrazený v niekoľkých príbehoch, nájdu sa tam však aj feministické a environmentálne problémy. Zbierka *Herbstfreundschaften* [Jesenné priateľstvá], vydaná roku 2017 vo vydavateľstve Pilum Literatur Verlag¹⁰², úspešne sfilmovaná na Slovensku, sa zaoberá starnutím v domove seniorov a na rôznych individuálnych osudoch sprostredkováva okrem pocitov osamelosti a horkosti aj pocity útechy a priateľstva. „Autorkin rozprávačský štýl“, ako výstižne konštatuje prekladateľka Ehrngangová v doslove, „svedčí o intelektuálnej virtuozite a hlbokkej empatii“. Zbierka šiestich poviedok *Stilleben eines frühen Abends* [Zátišie jedného podvečera]¹⁰³ vyšla roku 2020 vo vydavateľstve Pilum Literatur Verlag. V nich sú zachytávané rôzne všedné situácie: rodinná slávnosť v panelákovom byte, záhadné stretnutia pri nákupe v hypermarkete, meškanie vážneho termínu pre haváriu električky, návšteva manželského páru z výtvarníckeho milieua na vernisáži, cesta za dcérkou žijúcou v Nemecku, ktorej manžel ako umelec stroskotal a spáchal pokus o samovraždu. Opis momentálneho diania je pritom druhoradý, dominantné sú reflexie a asociácie, neraz spájané s jednotlivými situáciami, ktoré odhaľujú vnútorný svet rozprávačky, jej skutočné myslenie a cítenie. Úvahy o stave súčasnej spoločnosti, chýbajúcej súdržnosti, sebeckých mocenských hrách, konflikte generácií a rastúcom dešpekte voči starým ľuďom, o devalvácii slov a zákulisí kultúrnej scény tak imanentne sprostredkujú filozofické, umelecké, historicko-politické a feministické názory, ale aj všestranné vzdelanie slovenskej autorky. Najnovší nemecký preklad dvoch próz *Szenario* [Scenár a Uvidieť hudbu] vyšiel roku 2021 vo vydavateľstve Pilum Literatur Verlag,¹⁰⁴ a to iba pod označením „román“, hoci tu nejde len o román, ale aj o disparátny súbor esejí, poviedok a črt. V centre románového deja stojí starnúci manželský pár, prekladateľka a prírodovedec s vrúcnyim vzťahom k hudbe. Na prvý pohľad je to predovšetkým autobiograficky podložený rodinný príbeh, no aj v ňom dominujú reflexie odkrývajúce vnútorný život a svetonázor obidvoch hlavných postáv, sem-tam aj ich postoje k aktuálnym spoločenským problémom súčasnosti. Kombinovanie homogénneho románu s heterogénnymi krátkymi prozaickými textami bez názvov čitateľa skôr irituje, než presviedča.

Prozaičky sa síce oboznámili so západným feminizmom v teórii a v literárnej praxi, niektoré z nich sprostredkovali domácej literárnej verejnosti, ale vo vlastnej tvorbe sa od celkového literárneho procesu

na Slovensku neoddelili, skôr do neho vniesli svoje autentické osobné skúsenosti, vedia, že akékoľvek imitovanie západných vzorov by viedlo do slepej uličky. Preto v slovenskej ženskej próze nakoniec triumfuje empirizmus nad teóriou, a ak sa aj prejaví určitá rivalita s „mužskou“ prózou, nie je to nijaká zásadná „rodová“ averzia voči nej, veď majú spoločné témy, týkajúce sa osudu národa v dejinách a prítomnosti.¹⁰⁵

SÚHRN

Recepcia slovenskej súčasnej ponovembrovej prózy v Nemecku, Rakúsku a Švajčiarsku vykazuje celkom

34 nemeckých knižných prekladov, a to 17 od autorov a 17 od autoriek. Tým sa podiel ženskej prózy oproti skorším obdobiam podstatne zvýšil. Hlavnými témami recipovaných románov a zväzkov poviedok sú totalitná minulosť Slovenska, klady a deficit transformacyjnych a demokratizačných procesov po dosiahnutí slobody a diferentná dnešná sociálna situácia, ale aj obavy o budúcnosť. Literárnokritické reakcie v médiách, najmä v tlači a rozhlase, sa vzťahujú predovšetkým na politicky brizantné predmety či udalosti. Najviac do nemčiny preloženým a recenzovaným slovenským autorom je Michal Hvorecký, ktorý často uverejňuje v nemeckých a rakúskych novinách aj informačné články o vnútorných záležitostiach domoviny.

POZNÁMKY

- ¹ RICHTER, Ludwig. Nemecké preklady zo slovenskej literatúry 2000-2016/Deutsche Übersetzungen aus der slowakischen Literatur 2000 – 2016. In *Knižnica* 17 (2016), s. 27 – 41.
- ² JOHANIDES, Ján. *Bodenfrost*. Erzählung. Aus dem Slowakischen von Angela Repka. Frankfurt am Main : Fischer-Taschenbuch-Verlag 1994, 109 s.
- ³ SIEMES, Christof. Die Verstrickung des Ziegenschwanzes. In *Die Zeit* (25.03.1994).
- ⁴ LICHNEROVÁ, Rút. *Das blinde Fischlein*. Aus dem Slowakischen übersetzt von Sigrid Maria Roswitha Eberstaller. Klagenfurt : Drava Verlag 2019, 89 s.
- ⁵ SaZ. Weibliche Postmoderne aus der Slowakei. In *WeiberDiwan* (20.11.2020). <https://weiberdiwan.at/weibliche-postmoderne-aus-der-slowakei/>.
- ⁶ Meine sieben Leben. Agnes Kalina im Gespräch mit Jana Juráňová. Aus dem Slowakischen übersetzt von Simon Gruber und Andrea Reynolds. Herne : Gabriele Schäfer Verlag 2016, 433 s.
- ⁷ STREBEL, Volker. Heimkehr in mehreren Anläufen. In *Literaturkritik.de* (10.07.2017). <https://literaturkritik.de/kalina-meine-sieben-leben-heimkehr-in-mehreren-anlaeufen,23502.html>.
- ⁸ HVORECKÝ, Michal. Eine starke Stimme für eine freie Welt. In *Die Welt* (19.09.2014).
- ⁹ JURÁŇOVÁ, Jana. *Eine unerledigte Angelegenheit*. Aus dem Slowakischen von Ines Sebesta. Klagenfurt : Wieser Verlag 2016, 155 s.; tiež ako e-kniha.
- ¹⁰ MŇAČKO, Ladislav. *Die siebente Nacht*. Erkenntnis und Anklage eines Kommunisten. Aus dem slowakischen Original-Manuskript ins Deutsche übertragen von Adolf Maldess. Wien, München, Zürich : Molden Verlag 1968, 261 s.; o ohlase tohto diela v literárnej kritike pozri RICHTER, Ludwig. Mňačkova próza v nemčine. Prehľad recepčných snáh. In *Knižnica* 20 (2019) 2, s. 61 – 75; RICHTER, Ludwig. Mňačkova politická esej. In *Esej ako žáner. Reflexívna plocha udalostí 20. storočia*. Editoroky Mária Bátorová, Renáta Bojničanová, Eva Faithová. Bratislava : Univerzita Komenského 2015, s. 40 – 53.
- ¹¹ JURÍK, Luboš. *Der kurze Frühling des Alexander Dubček*. Übersetzt aus dem Slowakischen von Simon und Eva Gruber. Berlin : Anthea Verlag 2019, 599 s.
- ¹² STREBEL, Volker. Auf dem Weg zur Demokratie. In *Literaturkritik.de* (22.07.2020). <https://literaturkritik.de/jurik-der-kurze-fruehling-des-alexander-dubek-auf-dem-weg-zur-demokratie,27001.html>.
- ¹³ DUBČEK, Alexander. *Leben für die Freiheit*. Übertragen aus dem Amerikanischen von Andrea Galler, Birgit Kaiser und Ursel Schäfer. München : C. Bertelsmann Verlag 1993, 416 s.

- ¹⁴ RANKOV, Pavol. *Mütter. Der Weg der Wölfin durch den Gulag*. Übersetzt aus dem Slowakischen von Ines Sebesta. Berlin : Anthea Verlag 2020, 334 s.
- ¹⁵ Lesereihe slowakischer zeitgenössischer Autoren mit Stefanie Bose, Teil 2. Pavol Rankov: *Mütter. Der Weg der Wölfin durch den Gulag* Facebook (17. 04. 2021).
- ¹⁶ KRIŠTÚFEK, Peter. *Das Haus des tauben Mannes*. Wien : Braumüller Verlag 2019, 544 s., aj ako e-kniha.
- ¹⁷ SCHÜTZ, Edgar. „Das Haus des tauben Mannes“/ Wuchtige slowakische Zeitgeschichte. In *ORF.at* (09.03.2020). <https://volksgruppen.orf.at/slovaci/meldungen/stories/3038115/>.
- ¹⁸ Peter Krištúfek – Das Haus des tauben Mannes. In Inkultura-online. Buchkritik im Internet (17.02. 2020). https://www.inkultura-online.de/p_kristufek.html.
- ¹⁹ BÖHM, Jonathan. Peter Krištúfek – Das Haus des tauben Mannes. Podcast. In *Lesenswert Kritik* SWR 2 (01.04.2020). <https://www.swr.de/swr2/literatur/buchkritik-peter-kristufek-das-haus-des-tauben-mannes-100.html>.
- ²⁰ WALDBAUER, Sabrina. Das Haus des tauben Mannes – Peter Krištúfek. In *Lesefreude* (02.05.2020). <https://lesefreude.at/das-haus-des-tauben-mannes-peter-kristufek/>.
- ²¹ BÁTOROVÁ, Mária. *Mitte*. Übersetzung aus dem Slowakischen von Peter Krüger. Strasshof : Pilum Literatur Verlag 2018, 328 s.
- ²² MATL, Erwin. Epilog 2 zum Roman *Mitte*. In *Komplexnosť tvorivosti*. (Zborník príspevkov k jubileu Márie Bátorovej), Editoroky Renáta Bojničanová, Tamara Šimončíková-Heribanová. Bratislava : Veda 2020 s. 426 – 429.
- ²³ GUTSCHKE, Irmtraud. Weitergesagt, reingerissen. Samko Tále: Buch über den Friedhof. In *Neues Deutschland* (14.10 2010).
- ²⁴ SCHMID, Ulrich M. Mit den Augen eines Zehnjährigen. In *Neue Zürcher Zeitung* (24.11.2010).
- ²⁵ BECKER, Zdenka. Schriftsteller, wenn es regnet. In *Die Presse* (11.06.2011).
- ²⁶ PYNSENT, Robert R. Ján Johanides und die slowakischen Genitalisten. In KLIEMS, Alfrun (ed.). *Slowakische Kultur und Literatur im Selbst- und Fremdverständnis. Ludwig Richter zum 70. Geburtstag*, Stuttgart : Franz Steiner Verlag 2005, s. 179 – 212.
- ²⁷ HVORECKÝ, Michal. *City*. Der unwahrscheinlichste aller Orte. Roman. Aus dem Slowakischen von Mirko Kraetsch. Berlin : Tropen Verlag 2006, 280 s., tiež Berliner Taschenbuchverlag 2007, 279 s.
- ²⁸ Therapie in einer künstlichen Stadt. *City*. In <https://oe1.orf.at/artikel/203408/City>.
- ²⁹ SCHOTTNER, Dominik. Süchtig ist jeder für sich allein. In *Frankfurter Allgemeine Zeitung* (02.04.2006).
- ³⁰ STOLZMANN, Uwe. Traum von der Heimkehr. In <https://www.deutschlandfunkkultur.de/traum-von-der-heimkehr-100.html> (03.07.2006).
- ³¹ LANG, Mari. Michal Hvorecký – ‚City – Der unwahrscheinlichste aller Orte‘. In <https://fm4v2.orf.at/connected/216302/main.html> (27.12.2006).
- ³² MENSING, Kolja. Liebe statt Strom. In *Frankfurter Allgemeine Zeitung* (24.03.2006).
- ³³ <https://www.theatre.sk/publikacie/slovakische-gegenwartsstuecke>.
- ³⁴ HVORECKÝ, Michal. *Eskorta*. Roman. Aus dem Slowakischen von Mirko Kraetsch. Stuttgart : Tropen-Verlag 2009, 250 s.
- ³⁵ KASTBERGER, Klaus. Die Nacht, als der Penis fiel. In *Die Presse* (29.05.2009).
- ³⁶ BORRIES, Claudine. *Eskorta – ein grotesker Roman über das neue Europa*. In *Die Berliner Literaturkritik* (12.06.2009). <https://www.yumpu.com/de/document/read/2431146/herbst-die-berliner-literaturkritik>.
- ³⁷ SCHUMACHER, Katrin. Slowakische Begleiterscheinungen. In *Deutschlandfunk Kultur* (07.05.2009). <https://www.deutschlandfunkkultur.de/slovakische-begleiterscheinungen-100.html>.
- ³⁸ MENSING, Kolja. Wo Staunen extra kostet. In *Frankfurter Allgemeine Zeitung* (05.05.2009).
- ³⁹ <https://oe1.orf.at/artikel/215000/Eskorta> (08.04.2017).
- ⁴⁰ HVORECKÝ, Michal. *Tod auf der Donau*. Roman. Aus dem Slowakischen von Michael Stavarič. Stuttgart : Tropen-Verlag 2012, 271 s.; celkom 6 vydání.
- ⁴¹ BARON, Ulrich. Reiseführer mit Hilfsantrieb. In *Süddeutsche Zeitung* (13.06 2012).

- ⁴² Tages-Anzeiger (26.06.2012).
- ⁴³ GRANZIN, Katarina. Flusskreuzfahrt mit alten dicken Amis. In *TAZ* (23.07.2012).
- ⁴⁴ Badische Neueste Nachrichten (29.6.2012).
- ⁴⁵ SCHAAKE, Jonathan. Narrenschiff. In *Frankfurter Allgemeine Zeitung* (04.07.2012).
- ⁴⁶ HVORECKÝ, Michal. *Das allerschlimmste Verbrechen in Wilsonstadt*. Aus dem Slowakischen von Mirko Kraetsch. Stuttgart : 2016. E-Book.
- ⁴⁷ HVORECKÝ, Michal. *Jäger & Sammler*. Erzählungen. Aus dem Slowakischen von Mirko Kraetsch. Wien : Triton Verlag 2004, 176 s.
- ⁴⁸ KREKELER, Elmar. Als die Slowakei einmal so richtig zur Hölle fuhr. In *Die Welt* (24.06.2016).
- ⁴⁹ HVORECKÝ, Michal. *Troll*. Roman. Aus dem Slowakischen von Mirko Kraetsch. Stuttgart : Tropen 2018, 216 s., aj ako e-pub.
- ⁵⁰ Erfolgreichster Autor der Slowakei „Der Westen ist osteuropäisiert worden“. In *Der Spiegel* (09.06.2018).
- ⁵¹ RÜHLE, Alex. Tödliche Trollwut. In *Süddeutsche Zeitung* (21.09.2018).
- ⁵² KÜMMEL, Anja. Im Herzen der Hate-Fabrik. In *Tagesspiegel* (23.10.2018).
- ⁵³ SIEGLOFF, Roland. In Michal Hvoreckýs „Troll“ blitzt bitterböse Satire auf. In *Rhein-Neckar-Zeitung* (25.09.2018).
- ⁵⁴ KÜCHEMANN, Fridtjof. Zwei Formen der Wahrheit. In *Frankfurter Allgemeine Zeitung* (12.12.2018).
- ⁵⁵ ALBRECHT, Terry. Im Schattenreich der Fake News. In *Deutschlandfunk* (29.10.2018).
- ⁵⁶ RICHTER, Marcus. Ein digitaler Fiebertraum. In *Deutschlandfunk Kultur Buchkritik* (06.11.2018).
- ⁵⁷ Ibidem.
- ⁵⁸ JACOBSON, Dietmar. Die Welt im Fokus einer „Storytrolling Agency“. In *Literaturkritik.de* (01.05.2020). <https://literaturkritik.de/hvorecky-troll-die-welt-im-fokus-einer-storytrolling-agency,24999.html>.
- ⁵⁹ POHL, Ronald. „Troll“. Packender Roman über die „Fake-News“-Erzeuger im Internet. In *Der Standard* (05.09.2018).
- ⁶⁰ ZEILLINGER, Gerhard. Autorengespräch. Schriftsteller Hvorecký: Trollfabriken gibt es längst. In *Der Standard* (09.03.2019).
- ⁶¹ <https://oe1.orf.at/player/20210323/631539/1616500247000>. Mittagsjournal (23.03.2021) Radio@oe1.
- ⁶² KAINDLSTORFER, Günter. „Tahiti Utopia“ von Michal Hvorecký. In *Westdeutscher Rundfunk – Lesefrüchte* (02.04.2021).
- ⁶³ WURMITZER, Michael. Michal Hvoreckýs „Tahiti Utopia“: Surfbretter, die Freiheit bedeuten. In *Der Standard* (20.04.2021).
- ⁶⁴ HEIDEGGER, Gerald. Die Slowakei und ihr mythischer Flieger. In *ORF.at* (01.05.2021). <https://orf.at/stories/3210740/>.
- ⁶⁵ ROTHSCILD, Thomas. Michal Hvorecký: Exodus in die Exotik. In *Die Presse* (14.04.2021).
- ⁶⁶ HOFFMANN, Clemens. Michal Hvorecký – Tahiti Utopie. In *SWR 2 lesenswert Magazin* (11.07.2021).
- ⁶⁷ Tahiti Utopia – Lesung mit Michal Hvorecký. YouTube: Stadtbibliothek München (23.03.2021). <https://www.youtube.com/watch?v=qQfdWyy6Q84>.
- ⁶⁸ Trojanow trifft Michal Hvorecký. YouTube: Alte Schmiede Wien (21.04.2021).
- ⁶⁹ Nachgefragt. Michal Hvorecký Tahiti – Utopia. Bratislava – Stuttgart (08.06.2021). <https://www.youtube.com/watch?v=lskEggPwkVc>.
- ⁷⁰ PAIN, Agda Bavi. *Am Ende der Welt*. Roman. Aus dem Slowakischen von Mirko Kraetsch. Klagenfurt : Wieser Verlag 2008, 243 s.; 2. vyd. 2014, tiež ako epub.
- ⁷¹ SCHÜTZ, Edgar. Blood, sweat & Bratislava. In *Falter. Wochenzeitung aus Wien* (13.03.2009).
- ⁷² KLEIN, Erich. Agda Bavi Pain: Anfang der tristen Welt. In *Der Standard* (28./29.06.2014).
- ⁷³ CERNOHUBY, Claudia. Am Ende der Welt von Agda Bavi Pain. In *Janetts Meinung* (27.06.2014). <https://www.janetts-meinung.de/belletristik/am-ende-der-welt>.
- ⁷⁴ BALLA. *Im Namen des Vaters*. Aus dem Slowakischen übersetzt von Marie-Theres Cermann. Klagenfurt : Wieser Verlag 2019, 105 s., tiež ako epub.

- ⁷⁵ Lesereihe slowakischer zeitgenössischer Autoren mit Stefanie Bose, Teil 1 – Balla: Im Namen des Vaters. Facebook (10.04.2021). <https://www.facebook.com/institut.berlin/videos/lesung-balla-im-namen-des-vaters/2938497936380441/>.
- ⁷⁶ JURÁŇOVÁ, Jana. *In ein Netz gehüllt. Do siete odetá*. Aus dem Slowakischen übersetzt von Angela Repka. Klagenfurt : Wieser Verlag 2003, 160 s.
- ⁷⁷ VERDOL, Helena. Juránová: In ein Netz gehüllt. Das Fischermädchen und die Männer der Macht. In *Wiener Zeitung* (14.10.2004).
- ⁷⁸ BEŇOVÁ, Jana. *Parker*. Liebesroman. Aus dem Slowakischen von Andrea Koch-Reynolds. [Leipzig]: Erata Literaturverlag 2008, 123 s.
- ⁷⁹ BEŇOVÁ, Jana. *Abhauen!* Roman. Aus dem Slowakischen von Andrea Koch-Reynolds. St. Pölten: Residenz-Verlag 2015, 156 s., tiež ako epub.
- ⁸⁰ BEŇOVÁ, Jana. *Café Hyena*. Roman. Aus dem Slowakischen von Andrea Reynolds. St. Pölten : Residenz-Verlag 2017, 171 s., tiež ako epub.
- ⁸¹ GAUSS, Karl-Markus. Rosas Revolte. In *Süddeutsche Zeitung* (25.03.2015).
- ⁸² FISCHER, Juliane. Das Leben im Schwebzustand. In *Falter*. Wochenzeitung aus Wien (13.03.2015).
- ⁸³ BEER, Jasmin. Rezension: Jana Benová, Abhauen! In *Lesekabinett Leipzig*. <https://lesekabinettleipzig.wordpress.com/2015/05/11/rezension-jana-benova-abhauen/>.
- ⁸⁴ Terra incognita – Slowakei.
- ⁸⁵ Abhauen! Ein Roman von Jana Benova. <https://oe1.orf.at/artikel/407723/Abhauen>.
- ⁸⁶ KOSSEK, Susann. „Café Hyena“. Von der unstillbaren Sehnsucht nach einem anderen Leben. In *Migros Magazin* (03.05.2018).
- ⁸⁷ RUTHNER, Clemens. „Café Hyena“. Nettes Assi-Epos hinter der österreichischen Grenze. In *Der Standard* (24.07.2018).
- ⁸⁸ Schattenspieler und erstaunlich planlose Begleiter der eigenen Existenz. In *Sandammeer – virtuelle Literaturzeitschrift 09/2017*. <http://www.sandammeer.at/rez17/benova-cafe.htm>.
- ⁸⁹ RANKOV, Pavol. *In unmittelbarer Nähe*. Erzählungen. Aus dem Slowakischen von Roland Schmieger. Berlin : Anthea Verlag 2021, 180 s.
- ⁹⁰ RANKOV, Pavol. *Der kleine Donaukrieg*. Roman. Aus dem Slowakischen von Slávka Rude-Porubská. Ulm : Danube books Verlag 2022, 280 s.
- ⁹¹ KEPPOVÁ, Zuska. *57 km von Tashkent*. Novellen. Aus dem Slowakischen übersetzt von Veronika Széherová. Klagenfurt : Drava Verlag [2017], 119 s.
- ⁹² ŽUCHOVÁ, Svetlana. *Bilder aus dem Leben von M*. Aus dem Slowakischen übersetzt von Andrea Reynolds, Klagenfurt : Drava Verlag [2017], 130 s.
- ⁹³ LORENZ, Patrizia. Alltag zwischen Wien und Bratislava. In *WeiberDiwan. Die feministische Rezensionszeitschrift*. 94 KOMPANÍKOVÁ, Monika. *Das fünfte Schiff*. Deutsch von Nadine Lenz. Passau : Stutz, 2014, 236 s.
- ⁹⁴ KOMPANÍKOVÁ, Monika. *Am Zusammenfluss*. Roman. Aus dem Slowakischen übersetzt von Andrea Reynolds, Klagenfurt : Drava Verlag 2019, 147 s.
- ⁹⁵ STREBEL, Volker. Brüchige Idylle. In *Prager Zeitung* (18.06.2014).
- ⁹⁶ BALKO, Peter. *Zusammen sind wir unbesiegbar*. Aus dem Slowakischen von Zorka Ciklaminy. Wien : Paul Zsolnay Verlag 2020, 155 s.; tiež ako ebook.
- ⁹⁷ TUSCHIK, Jamal. Fünf Fragen an den Autor. In *Textland* (27.02.2020). https://www.textland-online.de/index.php?article_id=1885.
- ⁹⁸ TUSCHIK, Jamal. Die Leute von Lošonc. In *Der Freitag* (17.02. 2020).
- ⁹⁹ TUSCHIK, Jamal. Die Leute von Lošonc. In *Textland* (18.02.2020). https://www.textland-online.de/index.php?article_id=1843.
- ¹⁰⁰ JUNGWIRTH, Peter. Auf Tom Sawyers Spuren. „Zusammen sind wir unbesiegbar“. In *Wiener Zeitung* (18.05.2020).
- ¹⁰¹ FRITZ, Peter Balko: Zusammen sind wir unbesiegbar. In *Sandammeer – virtuelle Literaturzeitschrift 3/2020*. <http://www.sandammeer.at/rez20/balko-gemeinsam.htm>.

- ¹⁰² MOTTER, Maria. Peter Balkos Debütroman „Zusammen sind wir unbesiegbar“. In *ORF* (24.10.2020). <https://fm4.orf.at/stories/3008468/>.
- ¹⁰³ RIEDEL, Frank. Mit Kotz und Rotz und Jean-Claude Van Damme. In *literaturkritik.de* (05.06.2020). <https://literaturkritik.de/balko-zusammen-sind-wir-unbesiegbar-mit-kotz-und-rotz-und-jean-claude-van-damme,26844.html>.
- ¹⁰⁴ OPPEN, Stephanie von. Dicke Freunde halten zusammen. In *Deutschlandfunk Kultur* (06.07.2020). <https://www.deutschlandfunkkultur.de/sommerbuch-empfehlung-8-dicke-freunde-halten-zusammen-100.html>.
- ¹⁰⁵ IBING, Sabine. „Zusammen sind wir unbesiegbar“ von Peter Balko. <https://literaturblog-sabine-ibing.blogspot.com/p/zusammen-sind-wir-unbesiegbar-von-peter.html>.
- ¹⁰⁶ BÁTOROVÁ, Mária. *Stille*. Übersetzung aus dem Slowakischen von Peter Krüger sowie Karl-Heinz Jähn, Gerlinde Tesche und Mária Bátorová. Strasshof : Pilum Literatur Verlag 2016, 170 s.
- ¹⁰⁷ *Tagtägliche Unendlichkeit*. Slowakische Erzählungen. Mária Bátorová, Jana Bodnárová, Etela Farkašová, Rút Lichnerová, Eva-Maliti-Fraňová, Paula Sabolová. Herausgeber Der slowakische Schriftstellerinnen-Klub Femina in Zusammenarbeit mit Bianca Schmitt. Bratislava : Klub slovenských spisovateliek Femina 1994, 93 s.
- ¹⁰⁸ FARKAŠOVÁ, Etela. Die Frau in der Literatur/die Literatur über die Frau. In *Via Regia. Blätter für internationale kulturelle Kommunikation*, Heft 62/63, Erfurt : Europäisches Kultur - und Informationszentrum 1999.
- ¹⁰⁹ FARKAŠOVÁ, Etela. Die Frau (als Gestalt und Autorin) in der slowakischen Literatur: gestern und heute. In *Deutsche und slowakische Literatur*. Hg. von Reinhard Lauer. Wiesbaden : Harassowitz Verlag 2000, s. 41 – 58.
- ¹¹⁰ FARKAŠOVÁ, Etela. *Frühmorgens im Garten*. Lyrik. [Nachdichtungen von Ilse Brem, Inge Stahl, Gerlinde Tesche; Nachwort von Elena Ehrgangová.] Strasshof : Pilum Literatur Verlag 2017, 101 s.
- ¹¹¹ FARKAŠOVÁ, Etela. *Ein ganz gewöhnlicher Tag und andere Erzählungen*. Aus dem Slowakischen von Zdenka Becker, Wien : Löcker 2014, 189 s.
- ¹¹² FARKAŠOVÁ, Etela. *Herbstfreundschaften*. Übersetzung aus dem Slowakischen von Elena Ehrgangová. Strasshof : Pilum Literatur Verlag 2017, 160 s.
- ¹¹³ FARKAŠOVÁ, Etela. *Stilleben eines frühen Abends*. Erzählungen. Übersetzung aus dem Slowakischen von Elena Ehrgangová. Strasshof : Pilum Literatur Verlag 2020, 174 s.
- ¹¹⁴ FARKAŠOVÁ, Etela. *Szenario*. Roman. Übersetzung aus dem Slowakischen von Elena Ehrgangová. Strasshof: Pilum Literatur Verlag 2021, 392 s.
- ¹¹⁵ RICHTER, Ludwig. Erzählprosa slowakischer Autorinnen in deutscher Übersetzung 1900.2020. In *Komplexnosť tvorivosti. (Zborník príspevkov k jubileu Márie Bátorovej)*, Editoroky Renáta Bojničanová, Tamara Šimončíková-Heribanová. Bratislava : Veda 2020 s. 247 – 273.

Krátko pred zverejnením prehľadovej štúdie *Slovenská súčasná próza v nemeckých prekladoch* nás zastihla smutná správa – dňa 17. júla 2022 zomrel vo veku 88 rokov profesor Ludwig Richter, vedecký pracovník, prekladateľ a tlmočník, autor početných vedeckých štúdií, autor a spoluautor monografií (*Slowakische Literatur*, 1979; *Vzťahy a súvislosti slovenskej literatúry 20. storočia*, 1986 a pod.), viacerých slovníkových diel (spomeňme *Literaturen europäischer sozialistischer Länder*, 1975 či *Literatur im Wandel*, 1986) a bibliografie slovenskej literatúry v nemeckých prekladoch (*Slowakische Literatur in deutschen Übersetzungen*, 1999). V akademickom bádani sa venoval okrem iného dejinám slovenskej literatúry, najmä 19. a 20. storočia. V archíve časopisu *Knižnica* majú nezastupiteľné miesto jeho prehľady recepčných snáh, v ktorých reflektoval úspešné pokusy slovenskej literatúry o preniknutie do nemeckého jazykoveho priestoru.

Redakcia časopisu vyslovuje úprimnú sústrasť pozostalým nad stratou významného nemeckého slovakistu a mimoriadne ústretového spolupracovníka.

HODNOTNÁ AJ INŠPIRATÍVNA KNIHA POVESTÍ

MGR. PETER CABADAJ

 peter.cabadaj5@gmail.com

Šialene ultramoderný svet dneška dokáže len veľmi zriedkavo ponúknuť vystresovanému človeku pocit očarenia, ktorý navyše k svojej existencii potrebuje čoraz menej. Kto ale intenzívnejšie číta povesti či rozprávky (alebo je fanúšikom ich televíznych, filmových, rozhlasových a iných verzií), mimovoľne sa vracia k tradíciám ako integrálnej súčasť našej národnej kultúry a historickej pamäti. Povesti a rozprávky sa v naznačenom kontexte stali nositeľom presne toho zázraku, ktorý v minulosti patril výlučne náboženstvu. Na druhej strane však treba zdôrazniť, že očarenie z tradícií nie je iba záležitosťou literárnej a inej umeleckej tvorby, ale hlavne schopnosťou ľudí rozpoznávať znamenia pripomínajúce človeku archaický pôvod nášho sveta a silu, ktorá ho dokáže symbolicky obnovovať.

Aj takéto asociácie vo mne vibrovali po prečítaní knihy *Slovenské povesti plné tajomných bytostí*. Zaujímavý titul je dielom básnika, spisovateľa, publicistu a novinára Igora Váleka, ktorý sa dlhodobo systematicky venuje zbieraniu, tvorbe a širokospektrálnej propagácii našich povestí. Uvedenú skutočnosť ilustruje séria vydaných knižiek tejto proveniencie, v ktorej dominujú zbierky z mimoriadne záslužnej matičnej edície *Povešťová mapa Slovenska (Povesti o slovenských jazerách, plesách, studniach a studničkách; Povesti o slovenských liečivých prameňoch a kúpeľoch; Povesti o slovenských riekach; Povesti o slovenskej vode a i.)*.

Najnovšie Válek „zalovil“ medzi tajomnými bytosťami, ktorých je v našich legendách a povestiach viac ako dost. Hneď v úvode sa odvoláva na „slovenského Homéra z Gemera“ Pavla Dobšinského, ktorý v *Úvahách o slovenských povestiach* trefne píše: „*Majúc národné pamiatky, výtvary umu a mysle otcov, to by nás ani nectilo, keby sme si túto duchovnú majet' oceniť či neznali či nechceli... bo tieto povesti sú pôvodným, verne zachovalým obrazom, skladom, a tak i dôkazom a pokladom vzdelanosti našich otcov, nášho národa.*“ Mimochodom, bol to práve Dobšinský a Samuel Reuss (prvý slovenský literárny folklorista), čo sa ohradili proti tvrdeniam osvietencov, ktorí označili povesti, legendy a rozprávky za poveru, blud nedôstojný človeka moderného veku. Naopak, Dobšinský s Reussom boli skalopecne presvedčení, že ide o trvalú súčasť ľudovej kultúry a vzácny doklad, vypovedajúci o kultúrnej a spoločenskej minulosti predkov. Tento ich náhľad plynutím času rozvíjali a vlastnou obrazotvornosťou prehlbovali, aktualizovali i modernizovali mnohí tvorcovia – medzi nimi si vydobyl dôstojné miesto aj agilný Igor Válek.

Vstupnú kapitolu svojej ostatnej knihy nazval *Povešť o hľadaní a nájdení namiesto úvodu*. Objasnil v nej tak historické a ideové žriedla vzniku jednotlivých povestí, ako i vlastnú autorskú metódu, ktorú uplatňuje vo vzťahu k plodom našej čarovnej ľudovej slovesnosti. Akcent kladie na výraz *hľadanie* a v tejto súvislosti uvádza povesť o hľadačoch zlata pod majestátnym Kriváňom. Kopali, hrabali, prosili tatranských škriatkov aj víly, listovali v čarodejných knižkách, varili zázračné byliny... Nič nepomáhalo, a tak sa napokon rozhodli, že zrátajú končiare v Tatrách, aby aspoň niečo medzi ľudí priniesli. To hľadačom vyšlo vďaka obryni, ktorá im prezradila, že „*všetkých deväťstodevätidesiatdeväť končiarov prešla*“.

Jednotlivé tajomné bytosti dôsledný Válek bližšie predstavuje v samostatnej kapitole, ktorú nazval *Poznámkami alebo od ovečiek k pokladom*. Nechýbajú v nej ani načrtnutia dejinných, geografických i topografických kontextov a filiácií, enumerácia zaujímavostí a raritných javov, stručná charakteristika lokalít, v ktorých je dej povestí situovaný.

Osobitnú kategóriu predstavuje záverečný text *O dôležitosti kamienka tajomstva*, v ktorom Válek popri úvahách nad zvolenou látkou naznačuje tiež možnosť druhého vydania knihy. Voľne nadväzujúc na autorove reflexie možno konštatovať, že tematika mysterióznych bytostí, ktorými sú popretkávané legendy, povesti, rozprávky, povedačky či zarietania, má atraktívny náboj aj vďaka tomu, čo hovorí o našom strachu z neznámeho, zo smrti. A to je látka tvoriaca kvintesenciu existenciálneho ľudského bytia. Preto je dobré, že sa vraciame k tradíciám, ktoré vnímame ako neodmysliteľnú súčasť slovenskej kultúry. Tajomné bytosti domácej proveniencie (v recenzovanej zbierke povestí máme dočinenia napríklad s drakom, vlkolakom, sitnianskymi rytiermi, boginkami, strigami, čertom, škriatkom, bielymi paniami, skameneným mníchom, obryňou, šarkanom a i.) si skrátka vozíme po svete zabalené vo vlastnej duši. Isteže, často sa k nim vraciame ako ku kuriozitám, zábavným príbehom z minulosti, v ktorých prvoplánovo cítime nostalgiu za strateným svetom, ale kdesi v hlbších vrstvách vnímame aj ich starobylosť.

Igor Válek sa vo svojej knihe koncentroval viac na tú učesanejšiu rozprávkovú líniu mysterióznych bytostí či rôznych desivých stvorení. Trochu tak zatlačil do úzadia (ak nepovieme rovno, že tabuizoval) onú temnú, hororovú a krviprelievajúcu posadnutú „dospeláčku“ stránku. Apropos, jej fanúšikom či milovníkom vrelo odporúčame síce už starší, ale o to brilantnejší psychoanalytický rozbor a explikáciu českých tvorcov Vladimíra Vondráčka a Františka Holuba *Fantastické a magické z hľadiska psychiatrie*. V každom prípade však platí, že ak máte radi pútavé rozprávky o drakoch, čertoch, strigách, bielych paniach, vlkolakoch atď., Válekova zbierka dvadsiatich povestí, umocnená znamenitými ilustráciami Martina Kellenbergera, vás nepochybne unesie do hrôzostrašného sveta plného záhadných kreatúr.

Nezriedka počuť hlasy, podľa ktorých vo všeobecnosti platí zásada, že to, čo je nepoznané, je v istom zmysle aj tajomné. Inými slovami, čo je opradené pláštikom mysterióznosti, vyvoláva v našom vedomí pocit nedôvery. A od nedôvery je už vraj len krôčik k odmietaniu všetkého, čo je nám cudzie. Autor povestí Igor Válek vidí ale veci inak. Záhadné bytosti v jeho knihe harmonicky spájajú staré s novým, pričom ide o funkčnú kombináciu, ktorá archaické nonšalantnou formou sprístupňuje a otvára dnešnému čitateľovi. Tajomstvo, píše Válek, je totiž „*večné, spojené so zrodom, s príbehom, priebehom, behom aj koncom existencie všetkého. V akejkoľvek svojej podobe – od nevidaných javov i zverov cez strašidelné bytosti až po zvláštnych ľudí – prestupujú náš, a ak chceme, aj iné svety. Od temného najhlbšieho podzemného priestoru (kde spia sitnianski rytieri a loví drak) až po slnečnými lúčmi osvetlené najvyššie položené končiare (kde hľadači hľadajú zlato a kľačí mních), všade tam totiž patrí, lebo keby jeho kamienok vypadol z pomyslenej mozaiky celku, bola by neúplná. Ba čo horšie, možno by sa úplne rozpadla. Také dôležité je čo i len najmenšie tajomstvo – tajomstvičko, tajomstievko, tajomstôčko.*“

Finitná povesť v zbierke je symbolicky venovaná nášmu ľudovému hrdinovi a legendárnemu zbojníckemu kapitánovi z Terchovej (*Jánošíkove tajomstvá a poklady*). Rozhodne stojí za zmienku, že krátko po vydaní Válekovej knihy bol prvok Jánošíkovská tradícia oficiálne zapísaný do Reprezentatívneho zoznamu nemotného kultúrneho dedičstva Slovenska. Vnímam to ako mimoriadnu udalosť v čase, keď registrujeme nebezpečné až zákerné globalizačné tendencie smerujúce k likvidácii národných identít v oblasti kultúry. Na scénu vstupujú rôzne netolerantné ideológie spojené s kultúrou rušenia, kultúrou negácie a odmietania časom preverených univerzálnych duchovných hodnôt. Ukazuje sa, že ak chceme plnohodnotne zažiť niečo autenticky národné, musíme ísť jednoznačne do histórie. Práve v tejto ideovej rovine vzniká vhodný priestor na nové zadefinovanie významu opodstatnenosti národných kultúr s ich bohatými prejavmi a žánrovými prienkami – vydávanie povestí z toho nevynímajúc.

DIZERTAČNÉ TLAČE

AKO VÝZNAMNÁ SÚČASŤ KULTÚRNEHO DEDIČSTVA

DOC. PHDR. GABRIELA ŽIBRITOVÁ, PHD.

 zibritova@hotmail.com

KLIMEKOVÁ, Agáta: Dizertačné tlačé študentov z územia Slovenska na nemeckých univerzitách v 16. a 17. storočí vo Forschungsbibliothek Gotha. Martin : SNK, 2018. 197 s. ISBN 978-80-8149-096-5.

KLIMEKOVÁ, Agáta: Dizertačné tlačé študentov z územia Slovenska na nemeckých univerzitách v 16. a 17. storočí v nemeckých knižniciach. Martin : SNK, 2020. 309 s. ISBN 978-80-8149-123-8.

KLIMEKOVÁ, Agáta: Dizertačné tlačé študentov z územia Slovenska na nemeckých univerzitách v 18. storočí v nemeckých knižniciach. Martin : SNK, 2021. 226 s. ISBN 978-80-8149-150-4.

ÚVOD

Štúdium v zahraničí nie je výdobytkom iba súčasnosti. Naši predkovia putovali za vzdelaním už v minulých storočiach, teda oveľa skôr, ako vznikli programy Tempus či súčasný Erasmus. Dôvody cestovania boli rôzne. Niektorí sa vydávali na dobrodružné cesty na vzdialené kontinenty, pretože sa chceli zoznámiť s inými civilizáciami alebo spoznať rôzne filozofické smery, ale neraz išlo len o to, ako čo najskôr zbohatnúť. Mnohí však chceli študovať, a preto vyhľadávali slávne univerzity, iní si ich vybrali z konfesijných dôvodov, avšak často odchádzali študenti do cudziny, pretože doma neboli vhodné podmienky a priestory, čo bol aj prípad dobového Uhorska. (Študovanie neznamenovalo nutne navštevovať univerzitu, mladí sa vzdelávali aj na iných školách.) Štúdium na zahraničných univerzitách v minulosti (tak ako aj dnes) si vyžadovalo potrebné financie, ktoré zabezpečovali predovšetkým bohatí rodičia, avšak väčšinou študentov na štúdiá vysielali mestá, občas boli zainteresovaní i cirkevní predstavitelia, šľachtici, mešťania, obchodníci, vzdelanci a pod. označovaní aj ako mecenáši. Okrem financovania štúdia sa podieľali na nadväzovaní kontaktov a písaní odporúčaní. Štúdium rezonovalo, neraz sa stávalo predmetným problémom aj v domácej spoločnosti, preto univerzitné tlačé zaujímali zainteresovaných aj v Uhorsku.

AKO VZNIKALI DIZERTAČNÉ TLAČE?

Štúdium na univerzitách malo svoje ustálené pravidlá. Debaty, dišputy a obhajoby mali v ňom svoje miesto, pretože absolventov naučili vystupovať, argumentovať, obhajovať názory a prezentovať vedomosti. Následne výsledky skúšok, obhajob a debát vychádzali v podobe rozmanitých univerzitných tlačí. Dôležité, ba priam prioritné miesto medzi nimi mali dizertácie. Dizertačná tlač bola vydaná pri príležitosti ukončenia štúdia, obsahovo i tematicky súvisela so študovaným odborom a často bola venovaná školiteľovi, posudzovateľovi a pod. Tlače vychádzali aj po skúške, debate, obhajobe dizertačnej práce a väčšinou sa začínali výrazom *Dissertatio*.

Univerzity sa však počas storočí rozvíjali, menili svoje programy, avšak vydávanie univerzitných tlačí zostávalo i naďalej súčasťou štúdia, a to i napriek tomu, že sa ich forma mohla meniť. Informačná funkcia dizertácií je aj v súčasnosti veľká, preto je veľmi správne, že sa stali predmetom záujmu slovenskej bibliografie.

AKO VZNIKALA BIBLIOGRAFIA?

Informačnú hodnotu týchto tlačí si už dávnejšie uvedomovala aj slovenská odborná verejnosť, lenže vyhľadávať niekoľkostranové (niekedy dvoj-, sem-tam aj päťdesiat-, ale najčastejšie osemstranové) tlače v európskom mori tlačí nebolo jednoduché.

Pokusy evidovať slovacikálne tlače akéhokoľvek druhu v zahraničí, nielen dizertácií, nevedli k úspechu. Vyhľadávať v desiatkach napríklad nemeckých knižníc, ktorých fondy sa v mnohých prípadoch blížila k miliónom a katalógy sú neraz aj z 19. storočia, bola ťažká úloha. Zriedkavé niekoľkodňové služobné cesty ani nemohli priniesť väčšie výsledky.

Úspešné vytvorenie bibliografie takéhoto druhu až v súčasnosti umožnili v prvom rade výsledky dlhotrvajúcej práce maďarských historikov (Szögi a iní), ktorí z dlhoročných výskumov analyzovali zoznamy študentov európskych univerzít a vysokých škôl od prvých existujúcich záznamov do I. svetovej vojny a „vytiahli“ z nich zoznamy študentov z Uhorska. Z mnohotisícových údajov a zoznamov mien bolo možné vybrať študentov pochádzajúcich z územia dnešného Slovenska, ako aj „vytiahnuť“ záznamy zo známych nemeckých databáz VD 16 (*Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des 16. Jahrhunderts*) aj VD 17 (*Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des 17. Jahrhunderts*), v ktorých sú k dispozícii aj zdigitalizované kópie jednotlivých tlačí. Na základe digitalizátov autorka recenzovaných tlačí prepísala rukopisné poznámky. (Na niektorých záznamoch nie sú žiadne údaje, v niektorých prípadoch sú stručné, ale sú aj tlače s veľkým množstvom poznámok.) Záznam v bibliografii teda vznikol „de visu..“ (ide o naozaj zaujímavú prezentáciu a zároveň plodné a odborné využitie digitalizácie).

ŠTRUKTÚRA ZÁZNAMOV

Špecifikom dizertačných tlačí je, že priamo na titulom liste neuveriteľné množstvo údajov, ktoré sa dostanú do záznamu. Už samotný záznam môže poskytnúť používateľovi mnoho cenných údajov, ale s istotou môžeme uviesť, že ich štruktúra je štandardná, a to od záhlavia až po signatúru.

TLAČ DIZERTÁCIÍ

Vo všetkých troch zväzkoch nájdeme registre tlačiarov a vydavateľov, ich zastúpenie je však rôzne. Vo veľkých univerzitných centrách (napríklad Wittenberg) tlačiari boli vždy k dispozícii, pretože fungovali ako súčasť univerzity, takže pri rozvinutom a už aj v 16. storočí dobre organizovanom nemeckom tlačiarstve vytlačenie dizertácie nebol problém. Z aspektu uchovania a archivovania bolo dôležité zvoliť jednotný formát, ktorý umožňoval v knižniciach viazať tlače do konvolútov.

8

BARTOŠOVIČ, Samuel

FLOTWEDEL, Zacharias

Disputatio XI. Problematum ac Controversiarum Ethicarum De Temperantia : Quam Movente ac promovente Deo, vero Servatore / Præsiede M. Zacharia Flotvedelio, SS. Theologiae Studioso In florentissimâ Academia Leucorea; ventilandam exhibet Samuel Barthosovvitz Veterosoliensis Pannonius. Ad diem 13. Martij, horâ locoque notis. – VVitebergæ : Ex Officinis Typographica Johannis Gormanni, Anno M. DC. XV. [=1615]. 4°. [8] l.

Na rube titulného listu venovanie respondentu svojim mecenášom: *Spectabili ac Magnifico Domino Dn. Emerico Thurzo De Bethlenfalva, Comiti Iuniori perpetuo de Arva, ... Domino Judici Cons. Ceterisque Inclutæ Reipublicæ Veterosoliensis Senatoribus meritissimis, ... Dn. Aliae Lanii ... Comitatum Threncziniensis, Arvensis & Lyptoviensis Superattendi ... Dn. Isaaco Abramidi H. Preposito Baynocensis meritissimo, ... Dn. Andreae Barthosowitz R. Angelo Ecclesie Veterosoliensis vigilantissimo, ... Samuel Barthosovvitz-V.P. Respondens.*

Na konci textu dve gratulačné básne, ktoré respondentovi dedikovali *Isaacus Lanij T.P. Alumnus Palatinalis a Jeremias Lutzius Briznensis Pannonius.*

VD 17 56:725506Y

StB Braunschweig C 133 b/8 (4°)

BARTOŠOVIČ, Samuel pozri LÁNI, Izák

9

BAYER, Ján

BAYER, Ján

Dissertatio Anaskeuastikē expendens ac diluens rationes non-nullas Pro Determinatione Voluntatis Ab Ultimo Iudicio Intellectus Practici Adductas : Qvam I. B. F. Ad diem [?] A. O. R. M DC LVII. In Illustri ad Albim Academia publicè ventilandam exponunt / Præsides M. Johanne Bayer, Eperiessino-Hungarus R. P. A.; Respondens Georgius Caspar Kirchmaier Uffenhem. Fr. In Acroaetio Philosoph. Horis Antemeridianis. – [Wittenberg] : Literis Johannis Haken, (1657). 4°. [6] l.

VD 17 7:679885W

SUB Göttingen 8 DISS PHIL COLL MAX 9 (86)

26

Štruktúra záznamov v *Dizertačných tlačiach* je identická vo všetkých troch bibliografiách. Názorná ukážka je z diela *Dizertačné tlače študentov z územia Slovenska na nemeckých univerzitách v 16. a 17. storočí v nemeckých knižniciach*

úspešné, a to i napriek tomu, že práce v tejto oblasti podliehali veľmi dynamickým zmenám, predovšetkým z hľadiska výskumu, selekcie a zaradenia, respektíve identifikovanie niektorých jednotlivcov (raz išlo o farára, inokedy to boli komunistickí funkcionári a pod., preto dúfam, že sa v súčasnosti blížieme k objektívnym pohľadom). Avšak každý príspevok v tomto smere treba oceniť.

Biografické portréty ako samostatné kapitoly by si však zaslúžili úvod, prípadne krátky opis s uvedením informácií typu: v čom je ich prínos a ako sa vďaka tejto bibliografii rozširujú poznatky o osobnostiach.

ČO NÁM ĎALEJ UMOŽŇUJE BIBLIOGRAFIA?

Bibliografická časť obsahuje štatistické údaje o počtoch študentov a miestach štúdia. Na otázku, či ich študovalo dosť alebo málo, odpovedať nevieme. Bibliografia nám však približuje (i keď len čiastočne), aké odbory študovali a ktorým témam venovali pozornosť, pretože témy dizertácii by mali korelovať so študovaným odborom.

Z dostupnej korešpondencie sa však dozvedáme, že študenti mali problém s financovaním tlače.

BIBLIOGRAFICKÁ POZNÁMKA

S istou dávkou zveličovania možno uviesť, že vo väčšine záznamov bibliografickú poznámku nájdeme, i keď v niektorých záznamoch chýba, a to i napriek tomu, že poskytujú doslova tryskajúci gejzír informácií, pretože sú v nej prepísané dedikácie, velebenia, poďakovania najrozmanitejším osobám uvádzaným aj so všetkými titulmi, mestským radám, cirkvám. Študenti a absolventi v nej ďakujú profesorom, mnohokrát kvetnato, pretože v tej dobe boli (zrejme) profesori vážení a oceňovaní. Nájdeme tu i mnoho gratulačných básní od spolužiakov a kamarátov, niekde sa priamo uvádzajú študenti, ktorí tvorili komunity. V 18. storočí sa kvetnatosť prítľmovala, následkom čoho boli aj zápisy jednoduchšie.

V tejto súvislosti možno naozaj vysloviť obdiv autorke bibliografie, ktorá prepísala množstvo latinských rukopisných poznámok do takejto prístupnej podoby.

BIOGRAFICKÉ PORTRÉTY

V každom z troch recenzovaných zväzkov sú kapitoly *Biografické portréty*. Doterajšie snahy o skompletizovanie slovenských osobností, respektíve pochádzajúcich zo Slovenska, sú pomerne

Možno si však položiť otázku, s akými odbornými poznatkami sa študenti/absolventi vracali do Uhorska. Podrobné záznamy dizertácií však umožňujú hľadať aspoň približnú odpoveď na vzniknuté otázky, i keď vyvstávajú ďalšie, napríklad ako identifikovať študovaný odbor, ak má dizertácia názov *Dissertatio Metaphysica*? Identifikáciu je možné urobiť napríklad pri medicíne, i keď ide o náročný proces (materiál je v latinčine), predstava jeho realizácie je veľmi lákavá.

Otázne je, či sa aspoň časť vedomostí prezentovaných v tlačených dizertáciách dostala na územie Slovenska, respektíve, či mohli nejakým spôsobom vplývať na domácu vedu a myslenie?

Krehké, niekoľkolistové (najčastejšie osemstranové) tlačé sú uložené v knižniciach, napríklad v nemeckých knižniciach sa zachovali zaviazané do veľkých konvolútov, čo umožňoval ich jednotný formát ako výsledok práce vzdelaných osvietených knihovníkov najmä v 19. storočí. U nás sa im zvláštna pozornosť nevenovala.

ZÁVER

Po štúdiách prichádzali domov vzdelaní a rozhladení absolventi, ktorí písali v latinčine i nemčine, vedeli diskutovať, argumentovať, boli ošlahaní vetrom veľkého sveta, mnohí aj s literárnymi ambíciami. Ako sa uplatnili v Uhorsku, respektíve na území dnešného Slovenska, to je už iná kapitola. Niektorí sa vynárajú v dejinách, v dejinách literatúry, avšak po mnohých je dizertácia jedinou stopou. Možno existujú ešte ďalší študenti, o ktorých zatiaľ nevieme.

Uvedená bibliografia však má obrovský potenciál a môže byť podnetom na ďalšie práce.

Maďarskí výskumníci, vedci a kolegovia vďaka dlhoročným analýzám univerzitných matríc vytvorili zoznamy študentov z Uhorska pôsobiacich na mnohých univerzitách, v rôznych časových obdobiach, niekde až do 20. storočia. Poznatky z výskumnej práce by sa mohli využiť na zhotovenie súpisu dizertácií, prípadne iných univerzitných spisov súvisiacich so študentmi z územia Slovenska s cieľom získať komplexný obraz o ich štúdiu a vzdelaní. Práce by boli náročné, avšak pokračujúca digitalizácia odkrýva netušené možnosti na ďalší výskum.

Bibliografia *Dizertačných tlačí* končí 18. storočím. V súčasnosti je doba grantov, tak prečo by jeden dobrý grant nemohol podporiť pokračovanie, respektíve ukončenie takéhoto výskumu?

Recenzovaná bibliografia prekračuje iba registrujúcu funkciu, avšak je zdrojom omnoho širších poznatkov. Slovenská národná knižnica ako vydavateľ by mala urobiť všetko preto, aby ju sprístupnila v čo najširšom zábere odbornej verejnosti.

Všetky tri zväzky *Dizertačných tlačí* lektorovali odborníčky z predmetnej oblasti, ktoré v súčasnosti pôsobia na Slovensku. Výsledkom bola dokonale odvedená práca v podobe vydaných *Dizertačných tlačí študentov z územia Slovenska*.

KNIŽNICA AKO PRIESTOR CELOŽIVOTNÉHO VZDELÁVANIA

MGR. ZUZANA KOPECKÁ, PHD.

 zuzana.kopecka@
krajsskakniznicanitra.sk

 Krajská knižnica Karola Kmeťka
v Nitre

 www.krajsskakniznicanitra.sk

Currently, we are noticing a significant transformation of Slovak libraries into cultural community centres, which results primarily from the increasing social demand for a space providing educational programs and leisure activities for all generations. The article deals with the possibilities of implementing intergenerational education in the library space, which – as an activating factor – has the prerequisites to support literacy development on multiple levels.

Keywords: libraries in Slovakia; intergenerational exchange; lifelong learning; literacy; cultural community centres; socialization

Jedným zo základných aktivizujúcich činiteľov v edukačnom procese je prostredie, ktoré má tendenciu podnietiť deti, mládež, dospelých i seniorov k určitým výkonom. Knižničný priestor sa väčšine populácie spája výlučne s knižnično-informačnými službami, výpožičkami, s rešeršami na záverečné alebo semestrálne práce či orientáciou vo фонде, ale zameranie súčasných knižníc presahuje toto tradičné určenie. Rozšírenie knižničnej pôsobnosti sa odvíja od narastajúceho dopytu po vzdelávacích, odborných a záujmových aktivitách, podujatiach a projektoch z oblasti kultúrneho a kreatívneho priemyslu s cieľom zvyšovať vzdelanostnú úroveň, informačnú a čitateľskú gramotnosť alebo tvorivé zručnosti, a to bez generáčného ohraničenia. Priaznivá klíma je prvotným predpokladom optimálneho profilovania daného priestoru v zmysle komunitného kultúrneho centra schopného pôsobiť ako stimul na zefektívnenie práce. Pojem komunita (Rabušicová a kol., 2016, 158) na jednej strane predpokladá jestvovanie určitého lokálneho sociálneho systému, ale komunita môže byť definovaná aj ako typ vzťahu, identity a súdržnosti podobne zmýšľajúcej skupiny ľudí. Ak sa knižnica profiluje ako priestor na rozvoj vzájomných vzťahov, interakcie či medzigeneračnej výmeny, v takom prípade nadobúda výrazný sociálny rozmer. Výnimočnosť knižnice preto spočíva práve v jej potenciáli integrovať všetky generácie do cielene

organizovaných aktivít zameraných na osobnostný rozvoj, ako aj na orientáciu v aktuálnych spoločenských problémoch či sociálnych zmenách a v podieľaní sa na tvorbe ich možných riešení. Spojivom sa tak stáva sociálne puto tvorené v priestore, s ktorým sú jednotlivé generácie čitateľov/návštevníkov určitým spôsobom spätí.

Súčasná moderná knižnica kladú dôraz aj na realizáciu medzigeneračnej výučby, pričom daný edukačný proces sa vo veľkej miere odvíja od nových foriem rozvíjania citlivého prístupu (nielen) k umeleckému dielu v knižničnom priestore, ale aj k aktivizovaniu kreatívneho myslenia všetkých generácií. Reitermanová (Národná galéria v Prahe) uskutočnila výskum zameraný na porovnanie priebehu a výsledkov tvorivého procesu detí na základe zmeny ich prirodzeného predškolského prostredia (Mišurcová – Severová 1997, s. 176 – 177). Výsledky výskumu ukázali, že opakovaný kontakt detí s umeleckými dielami priamo v galérii spojený s besedami o obrazoch (v porovnaní s aktivitami realizovanými v prostredí materskej školy) podnecoval hlbší záujem o dielo, ale aj snahu porozumieť mu. Prostredie spolu s obsahovou náplňou výstavy sa tak stalo dominantným stimulom k výtvarnému prejavu, ktorý bol obohatený o prvky inšpirované zážitkami z návštevy galérie a bezprostredným kontaktom detí s umeleckými dielami. Pozitívny efekt výskumu sa

pretavil do zvýšenej frekvencie návštev galérie aj mimo besied organizovaných galériou v spolupráci s materskou školou, a teda aj do narastajúceho záujmu danej cieľovej skupiny o vizuálne umenie. Podľa Mišurcovej a Severovej (1997, s. 5) potreba umenia nevyplýva len z estetického hľadiska. Ľudia majú oň záujem, pretože umelecké dielo je schopné prispieť svojou obsahovou náplňou k rozširovaniu skúseností, poznatkov, citov, vzťahov a postojov, čím zároveň vedie k obohacovaniu života o nové rozmery. Princíp súčasného fungovania galérií založený na snahe atraktívniť vizuálne umenie prostredníctvom vzdelávacích aktivít, besied a najmä priameho kontaktu s umeleckou tvorbou je uplatnený aj v knižniciach, ktoré nechcú prísť o svoju čitateľskú základňu, preto sa snažia o jej upevnenie a generačné rozšírenie.

Priamy kontakt s literárnym textom obsiahnutým v knihe – podobne ako s obrazovým materiálom sústredeným v galérii – sa v prípade knižníc stáva prostriedkom na rozvoj kľúčových kompetencií potrebných v súčasnom globalizovanom svete. Ak je základným stavebným pilierom každej knižnice práve literárny text, ktorého hlavným účelom je prenos informácií a plnenie určitého komunikačného zámeru, práve transformácia priestoru knižnice na kultúrne komunitné centrum vytvára predpoklady na rozvoj schopnosti sprostredkovať komunikačný obsah širšej verejnosti, a to zrozumiteľným a efektívnym spôsobom. Za vznikom textu totiž stojí celý tvorivý proces od „spájania písmen do slov, slov do viet, viet do súvetí, odsekov atď. Toto spájanie nie je náhodné ani mechanické, ale podlieha pravidlám príslušného jazyka. Samozrejme, pred začatím písania má píšuci predstavu o cieľi písania, o efekte, ktorý chce písaním dosiahnuť, a o konkrétnych alebo potenciálnych adresátoch. Tomu prispôbuje obsah a štýl textu“ (Gavora a kol. 2008, s. 10). Aktivity moderných knižníc sa odvíjajú od podobných predpokladov a postupov uplatňovaných pri tvorbe textu, keďže sú založené na netradičnej forme popularizácie, ktorá súvisí s aktuálnymi požiadavkami spoločnosti. Knižnice tak prispôbujú komunikačný jazyk a obsahové zameranie vlastnej činnosti s cieľom zvyšovať záujem o samotnú knihu, a tým rozvíjať zmysel pre estetiku či uchovávať hodnotový systém, na ktorého tvorbe sa podieľajú práve knižné obsahy. Ďalším prostriedkom na dosiahnutie tohto cieľa je súbor kreatívnych činností, organizovaných jednotlivými úsekmi príslušnej knižnice, ktoré síce z veľkej časti vychádzajú práve z práce s textom, ale toto východisko mnohokrát presahujú svojim me-

dzioborovým charakterom. V medzigeneračných programoch realizovaných pod záštitou knižníc vo veľkej miere rezonujú práve tie, ktorých pridanou hodnotou je medzigeneračná výmena a celoživotné vzdelávanie. Masívny civilizačný pokrok spojený so sprístupnením informačných technológií bežným používateľom si vyžaduje schopnosť orientácie v množstve dostupných informácií a vyhodnocovania ich relevantnosti a použiteľnosti v ďalšom komunikačnom procese. V kontexte digitalizácie a informatizácie je preto nevyhnutný rozvoj kompetencií, ktoré *Medzinárodná spoločnosť pre technológie vo vzdelávaní* (ISTE) sústreďuje do niekoľkých oblastí. Ide o tvorivosť a zmysel pre inovácie (tvorba originálnych diel, hypotéz na základe modelov a simulácií), komunikáciu a spoluprácu (práca v tímoch, rozvoj medzikultúrneho porozumenia, prezentačné schopnosti), vedecké myslenie a prácu s informáciami, kritické myslenie, digitálnu gramotnosť a napokon ide aj o motiváciu k celoživotnému vzdelávaniu (Hanuliaková 2015, s. 17 – 18).

V celoživotnom vývoji ľudskej osobnosti rozlišujeme niekoľko socializačných fáz vyznačujúcich sa špecifickými znakmi, potrebami a požiadavkami na začlenenie jedinca do spoločnosti alebo podmienkami nevyhnutnými pre ďalší osobnostný rozvoj. Kultúra je dôležitou súčasťou socializácie už v detstve, keďže je výsledkom činností a skúseností na seba nadväzujúcich generácií – je kultúrnym dedičstvom, ktoré si osvojuje nasledujúca generácia ako potrebný prostriedok začlenenia sa do spoločnosti a participácie na jej kultúre, a teda aj na umeleckej sfére. Dieťa sa dostáva do prvého kontaktu s umením zväčša spontánne, a to prostredníctvom jednoduchých a esteticky hodnotných hier tradovaných v jednotlivých kultúrach z generácie na generáciu (Mišurcová – Severová 1997, s. 17). Hra pritom funguje ako aktivizujúca metóda aj v nasledujúcich fázach osobnostného vývoja, pričom špeciálne miesto má v cieleňom edukačnom procese zameranom na rozvoj tvorivého myslenia a kreativity. Podľa Portmannovej (2004, s. 11) sa špeciálny dôraz na kreativitu kladie práve pri hre v (heterogénnych) skupinách. Pri hre totiž možno funkčne využiť priestor na jej realizáciu, experimentovať bez strachu z chýb a vyskúšať neobvyklé možnosti výučby odrážajúce všetky duševné procesy, podporujúce komunikáciu a simulujúce rôzne sociálne procesy.

O tom, že hra nie je výlučne detskou záležitosťou, ale podnecuje tvorivé myslenie na medzigeneračnej úrovni, svedčia výstupy zo skupinových záujmových

aktivít knižníc stierajúcich hranice medzi generáciami a úrovňou vedomostí, skúseností či vlastných stanovísk (možno spomenúť napríklad silný emotívny účinok psychomotorických hier u detí, dospelých aj seniorov). Efektívne učenie tak nespočíva iba na rozvoji kognitívnej oblasti – racionálneho poznávania vecného obsahu, ale dôležitú úlohu v edukačnom procese majú práve zmyslové skúsenosti či emočná sféra. Napokon ide o oblasti nevyhnutné pre začlenenie sa jedinca do spoločnosti a vystúpenie z vlastnej sociálnej izolácie, a to v akomkoľvek veku. Jedným z hlavných prínosov takto cieleného edukačného procesu je budovanie medzigeneračných vzťahov na základe porozumenia a empatie voči iným generáciám. Potreba vzdelávania v rámci socializačného procesu teda nie je výlučnou záležitosťou detstva a dospievania, keďže vzdelávanie znamená celoživotný proces umožňujúci človeku „držať krok“ so zmenami v oblasti ekonomického, kultúrneho, spoločenského a politického života, čím sa mu poskytuje priestor na eliminovanie negatívnych socioekonomických vplyvov na jednotlivca (Barták 2008, s. 10). Vzdelávacie aktivity v postproduktívnom veku taktiež prispievajú k rozvoju občianskej, informačnej, jazykovej alebo ekonomickej gramotnosti, respektíve ku gramotnosti trvalo udržateľného rozvoja, ako aj k budovaniu pocitu dôstojnosti, začleneniu sa do spoločnosti či fyzickému a duševnému zdraviu. Keďže možnosti edukácie seniorov sa v súčasnosti

zaraďujú k aktuálnym spoločenským témam, popri univerzitách a akadémiách tretieho veku sa práve kultúrne inštitúcie čoraz viac profilujú ako miesta neformálneho vzdelávania a sociálneho kontaktu.

Ak knižnice aktívne a funkčne využívajú nástroje, ktoré podnecujú záujem širokej verejnosti o potreby súčasnej spoločnosti, v konečnom dôsledku sa podieľajú na procese celoživotného vzdelávania a s ním súvisiacej socializácie a budovania pozitívnych vzájomných vzťahov. Súčasné moderné knižnice si stanovujú ciele a prostriedky na ich dosiahnutie podľa aktuálnych požiadaviek doby, a tak nemožno hovoriť o danom priestore ako o archívnom mieste, v ktorom zastal čas. Podmienkou transformácie knižníc na komunitné kultúrne centrá s vysokou návštevnosťou, ako aj úspešnej realizácie akýchkoľvek vzdelávacích projektov či záujmových aktivít so simultánnym zachovaním tradičných knižničných služieb je však dodržanie niekoľkých zásad, ktoré Gracová a Selecký (2017, s. 45 – 47) považujú za najvšeobecnejšie zákonitosti kvalitného výchovno-vzdelávacieho procesu, a to zásada vedeckosti, primeranosti, sústavnosti, aktivity a angažovanosti, motivácie a uvedomelosti. Kvalita poskytovaných služieb sa napokon odrazí na kvantite návštevníkov a rozšírení čitateľskej základne, čím sa knižnice opäť dostanú do povedomia ako inštitúcie s bohatou tradíciou a pretrvávajúcim významom pre život v súčasnej spoločnosti.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

- Barták, Jan. 2008. *Jak vzdělávat dospělé*. Praha : Nakladatelství Alfa, 2008. 191 s. ISBN 978-80-87197-12-7.
- Gavora, Peter a kol. 2008. *Ako rozvíjať porozumenie textu u žiaka*. Nitra : Enigma, 2008. 193 s. ISBN 978-80-89132-57-7.
- Gracová, Drahomíra – Selecký, Erik. 2017. *Vývojové trendy edukácie seniorov na univerzitách tretieho veku v Európe*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici. 2017. 149 s. ISBN 978-80-557-1378-6.
- Hanuliaková, Jana. 2015. *Aktivizujúce vyučovanie*. Bratislava : IRIS. 2015. 127 s. ISBN 978-80-8153-036-4.
- Mišurcová, Věra – Severová, Marie. 1997. *Děti, hry a umění*. Praha : ISV. 1997. 195 s. ISBN 80-85866-18-8.
- Portmannová, Rosemarie. 2004. *Hry pro tvořivé myšlení*. Praha : Portál. 2004. 118 s. ISBN 80-7178-876-7.
- Rabušicová, Milada a kol. 2016. *Mezigenerační učení. Teorie, výzkum, praxe*. Brno : Masarykova univerzita. 2016. 294 s. ISBN 978-80-210-8460-5.

NEPRÁVOM ZABUDNUTÝ TVORCA (50 ROKOV OD ÚMRTIA PETRA BALGHU)

MGR. PETER CABADAJ

 peter.cabadaj5@gmail.com

May 2022 commemorated 50 years since the novelist, screenwriter, and film and theatre columnist Peter Balgha died. In the 1960s, he significantly contributed to the television promotion of Slovak and European literature. The article provides a detailed insight into Balgha's literary works, which are characterized by emulating cinematic narrations, his screenplays, but also essays and journalistic texts on film and theatre art. It also sheds light on the circumstances of his persecution by the fascist and communist regimes.

Keywords: Peter Balgha; Slovak writers; Slovak screenwriters; Slovak columnists; Generation 56

V máji 2022 uplynulo päťdesiat rokov od úmrtia prozaika, scenáristu, filmového a divadelného publicistu, dramaturga a vysokoškolského pedagóga Petra Balghu (27. 5. 1935 Dolný Kubín – 16. 5. 1972 Bratislava). Insideri dobre vedia, že v šesťdesiatych rokoch minulého storočia kľúčovo prispel k masovej televíznej propagácii hodnotných diel slovenskej i európskej umeleckej literatúry. Žiaľ, mladšej generácii už meno tohto všestranného človeka, ktorý kruto doplatil na dve totality, nehovorí vôbec nič.

OTRASNÁ SKÚSENOŠŤ

Keď mal desať rokov, koncom vojny (1945) ho aj s mamičkou deportovali ako Židov do koncentračného lágra v Terezíne. Matka, energická žena, pracovala ako zdravotníčka a pomáhala táborovým lekárom, čo v praxi značilo vzácne jedlo navyše – zásluhou stravných lístkov po mŕtvych, ktorých z taktických dôvodov hneď neohlasovali. Peter zas vďaka svojej výbornej znalosti nemčiny nemusel drieť ako ostatné deti (nemeckí dôstojníci si ho vybrali za svojho poslíčka). „V skutočnosti si však prial tlačiť tie vozíky s kameňmi s ostatnými. Oficierov sa bál, videl, s akou ľahkosťou strieľali z revolvera, keď sa im niečo nepáčilo,“ spomína dcéra Michaela Vilikovská.

Osud Tretej ríše sa v čase pobytu Balghovcov v koncentráku naplňal, oslobodenie bolo blízko a fašisti v maximálnej rýchlosti zahladzovali stopy po svojich hrôzostrašných zverstvách. Plynové komory a spaľovacie pece však stále bežali na plné obrátky a zdalo sa, že tragickému koncu neunikne ani jediný väzeň. A predsa to vždy konzekventným Nemcom nevyšlo. Peter s mamou sa totiž do posledného transportu nez mestili. Radosť z prežitia zakrátko vystriedal smútok zo smrti otca, ktorý v koncentračnom tábore v Mauthausene toľko šťastia nemal. Mimochodom, svoje otrasné zážitky z Terezína si Peter Balgha nechal pre seba. Família sa o nich dozvedela len z rozprávania jeho mamy.

PROZAICKÁ TVORBA

Hneď po maturite na gymnáziu v rodnom Dolnom Kubíne študoval filmovú dramaturgiu a vedu na Filmovej fakulte AMU v Prahe (1953 – 1958). Od roku 1958 pracoval v Československej televízii v Bratisla-

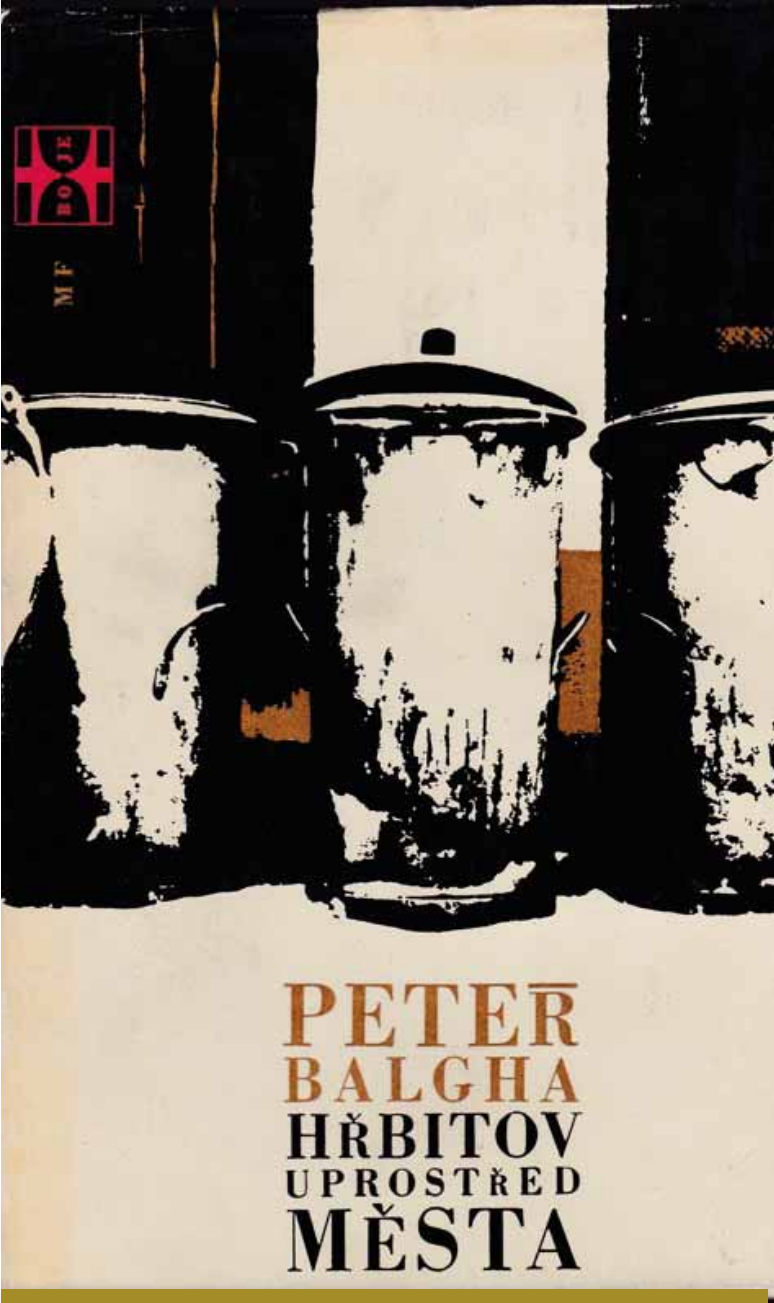

Peter Balgha. Zdroj: súkromný archív P. Cabadaja

ve, najprv ako dramaturg, neskôr vedúci Televíznej filmovej tvorby. Súčasne prednášal na Vysokej škole múzických umení (VŠMU).

Autentická konfrontácia s totálnou degradáciou ľudskej bytosti a všade číhajúcou smrťou nepochybne poznačila Balghovu dušu a prirodzenú senzitivitu, z ktorej výdatne čerpal ako prozaik, dramaturg i scenárista. Dianie vôkol seba a spoločenskú atmosféru prežíval citlivejšie, intenzívnejšie – a teda aj bolestnejšie – ako ostatní ľudia.

Debutoval súborom krátkych próz *Dom pre živých* (1962), v ktorom okrem tematiky generačných konfliktov a problémov súčasníka rezonujú i traumatizujúce osudy ľudí (zväčša židovského vierovyznania) v priebehu druhej svetovej vojny. Táto zbierka poviedok vyšla pod názvom *Hřbitov uprostřed města* aj v českom jazyku (Mladá fronta, 1964). Kniha *Ticho, které si tu zanechal* (1964) obsahuje dve novely zrkadliace bežné ľudské starosti, žiaľ, radosti, súkromné víťazstvá i prehry. Spomenuté diela reprezentujú dobovú poetiku takzvanej prózy všedného dňa.

Zbierka poviedok *Hřbitov uprostřed města*

Literárnu tvorbu Petra Balghu charakterizuje uplatňovanie experimentálnych postupov filmového rozprávania – časté striedanie obrazov a situácií. Poetiku psychologického realizmu ozvláštnil napríklad aplikovaním krátkych dialógov, náznakmi s možnosťou nejednoznačnej psychologickéj a filozoficko-etickej interpretácie detailu. Vo finálnom tvare išlo o novátorskú „dramatizovanú prózu“ s naliehavým humanistickým apelom a posolstvom. Pri hľadaní východísk z hraničných existenčných situácií tvorca preferoval morálno-etické riešenia.

DRAMATURG A SCENÁRISTA

Úvahy a publicistické texty o filme, divadle a umeleckej literatúre uverejňoval Balgha vo

viacerých kultúrnych časopisoch (*Mladá tvorba*, *Slovenské pohľady*, *Film a divadlo*, *Kultúrny život* a iné). Ako obdivuhodne rozhladený dramaturg a energický muž s manažérskymi schopnosťami kardinálne prispel k vzniku nezabudnuteľných televíznych inscenácií: Bednárovej *Kolísky* (1964), *Troch gaštanových koní* od Figuli (1966), Karvašových *Siedmich svedkov*, Švantnerovej *Dámy*, Dostojevského *Krotkej*, (všetky 1967), Andrejevovej *Balady o siedmich obesených* (1968), Maupasantových *Sladkých hier minulého leta* (1969) a mnohých ďalších. Posledné tri spomenuté adaptácie získali tri roky po sebe Veľkú cenu na renomovanom Medzinárodnom televíznom festivale v Monte Carlo!

Vlastnú scenáristickú tvorbu Petra Balghu reprezentujú televízne filmy a inscenácie nakrútené podľa literárnych a dramatických predlôh M. Krna (*Vrátim sa živý*, 1961), E. Trioletovej (*Ruže na úver*, 1963), M. Kukučina (*Neprebudený*, 1967), A. P. Čechova (*Román o base*, 1968), L. Laholu (*Od štvrtka do zmŕtvychvstania*, 1969) a iných domácich aj zahraničných autorov. Uvedieme tiež, že na VŠMU viedol silný ročník dramaturgov, v ktorom študovali Dušan Mitana, Dežo Ursiny, Jaro Filip či Juraj Lihosit.

Textár, dramaturg a publicista Vít Ilek o ňom raz povedal: „*Peter Balgha vedel byť výborným partnerom pre každého, kto o to stál a kto tušil, že s ním nestráca čas.*“ Tratiť však čas pri jeho fascinujúcom myšlienkovom nasadení, zaujatosti témou a nepokojnom duchu nebolo ani možné.

PRINCIPIÁLNY ČLOVEK

Dňa 8. apríla 1968 bolo z podnetu redakcie denníka *Smena* zorganizované v Bratislave pamätné stretnutie mladej slovenskej inteligencie. Evidentne išlo o snahu generácie sa vyjadriť k prebiehajúcim demokratizačným zmenám v spoločnosti. Medzi účastníkmi tohto stretnutia nechýbali ani známi spisovatelia, umelci, vedci a ekonómovia (S. Barabáš, J. Blažková, Š. Drug, K. Földvári, M. Gáfrik, E. Grečner, A. Hykisch, J. Satinský, V. Štefko, P. Števček, D. Tatarka a i.). Počas búrlivej diskusie žiadal Balgha kodifikovať záruky, že sa nebudú opakovať skrivodlivosti z uplynulej éry. Okrem iného napríklad uviedol, že „*tí, ktorí vytvárali alebo spoluvytvárali nedemokratické*

konceptie nedávnej minulosti, ktorí aktívne vykonávali cenzúru aj inú škodlivú prax, nemali by mať právo preplávať do demokratickej budúcnosti a stáť v jej čele“. Kriticky reagoval tiež na skutočnosť, že neprišlo k potrebným zmenám v personálnom obsadení vedenia strany a štátu, a že pri mocenskom kormidle ostali tí istí ľudia. Logicky v tom videl potenciálny zdroj nebezpečenstva a rizík pre ďalšiu etapu obrodného procesu a demokratického vývoja.

Zakrátko po brutálnej invázii spojeneckých armád Varšavskej zmluvy do Československa (21. 8. 1968) muselo byť každému triezvo uvažujúcemu človeku nad slnko jasné, čo bude nasledovať.

Dubčekovskému „socializmu s ľudskou tvárou“ definitívne odzvonilo.

Kruto si to odniesol aj Peter Balgha – muž s originálnym slovníkom, neodmysliteľnou briadkou a hlavne vyhranenými občianskymi i mravnými postojmi. „Strážcovia ideologickej čistoty“ bez mihnutia oka zlikvidovali autorove meno z titulkov televíznych a filmových diel, zakázali mu publikovať, vyučovať (niektorí jeho študenti na VŠMU na znak protestu odmietli dokončiť školu pod iným vedúcim ročníka!), vyhodili ho zo zamestnania, vylúčili z komunistickej strany, zo Slovenského zväzu filmových a televíznych umelcov, Zväzu slovenských spisovateľov.

Od roku 1970 žil ponížený, sklamaný a znechutený na invalidnom dôchodku v Bratislave.

ZABILA HO NORMALIZÁCIA

„Od včera si myslím – bojím sa –, že zomrie, a nebude to trvať dlho. Lebo už nežije, ale zomiera. Ešte toto: všetci sa už na neho vysrali. Už za ním chodím len ja. Ostatní sa asi boja, že si pokazia kádrový profil... Odišiel som odtiaľ už o desiatej, pretože Peter začína mať zase bolesti. Už mesiac nepretržite leží... nechce do nemocnice.“ Citované slová napísal krátko pred Balghovou smrťou jeho študent na VŠMU a kamarát Dežo Ursiny spriaznenej duši Eve Rosenbaumovej. (Listy legendárneho hudobníka adresované tejto renomovanej slovakistke a vzácnej žene vyšli knižne pod názvom *Jabloň v zime* v roku 2016.)

Beznádej, osamelosť a zatrpknutosť Petra Balghu v záverečnej fáze bytia boli v príkrom kontraste s predošlým životom – družným, spoločenským, plným priateľov a známych. Uznávaná filmová a literárna teoretička a vysokoškolská pedagogička Jelena Paštéková v súvislosti s ním trefne napísala: „Balghova obrovská energia sa sústredila, rozplynula a zúročila v práci pre druhých. Originálne autorské nápady odovzdával zadarmo v prospech hmľistého ‚verejnoprospešného‘ cieľa. Dnešná spoločnosť by ho asi vnímala ako málo asertívneho exota, ktorý sa nedokázal presadiť ako svojbytný spisovateľ.“

Zomrel v dôsledku srdcovej poruchy vo veku 37 rokov. Tí, čo Petra Balghu poznali bližšie, sa ale zhodujú v názore, že skutočným dôvodom jeho skonu bolo niečo iné – normalizácia.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

CABADAJ, Peter. 2015. Peter Balgha. In Adam ZÁŇ (editor). *Rodom a srdcom z Oravy 2: Oravci v kultúre, literatúre a vede*. Dolný Kubín : Oravské kultúrne stredisko, s. 8 – 9.

MACEK, Václav – PAŠTÉKOVÁ, Jelena. 1997. *Dejiny slovenskej kinematografie*. Martin : Vydavateľstvo Osveta. 599 s. (Registre)

MIKULA, Valér a kol. 2005. *Slovník slovenských spisovateľov*. Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, s. 62.

<https://dennikn.sk-hladam-sa-vo-svojich-zapiskoch>

<https://history-hnonline-profilu-1942966-chlapec-z-koncentraku-aj-zabudnuty-filmar>

<https://kultura.sme.sk-prekliate-filmy-z-obrazovky>

<https://www.litcentrum.sk-autor-peter-balgha>

STOROČNICA BIBLIOGRAFA A HISTORIKA MICHALA POTEMRU

PHDR. MAREK RÍMSKY

 marek.rimsky@gmail.com

The article commemorates 100 years since the birth of Michal Potemra, the Košice-born historian and one of the founders of the Slovak national retrospective bibliography. The author describes the difficult period of his student life and subsequent career in Hungary during World War II, as well as his professional specialization after the war and the 1948 coup in restored Czechoslovakia. Special attention is paid to his activities in the field of bibliography, starting from the modernization of the methods of bibliographic document processing and ending with the compilation of professional papers and selected bibliographies.

Keywords: Michal Potemra; Slovak historians; Slovak librarians; Slovak bibliographers; Slovak national retrospective bibliography; Košice

Zdá sa, že v prvých rokoch po prevrate v roku 1918 a v novovzniknutom štáte sa na východe Slovenska, v Košiciach a jeho blízkom okolí narodilo viacero osobností, ktoré sa stali významnými nielen v spomenutom regióne. Svojou prácou ovplyvnili mnoho osobností vo svojich odboroch na celom Slovensku a presiahli hranice svojho rodného kraja. Relatívne nedávno sme si postupne pripomenuli 100 rokov od narodenia historika medievistu Ondreja R. Halagu (1918 – 2011), exilového cirkevného historika a bibliografa pôsobiaceho v Ríme Michala Lacka (1920 – 1982) a len nedávno zosnulého historika Ladislava Tajtáka (1921 – 2020). V tomto roku k nim môžeme priradiť jedného zo zakladateľov slovenskej retrospektívnej bibliografie Michala Potemru. Jeho cesta k bibliografii však nebola krátka ani jednoduchá a najmä v 40. rokoch minulého storočia prežil Potemra chvíle plné dramatických zvrátov a dynamiky.

Narodil sa 25. apríla 1922 v Barci, kedysi samostatnej obci, ktorá je dnes mestskou časťou Košíc a južnou bránou do metropoly východu. Vyrastal v skromných pomeroch. Jeho starý otec slúžil na panstve u grófa Barcaja v Barci, jeho otec živil manželku a ďalších päť detí ako roľník. Košice sa po Viedenskej arbitráži stali súčasťou Maďarska, preto mladý Michal študoval na košickom gymnáziu pre slovenskú menšinu, na ktorom zmaturoval v roku 1940.

Následne odišiel do Budapešti, kde okrem štúdia na *Právnickej fakulte Univerzity Petra Pázmaňa* vyvíjal viacero aktivít. Od začiatku pobytu v zahraničí bol členom *Spolku slovenských vysokoškolákov* v Maďarsku, ktorého činnosť však nebola úradne povolená, taktiež participoval aj na stretnutiach slovenského spolku *Katolícky robotnícky kruh* a od roku 1941 vykonával platenú funkciu tajomníka *Spolku sv. Vojtecha* v Uhorsku. Okrem štúdia práva navštevoval od roku 1942 školu pre tlačových atašé na tzv. *Zahraničnom ústave* a o rok neskôr sa stal poslucháčom žurnalistiky (kurzu novinárstva) pri *Maďarskej krajinskej tlačovej komore*. Teoretické vedomosti z novinárstva využíval ako redaktor novín *Slovenská jednota*, ktoré boli tlačovým orgánom strany *Slovenská národná jednota*, založenej v roku 1941. Potemra bol výborný študent s talentom na cudzie jazyky – ovládal latinčinu, maďarčinu, nemčinu, angličtinu i poľštinu. Jeho štúdium finančne podporoval brat jeho matky a kňaz Imrich Sedlák. Aj vďaka tejto pomoci sa mohol venovať svojim záľubám, ku ktorým patrilo zbieranie slo-

Michal Potemra. Zdroj: archív ŠVK v Košiciach

venských ľudových piesní. Výsledkom Potemrových folkloristických a etnografických snáh bola jeho prvá kniha *Zbierka východoslovenských ľudových piesní*, ktorá vyšla v roku 1943. Univerzitné štúdium ukončil v roku 1944 obhajobou záverečnej práce a získaním titulu doktora politických vied. Pred ukončením štúdia však pôsobil aj ako tajomník ilegálneho Československého národného výboru v Košiciach (1943). Redakcia *Slovenskej jednoty* bola pod dohľadom maďarskej cenzúry, ktorá neuverejnenie správy o narodeninách Adolfa Hitlera považovala za provokáciu, preto Potemru zbavili funkcie redaktora a taktiež mu bolo zrušené oslobodenie od vojenskej služby. Po doručení povolávacieho rozkazu do maďarskej armády sa rozhodol utiecť na slovenské územie, kde ho však zatkli a v júni 1944 vrátili do Maďarska, z ktorého sa mu opäť podarilo utiecť. V úkryte vydržal do oslobodenia Košíc, teda do januára 1945. Následne sa stal tajomníkom *Správnej komisie* mesta Košice a vo vedení mesta pôsobil do augusta 1945, kým nebol ustanovený riadny národný výbor. Vo februári toho istého roku bol na valnom zhromaždení zvolený za predsedu *Zväzu slovenskej mládeže*, avšak už v júni sa tejto funkcie

Az útleivel tulajdonosának aláírása.
Signature du titulaire

M. Potemra Mihály
A főkapitány rendeletére
Par ordre de Préfet de police

hathatóság.
Compétence

Magyar Kir. Rendőrfőnöki Hivatal
n. kir. rendőrfőtanácsos
Conseiller de police à chef

II.

44 oldal tartalmaz.
Contient 44 pages.

ÚTLEVÉL — PASSEPORT.
MAGYAR KIRÁLYSÁG — ROYAUME DE HONGRIE.

Az útleivel
száma:
No du
passeport:

421034

Dr. POTE MRA

A tulajdonos
neve:
Nom du
titulaire:

Mihály

Michales

POTE MRA dr

A vele utazó
feleségének neve:
Accompagné
de sa femme:

Vele utazik ..... gyermeke,
et de ses ..... enfants.

Állampolgársága: *magyar*.
Nationalité: *hongroise*.

Potemrov pas spreď roku 1945. Zdroj: Štátny archív v Košiciach

vzdal, no napriek tomu bol menovaný za doživotného čestného predsedu. V rámci mládežníckeho zväzu vykonával funkciu zodpovedného redaktora časopisu *Hlas mladých – Tribúna*. Od augusta do decembra 1945 sa zamestnal ako redaktor *Zpravodajskej agentúry Slovenska* a ako externý zahraničnopolitický redaktor prispieval do denníka *Demokrat*. V rokoch 1945 – 1948 pôsobil ako tajomník *Obchodnej a priemyselnej komory* v Košiciach, v ktorej mal na starosti riešenie hospodársko-právnych záležitostí a súčasne bol ako advokátsky koncipient členom Advokátskej komory. Angažoval sa v košickom vydavateľstve náboženského časopisu *Verbum* a ako tajomník a zapisovateľ podporoval aktivity spolku *Svojina*, ktorý vznikol z iniciatívy historika Ondreja R. Halagu. Jeho cieľom bolo

kultúrne i hospodárske povznesenie kraja, podpora rodákov, výskum a propagácia východného Slovenska. Od roku 1947 bol zodpovedným redaktorom časopisu *Východoslovenský hospodár*. V tom čase mal Potemra ťažkosti so svojim v Maďarsku udeľným univerzitným diplomom, ktorý mu Slovenská univerzita v Bratislave nechcela uznať a akceptovala len sedem semestrov jeho zahraničného štúdia, preto musel Potemra doštudovať jeden semester. Po absolvovaní doplnujúcich skúšok získal v roku 1947 slovenský titul doktora práv (JUDr.). V roku 1946 začal uvažovať o štúdiu vo Veľkej Británii a USA, dokonca už mal zakúpenú i letenku. Z jeho odchodu za oceán však zišlo a v školskom roku 1947/1948 sa stal honorovaným docentom na *Vysokkej škole poľnohospodárskeho a lesného inžinierstva*

v Košiciach, na ktorej prednášal poľnohospodárske právo a politiku. Po februárovom prevrate v roku 1948 bola *Svojina* nútená ukončiť svoju činnosť, zlikvidovaný bol časopis *Verbum*, ale aj *Obchodná a priemyselná komora*. Potomrovi sa naskytila príležitosť vrátiť sa na krátky čas do *Zpravodajskej agentúry Slovenska* v Bratislave a Košiciach, od mája 1949 však už pracoval ako náborár slovenskej inteligencie do výroby v národnom podniku *Chemodroga Košice*. Na konci roku 1950 bol preradený do výroby v Rudňanoch, no jeho funkcia bola iba formálna, pretože v skutočnosti pracoval ako zamestnanec *Poľnohospodárskeho a lesníckeho dokumentačného strediska* (PLDS). Keďže sa chcel oboznámiť s touto problematikou, začal ešte v septembri 1948 študovať poľnohospodárske inžinierstvo na škole, na ktorej sám prednášal, ale štúdium po pol roku zanechal. PLDS sa postupne organizačne včlenilo do *Ústrednej poľnohospodárskej knižnice*, ktorá sa zmenila na *Štátnu technickú knižnicu*, neskôr na *Štátnu študijnú knižnicu*, z ktorej nakoniec v roku 1954 vznikla *Štátna vedecká knižnica*. Organizačné zmeny v systéme knižníc súviseli s presunu-

tím poľnohospodárstva z preferovanej oblasti a jeho nahradením technickými a spoločenskými vedami a medicínou. Potomra zvýšil svoj záujem o spoločenské vedy, začal budovať regionálnu kartotéku, excerpovať noviny a časopisy, katalogizovať knižničné fondy. Vážil si prácu zakladateľa slovenskej bibliografie Ludovíta V. Riznera, ale na základe vlastných praktických skúseností pochopil, že v tomto odbore je potrebné zaviesť nové metódy, ktoré prekonajú iba mechanické popisovanie a zostavovanie katalógov kníh. Zmysel videl iba vo vypracovávaní retrospektívnej bibliografie postavenej na vedeckých základoch. Za predmet výskumu, ktorý musel neustále presadzovať v diskusiách a polemikách, si určil všetky slovenské, ale aj inorečové texty súvisiace so Slovenskom, zásadne sa usiloval o komplexný výskum slovacík. V roku 1956 sa v Košiciach organizovala prvá slovenská bibliografická konferencia, na ktorej sa definoval predmet, funkcie, metódy a ciele výskumu. Odborníci sa dohodli na vypracovaní slovenskej národnej retrospektívnej bibliografie a zostavili generálny plán, koordinovať sa mala práca všetkých slovenských bibliografických praco-

Kolektív bibliografov. Zdroj: archív ŠVK v Košiciach

vísk vo vedeckých knižniciach. Košice sa v tomto období stali sídlom redakcie prvého bibliografického časopisu *Bibliografický zborník* a Potemra bol jeho prvým redaktorom (1957 – 1962). Pri vedeckej práci sa nevyhnutne dopracoval k novým odborným termínom, ako literárna jednotka, bibliografická heuristika, bibliografický záznam, bibliografický súpis, bibliografický prehľad či bibliografická štúdia. Spoločne s ostatnými slovenskými bibliografmi, ako Jozef Bánsky, Jozef Kuzmík, Ján Štefánik a ďalší sa podieľal na vytváraní teoretických základov bibliografie ako vedy. Jeho dôsledný vedecký prístup zaujal pracovníkov Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, ktorí ho oslovili s prosbou, aby o spoločenskovednej bibliografii prednášal na seminároch. V rokoch 1954 – 1957 Potemra externe pôsobil pedagogicky v Bratislave na univerzite a neskôr aj na Strednej osvetovej škole. V roku 1960 absolvoval štúdium knihovníctva na FF UK v Bratislave. Popritom (i s podporou riaditeľa Rudolfa

Lukáča) budoval v 50. až 70. rokoch 20. storočia v *Štátnej vedeckej knižnici* v Košiciach popredné bibliografické pracovisko.

V roku 1958 mu v Martine vyšla prvá vedecká bibliografická práca *Bibliografia slovenských novín a časopisov od najstarších čias do roku 1918* a v roku 1963 vydal *Bibliografiu inorečových novín a časopisov na Slovensku do roku 1918*, s ktorou získal hodnosť kandidáta vied (CSs. dnes PhD.). Na konci 60. rokov, v čase politického „odmäku“, stratil nielen Lukáčovu priazeň, ale často sa dostával aj do sporu s vedcami technických odborov, ktorí presadzovali vedeckotechnické zameranie vedeckej knižnice v Košiciach a presunutie retrospektívnej bibliografie do Matice slovenskej v Martine. Potemra práve v tomto období dostal a aj prijal ponuku na stáž v Pittsburgu od krajanov z *Národného slovenského spolku* v Spojených štátoch amerických, ktorú mal využiť na spracovanie slovenskej krajanskej tlače. Táto tlač nebola nikdy centrálna zhromažďovaná, preto musel veľa cestovať. Svoju prácu dokončil, avšak prinesený materiál na Slovensko sa nepodarilo vydať. Rukopis si (údajne) vzali jeho sponzori do USA, kde sa stratil bez publikovania. Potemra mal v USA veľký úspech a aj napriek tomu, že jeho dielo nebolo vydané tlačou, zaujal amerických vedcov, ktorí mu ponúkli možnosť prednášať na univerzite v Ohio. Potemra túto ponuku neprijal a z USA sa vrátil tesne po augustových udalostiach v roku 1968. Bol označený za nepriateľa spoločnosti, dostal sa do sporu s tajomníkom Východoslovenského krajského výboru Komunistickej strany Slovenska Rudolfom Blahom i s funkcionármi Miestneho odboru Matice slovenskej v Košiciach, v ktorom na protest zastavil svoje aktivity. Situácia sa upokojila, keď sa novým riaditeľom knižnice stal jeho známy a rodák z Barce Pavol Dziak. V období 70. rokov sa Potemra venoval histórii. Pracoval na dejinách Košíc v rokoch 1848 – 1918 s presahom aj do novšieho obdobia po roku 1938, venoval sa košickému hudobnému životu i ľudovému školstvu. V spolupráci s vtedajším riaditeľom Archívu mesta Košice Jozefom Kirstom vydali v roku 1984 trojväzkovú tematickú bibliografiu *Mestská správa v Košiciach v rokoch 1848 – 1945*.

V tom istom roku musel odísť do dôchodku, ale jeho nadriadení si po jeho odchode uvedomili dôležitosť práce i osobnosti Michala Potemru a ešte tesne pred revolučnými udalosťami v roku 1989 mu dovolili vrátiť sa späť a dokončiť začaté dielo. So spolupracovníkmi totiž už od polovice 50. rokov pripravoval bibliografiu dejín Slovenska, ktorú rozdelili do dvanástich tematických celkov, z nich sa však

Titulný list z bibliografického diela v roku 1958. Zdroj: archív ŠVK v Košiciach

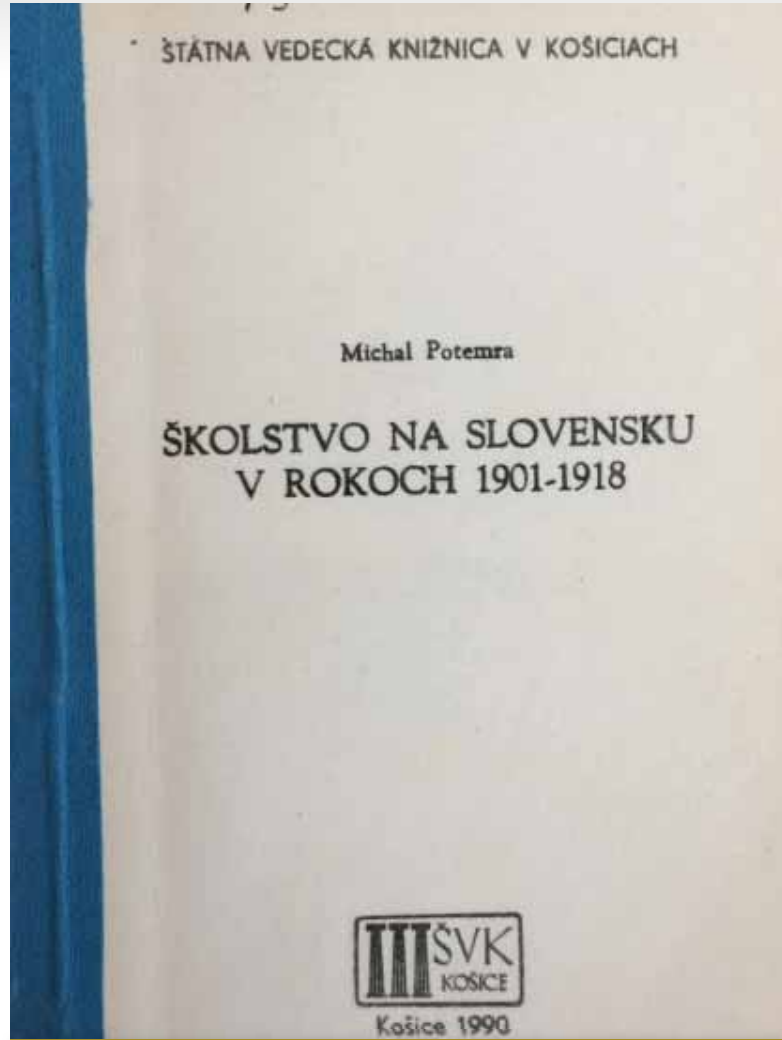
Potemra v dôchodkovom veku. Zdroj: archív ŠVK v Košiciach

podarilo publikovať iba sedem: *Robotnícke hnutie na Slovensku* (1968), *Krásna literatúra a jazykoveda* (1971), *Slovenská historiografia* (1980), *Kultúrna a osvetová práca na Slovensku* (1983), *Školstvo na Slovensku* (1992), *Politický život na Slovensku* (1993) a *Hospodársky život na Slovensku* (1997).

Po Novembri 1989 sa stal právnym poradcom primátora mesta a vypracoval zákon o meste Košice. V roku 1991 sa v Bratislave konalo valné zhromaždenie Slovenskej historickej spoločnosti, na ktorej mal Potemra kritické vystúpenie voči

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

- ELIÁŠ, Štefan. 2005. Dr. Michal Potemra – fenomén historika. In *Košické historické zošity 15*. Košice : Štefan Eliáš, 2005, s. 3 – 22. ISBN 80-969261-2-8.
- KUZMÍK, Jozef. 1999. O problémoch histórie slovenskej bibliografie. In *Historický časopis*, 1999, roč. 47, č. 2, s. 254 – 264. ISSN 0018-2575.
- MIHÓKOVÁ, Mária. 1997. K životnému jubileu historika, bibliografa Michala Potemru. In *Historický zborník 7*. Martin : Matica slovenská, 1997, s. 145 – 148. ISBN 80-7090-427-5.
- POKLEMBOVÁ, Ľubica – MIČIETOVÁ, Eva – SZABÓ, Viktor. 2021. *Dejateľia východného Slovenska 2. Bibliografia*. Košice : Štátna vedecká knižnica, 2021, s. 292 – 293. ISBN 978-80-85328-73-8.
- POTEMRA, Michal. 1991. Názor na vývoj slovenskej historiografie v rokoch 1945 – 1990. In *Historický časopis*, 1991, roč. 34, č. 4 – 5, s. 412 – 415. ISSN 0018-2575.

Ukážka z Potemrovho diela. Zdroj: Štátna vedecká knižnica v Košiciach

výsledkom práce z posledných období. Navrhoval urobiť dôslednú analýzu stavu slovenskej historiografie z rokov 1945 – 1990. Jeho kritika sa nestretla u všetkých zainteresovaných s pochopením a mala aj negatívne ohlasy. V roku 1993 druhýkrát odišiel z vedeckej knižnice, tentoraz definitívne do dôchodku. Do roku 1996 pracoval ešte v redakcii obnoveného časopisu *Verbum*, ale postupne aj pre zdravotné problémy strácal sily. Zomrel 27. júna 2002 v Košiciach.

KATARSKÁ NÁRODNÁ KNIŽNICA – PÚŠTNY DIAMANT

PAEDDR. DARINA OBUŠEKOVÁ, PHD.

✉ darina.obusekova@ku.sk

🏠 Univerzitná knižnica
Katolíckej univerzity
v Ružomberku

🌐 <https://www.ku.sk/katolic-ka-univerzita-v-ruzomberku/univerzitna-kniznica/>

Known for its stunning diamond-shaped facade, the Qatar National Library (QNL) provides access to more than 1,000,000 documents mainly related to the history and culture of the Arabian Gulf region. A modern building in an inhospitable desert symbolizes mingling the modern with the ancient. The heart of the national library is the Heritage Library. Its growing collection includes rare and valuable archival documents, books, and periodicals in various European languages; early Arabic printed materials, such as books, journals, magazines, and newspapers; and Arabic manuscripts, maps, atlases, globes, historical photographs, and instruments and tools related to travel. A number of the printed materials date back to the 15th century. The author of the contribution describes the architectural solution, but also the vision, mission, and values of the library, which serves as a repository of cultural heritage and, at the same time, a community centre for the general public.

Keywords: Qatar National Library; Heritage Library; library services; library architecture

Katarská národná knižnica (Qatar National Library – QNL) poskytuje prístup k viac ako miliónu kníh a ako výskumná knižnica s bohatou zbierkou kultúrneho dedičstva podporuje globálny pohľad na históriu a kultúru Arabského zálivu. Knižnicu v tvare diamantu navrhol holandský architektonický ateliér *OMA architects*¹, ktorý je známy futuristickými stavbami s kryštalickou geometriou akoby „mimo svojej doby“. Moderná budova knižnice v nehostinnej púšti pôsobí kontrastne, ako aj samotný interiér, v ktorom sa prelína modernizmus s dávnou minulosťou. Budova sa na povrchu vnára do púšte, akoby načierala do podzemných zdrojov vzácných pokladov dávnej arabskej kultúry.²

Katarská národná knižnica sa člení na *Knižnicu kultúrneho dedičstva*, *Verejnú knižnicu* a *Univerzitnú knižnicu* a uchováva zbierku pozostávajúcu z cenných textov a rukopisov súvisiacich s arabsko-islamskou civilizáciou. Knižnica s plochou 42 000 m² ponúka priestory tisícim čitateľov.

KNIŽNICA KULTÚRNEHO DEDIČSTVA

Srdcom Katarskej národnej knižnice je *Knižnica kultúrneho dedičstva*, ktorá je jedinečným vkladom

v kultúrnej skladbe Kataru. Jej rozrastajúca sa zbierka zahŕňa vzácne a cenné archívne dokumenty, knihy a periodiká v rôznych európskych jazykoch, rané arabské tlačéné materiály, ako sú knihy, časopisy a noviny, arabské rukopisy, mapy, atlasy, glóbusy, historické fotografie a nástroje súvisiace s cestovaním. Množstvo tlačéných materiálov pochádza z 15. storočia, teda z obdobia, keď sa v Európe zaviedla tlač, preto tieto exempláre patria medzi najvzácnejšie a najcennejšie v zbierke. Značný počet predmetov v Knižnici kultúrneho dedičstva pochádza zo zbierky Jeho Excelencie šejka Hassana bin Mohammeda bin Ali Al Thaniho. V roku 2000 prešla Knižnica dedičstva pod Národnú radu pre kultúru, umenie a dedičstvo a v roku 2006 sa stala súčasťou Katarskej nadácie pre vzdelávanie, vedu a komunitný rozvoj. Následne sa v roku 2012 Knižnica dedičstva stala neoddeliteľnou súčasťou Katarskej národnej knižnice.³

Katarská národná knižnica je súčasťou Education City (Mesta vzdelávania), nového akademického kampusu, ktorý hostí pobočky popredných európskych i amerických univerzít a inštitúcií z celého sveta.⁴ Dosahuje krehkú rovnováhu medzi dostupnosťou informácií na jednej strane a uchovávaním vzácného obsahu na strane druhej.⁵ Knižnica má dĺžku 138 metrov, preto sa nazýva aj „ground scraper“, čo možno preložiť ako zemedrap (opozí-

tum k mrakodrapu). Je situovaná na ploche 14 km² na pomedzí mesta a púšte približne desať kilometrov od centra metropoly Dauha. Mesto vzdelávania budujú podľa urbanistického návrhu Arata Izosakiho z deväťdesiatych rokov dvadsiateho storočia.⁶

ARCHITEKTÚRA

Hranatá budova v tvare diamantu z bieleho betónu a skla vyzerá z každej strany inak. Výnimočná je aj osvetlením, ktoré v noci preniká do púšte, a tak komunikuje navonok svoju silu a životaschopnosť. Dve hrany diamantu zastrešujú priestor pred vstupom. Sú v nich zakotvené niektoré z 24 masívnych stĺpov podopierajúcich strechu z troch trojuholníkových a jedného štvorbokého betónového bloku.⁷

Do interiéru sa vchádza hlavným vstupom rovno do srdca knižnice. Návštevníka v hale zo všetkých strán obkolesia desiatky políc s knihami rozmiestnenými na spodných hranách „diamantu“, ku ktorým sa stúpa po schodoch. Samotné police na knihy sú neoddeliteľnou súčasťou budovy,

pretože sa zdvíhajú z podlahy, a tak zvýrazňujú aj hodnotu kníh v katarskej kultúre. Kombináciou klasických materiálov (mramor v Heritage Library) spolu s modernými (nehrdzavejúca oceľ pre ostatné kolekcie) sa autori snažia zdôrazniť postup vedomostí z minulosti do súčasnosti.⁸ Police a podlaha sú z bieleho mramoru a je v nich nainštalovaná ventilácia, osvetlenie a inovatívny mechanický systém na vracanie výpožičiek.⁹ Cez presklené steny preniká do otvoreného interiéru a veľkej čítárne denné svetlo, čo dodáva prostrediu prirodzenosť a jemnosť a zároveň sa udržiava kontakt s vonkajším svetom. Svetlo v hale vysokej štrnásť a pol metra tiež umocňuje pocit monumentality, aký vzbudzujú katedrály.¹⁰

STUDNICA DÁVNEJ MINULOSTI

V národnej knižnici uchovávajú a vystavujú okolo päťtisíc rukopisov, fotografií, máp a artefaktov arabsko-islamskej civilizácie. Tento šesť metrov hlboký priestor stvárnili ako archeologickú sondu „paláca,

ktorý sa stratil v pieskoch púšte“. Priestor je rozdelený múrmi ako v bludisku, pričom vnútorné múry sú spojené vyhladkovými plošinami, ktoré využívajú hudobníci na koncerty. Ako uvádza *Architectural Record*, budova niektorými prvkami nadväzuje na predchádzajúce diela *OMA architects*: kryštalicými tvarmi a vlnitým sklom sa vyznačuje slávne koncertné miesto *Casa da Música* v Porte (2005) a okná a koncept interiéru majú predlohu v *Knižnici Alexisa de Tocqueville* v Caen, ktorej výstavba bola dokončená súčasne s Katarskou národnou knižnicou.¹¹

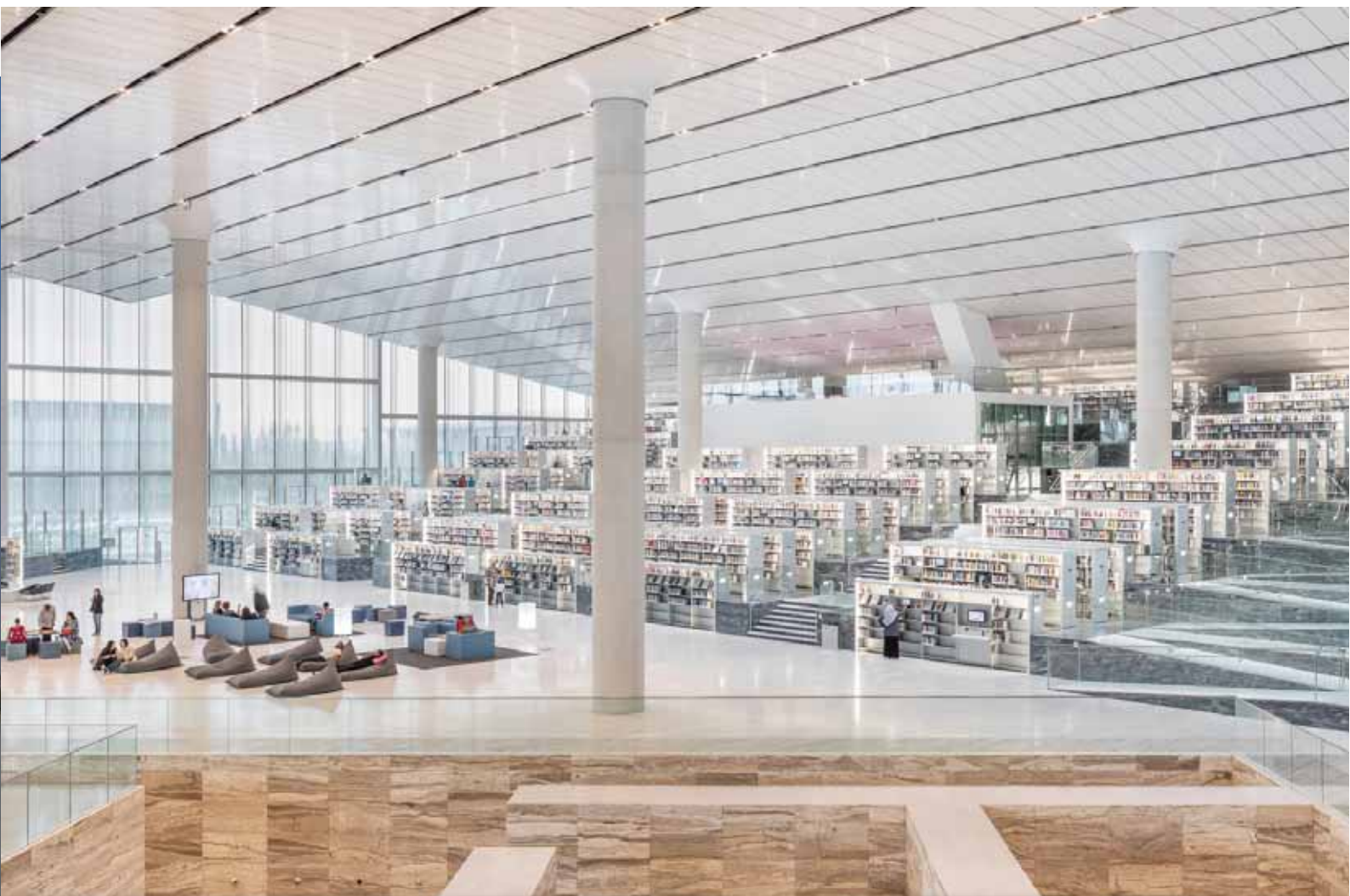
KNIŽNICA 21. STOROČIA

Inovatívne technológie sú integrované v celej budove s cieľom zvýšiť ich dostupnosť a efektívnosť, ale zároveň nenarušiť estetickosť inštitúcie. Napríklad automatizované návratové stanice a systém triedenia kníh pomocou rádiových frekvencií identifi-

kácie (RFID) umožňujú pohodlný prístup k materiálom knižnice. Systém na presun ľudí prepravuje používateľov knižnice cez regálové úrovne, vďaka čomu je zbierka ľahko dostupná pre všetkých návštevníkov. V celej budove je samozrejmosťou široká ponuka počítačových systémov, tabletov, interaktívnych obrazoviek a audiovizuálnej techniky.¹²

VÍZIA, POSLANIE A HODNOTY KNIŽNICE

Víziou knižnice je stať sa popredným svetovým centrom učenia, výskumu a kultúry, ale aj strážcom dedičstva regiónu a zároveň inštitúciou, ktorá podporuje predstavivosť, objavovanie, udržiavanie i rozvoj ľudského ducha. Poslaním Katarskej národnej knižnice je zachovať dedičstvo národa a regiónu, poskytnúť a umožniť obyvateľom Kataru priestor

- rast a inovácie na podporu kreativity, kontinuálneho vzdelávania a výskumu,
- spravovanie všetkých zverených zdrojov a zároveň zodpovedať sa za ne, zabezpečenie správneho využívania štátnych prostriedkov a zachovanie národného dedičstva a intelektuálnej produkcie,
- intelektuálnu slobodu.

Katarská národná knižnica má státisíce materiálov na vzdelávanie i oddychové čítanie naprieč všetkými žánrami. K dispozícii sú knihy v printovej, ale aj elektronickej forme, predmety kultúrneho dedičstva, časopisy v elektronickej i tlačenej podobe, audioknihy, audiočasopisy, noviny a multimediálne zdroje.

Knižnica disponuje online katalógom na vyhľadávanie kníh, časopisov, filmov, hudobných diel a podobne. Používatelia môžu spresniť vyhľadávanie pomocou rôznych filtrov, pričom rozšírením vyhľadávania špecifikujú autora, názov, tému, rukopis, film, hudobnú skladbu atď.

na vzdelávanie a výskum a v konečnom dôsledku pozitívne ovplyvňovať spoločnosť.

Knižnica plní svoje poslanie vytváraním a udržiavaním intuitívneho a dôveryhodného informačného prostredia v kultúrnej a technologicky výnimočnom prostredí a rozvíjaním inovatívnych programov a služieb.

Katarská národná knižnica podporuje základné hodnoty knihovníctva ako profesie, ktoré zahŕňajú:

- otvorenosť a transparentnosť voči všetkým organizáciám, s ktorými komunikuje, pričom zachováva súkromie a dôveryhodnosť,
- celoživotné vzdelávanie, ktoré je kľúčom k spravodlivému ohodnoteniu práce,
- otvorený prístup k bezplatnému, otvorenému a neobmedzenému prístupu k zbierkam a službám,¹³
- rovnosť, rozmanitosť, začlenenie, dostupnosť, rešpekt a férovosť v oceňovaní bez ohľadu na rasu, farbu pleti, pohlavie, náboženstvo, vek, socioekonomický status alebo národný a etnický pôvod, pričom sa zohľadňujú všetky potreby a názory pri každom rozhodnutí,

ZACHOVANIE KATARSKÉHO KULTÚRNEHO DEDIČSTVA

Ako úložisko niektorých najdôležitejších kultúrnych a historických predmetov v krajine a regióne sa knižnica zaviazala poskytovať prostredie, ktoré tieto informácie uchová i pre ďalšie generácie, preto budova využíva:

- klimatizované vitríny v knižnici dedičstva a v celej budove na prezentáciu zbierky,
- špeciálne konzervačné laboratórium, ktoré aktívne pracuje na obnove a ochrane predmetov v historickej knižnici,
- digitalizačné laboratórium, ktoré digitalizuje položky z knižnice a iných zbierok a sprístupňuje ich vedcom z celého sveta.¹⁴

KOMUNITNÝ PRIESTOR

Knižnica má množstvo zariadení na individuálnu a skupinovú spoluprácu, výskum a štúdium. Nachádzajú sa v nej priestory s presne vymedzenou špecifikáciou, ako:

- ➔ miestnosť asistenčných technológií má k dispozícii 16 počítačových staníc s nastaviteľnou niveláciou a je vybavená špičkovými hardvérovými a softvérovými technológiami,
- ➔ detská knižnica s rozlohou 686 metrov²,
- ➔ dve učebne,
- ➔ počítačové laboratórium,
- ➔ osem skupinových študovní,
- ➔ 28 individuálnych študijných štvrtí,
- ➔ tri miestnosti na sledovanie médií,
- ➔ 26 veľkých interaktívnych obrazoviek a 465 počítačov,
- ➔ priestor na špeciálne udalosti s možnosťou 200 miest na sedenie so svetlami, LED obrazovkou, reproduktormi a závesmi tlmiacimi hluk,
- ➔ poslucháreň s kapacitou 120 miest,
- ➔ reštaurácia a kaviareň.¹⁵

ZDROJE FOTOGRAFIÍ

<https://www.moltenigroup.com/en/news/qatar-national-library-doha>.

https://www.archdaily.com/892727/qatar-national-library-oma/5ad5e28af197ccc2b400062a-qatar-national-library-oma-photo?next_project=no.

POZNÁMKY

- ¹ OMA (Office for Metropolitan Architecture) je holandský architektonický ateliér, ktorý založil architekt Rem Koolhaas spolu s manželkou a maliarkou Madelon Vriesendorpovou a manželmi Zenghelisemovcami v roku 1975. Partnermi ateliéru boli aj svetoznáma architektka Zaha Hadid či holandský architekt Kees Christiaanse.
- ² <https://www.architectural-review.com/buildings/tales-of-the-unexpected-qatar-national-library-doha-by-oma>.
- ³ <https://www.qnl.qa/en/explore/heritage-library>.
- ⁴ <https://www.oma.com/projects/qatar-national-library>.
- ⁵ <https://www.qnl.qa/en/about/the-library-building>.
- ⁶ <https://www.architecturalrecord.com/articles/13355-qatar-national-library-by-oma>.
- ⁷ <https://www.architecturalrecord.com/articles/13355-qatar-national-library-by-oma>.
- ⁸ <https://www.qnl.qa/en/about/the-library-building>.
- ⁹ MEDAWAR, Katia. 2021. Setting up a New Library: Planning, Challenges, and Lessons Learned. A Case Study about Qatar National Library. In *The International Information & Library Review*. 2021, roč. 53, 5, s. 1 – 20.
- ¹⁰ <https://www.architecturalrecord.com/articles/13355-qatar-national-library-by-oma>.
- ¹¹ <https://reality.trend.sk/komercne-nehnutelnosti/katare-otvorili-zemedrap-jeho-haly-vosli-dva-boeingy>
- ¹² <https://www.qnl.qa/en/about/the-library-building>.
- ¹³ Na vyhľadávanie v elektronických zdrojoch slúži stránka <https://www.qdl.qa/en>. [https://www.qdl.qa/en/search/site/?f\[0\]=document_source:archive_source](https://www.qdl.qa/en/search/site/?f[0]=document_source:archive_source).
- ¹⁴ <https://www.qnl.qa/en/about/the-library-building>.
- ¹⁵ <https://www.qnl.qa/en/about/the-library-building>.

POSTAVA DROTÁRA V LITERATÚRE

BUDATÍNSKY HRAD
DROTÁRSKY PAVILÓN

1. jún – 2. október 2022

Na výstave spolupracovali:

- Slovenská národná knižnica, Martin
- Literárny archív SNK, Martin
- Knižnica Považského múzea
- Múzeum mesta Bratislavy
- Národní knihovna, Praha
- Divadlo Alexandra Duchnoviča, Prešov

Mikoláš ALEŠ: ilustrácia k ľudovej piesni A ja idem v knihe Piesne moje, piesne. Bratislava 1973

Považské múzeum / Topoľová č. 1, Žilina / +421 41 569 74 00 / +421 41 500 15 10 / museum@pmza.sk / www.pmza.sk

Nová printová publikácia z dielne Slovenskej pedagogickej knižnice

JOZEF LEIKERT: PERSONÁLNA BIBLIOGRAFIA

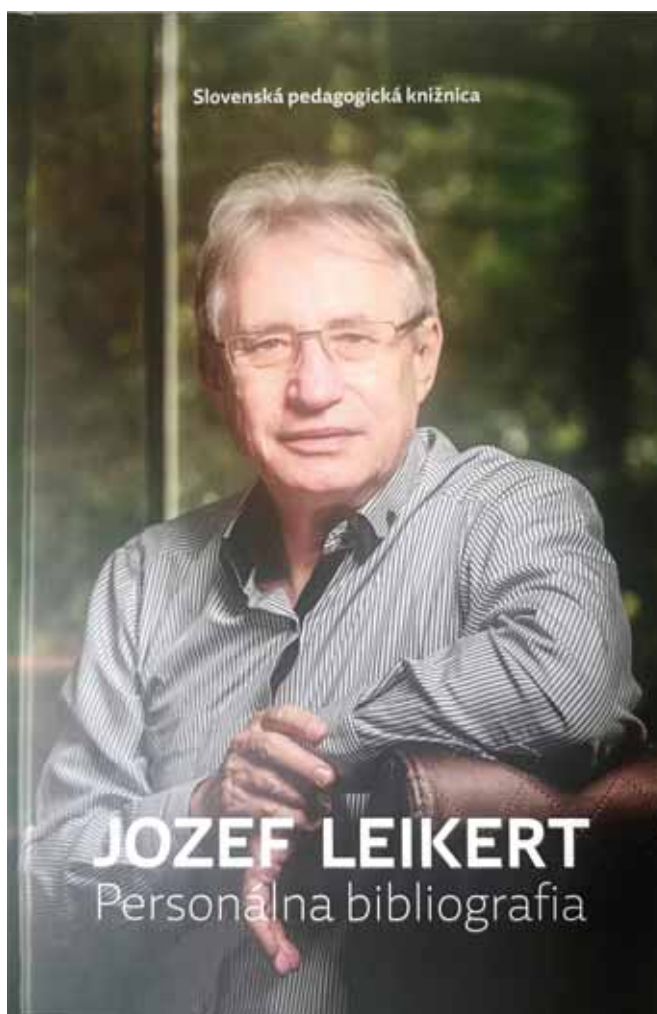
V roku 2021 sme vydali personálnu bibliografiu „Jozef Leikert“ ako úplný súpis diel prof. PhDr. Jozefa Leikerta, PhD., ktorý je vysokoškolským pedagógom, historikom, básnikom a spisovateľom literatúry faktu. Bibliografia dokumentuje všetky jeho aktivity v oblasti knižnej tvorby, publicistiky aj jeho prejavy, vystúpenia a príhovory v období rokov 1974 až 2021. Obsahuje 4505 bibliografických záznamov a menné registre.

Jozefa Leikerta môžeme označiť za hľadača faktografickej, spoločenskej, historickej i osobnostnej pravdy. Patrí k najprekladanejším súčasným slovenským básnikom, jeho knihy vyšli v 14 krajinách sveta. Za literárnu tvorbu a zásluhy v oblasti kultúry je nositeľom viacerých domácich a zahraničných ocenení. Naša práca je prejavom úcty a ocenením významnej osobnosti.

Zostavila Miroslava Hajtmánková.

Bratislava : Slovenská pedagogická knižnica,
2021. – 4505 záznamov.

ISBN 978-80-974036-0-7.

Viac informácií na e-mailovej adrese: miroslava.hajtmankova@mpc-edu.sk

